

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ

Л. Даниленко, С. Гнатенко

Українська мова як іноземна

МОВА СТОМАТОЛОГА

ЧАСТИНА 1:

ПРАКТИКУМ ДЛЯ СТУДЕНТІВ - ІНОЗЕМНИХ
ГРОМАДЯН І КУРСУ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 221
«СТОМАТОЛОГІЯ»

Запоріжжя 2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ

Л. Даниленко, С. Гнатенко

**УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ІНОЗЕМНА
МОВА СТОМАТОЛОГА:**

Частина 1

Практикум для студентів - іноземних громадян
I курсу спеціальності 221 «Стоматологія»

Запоріжжя 2020

УДК 811.161.2'243:616.31(075.8)

Д 18

Затверджено на засідання Центральної методичної ради ЗДМУ
і рекомендовано для використання в освітньому процесі
протокол № 2 від 26 листопада 2020 р.

Автори: Даниленко Л. В., Гнатенко С. А.

Рецензенти:

В. О. Кравченко – кандидат філологічних наук професор кафедри української літератури ЗНУ

Д. А. Москвітіна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов ЗДМУ.

Даниленко Л.В.

Д18 Українська мова як іноземна. Мова стоматолога. Частина 1: практикум для студентів – іноземних громадян I курсу спеціальності 221 «Стоматологія» вищих медичних закладів освіти / Л.В. Даниленко, С. А. Гнатенко. – Запоріжжя. : ЗДМУ, 2020. – 237 с.

Практикум призначений для аудиторної роботи на заняттях з української мови як іноземної на I курсі медичного університету спеціальності «Стоматологія». Матеріали практикуму спрямовані на формування у студентів необхідних мовних і мовленнєвих умінь у читанні, аудіюванні, говорінні та письмі, що створює умови для оволодіння майбутньою спеціальністю та спілкування в умовах навчально-професійного україномовного середовища.

УДК 811.161.2'243:616.31(075.8)

© Даниленко Л.В., Гнатенко С.А..

©ЗДМУ, 2020

ISBN _____

ЗМІСТ

ЗМІСТОВИЙ БЛОК 1 КОРИГУВАЛЬНИЙ КУРС ТЕМА 1. СУБ'ЄКТНО-ПРЕДИКАТИВНІ ВІДНОШЕННЯ У ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ	7
Морфеми слів. Творення слів. Синоніми. Антоніми.....	8
Просте речення. Типи словників	20
ЗМІСТОВИЙ БЛОК 2 ВИСЛОВЛЕННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМА 2: ЛЮДИНА. КУЛЬТУРА. ІСТОРІЯ	27
Україна – країна, в якій я навчаюся	28
Київ – столиця України	37
Сімейні традиції українців. Весілля.....	44
ЗМІСТОВИЙ БЛОК 3. ЗАПИТ ІНФОРМАЦІЇ ПРО СИТУАЦІЮ В ЦІЛОМУ АБО ПРО ПЕВНИЙ АСПЕКТ ФАКТУ, ЯВИЩА, ПРЕДМЕТА	
ТЕМА 3: КІСТКИ ЧЕРЕПА.....	51
Кістки черепа. Лобова, тім'яна, потилична кістки.....	52
Решітчаста та клиноподібна кістки.....	65
Сконева кістка.....	74
ЗМІСТОВИЙ БЛОК 4. КЛАСИФІКАЦІЯ ОБ'ЄКТІВ, ПРЕДМЕТІВ, ЯВИЩ.	
ТЕМА 4: РОЗВИТОК КІСТОК ЧЕРЕПА. З'ЄДНАННЯ ЧЕРЕПА.....	81
Контрфорси черепа.....	82
Рентгенанатомія. Розвиток, вікові та статеві особливості	88
ЗМІСТОВИЙ БЛОК 5. ВИРАЖЕННЯ СУТНОСТІ ПРЕДМЕТА, ЯВИЩА, ПРОЦЕСУ	
ТЕМА 5: ОРГАНІЗМ. СЕРЕДОВИЩЕ. СПАДКОВІСТЬ.....	94
Цілісність організму.....	95
Організм і середовище.....	110
Спадковість і середовище.....	115
ЗМІСТОВИЙ БЛОК 6. ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЮДИНИ ЗА ЇЇ ЯКОСТЯМИ	
ТЕМА 6: ОСОБИСТІСТЬ ВЧЕНОГО.....	121
Микола Пирогов.....	122

**ЗМІСТОВИЙ БЛОК 7. ОПИС ПРЕДМЕТА, ЯВИЩА ЗА ЇХНІМИ
ОЗНАКАМИ.**

ТЕМА 7: М'ЯЗОВА СИСТЕМА.....	133
М'язи.....	135
Жувальні м'язи.....	145

ЗМІСТОВИЙ БЛОК 8. ОПИС ЛЮДИНИ ТА ПРИРОДИ

ТЕМА 8: СВІТ ЛЮДИНИ. СВІТ ПРИРОДИ.....	153
Ти і твій характер.....	155
Зовнішність людини і характер.....	170
Світ природи. Лелека – символ укаїнського народу.....	178

**ЗМІСТОВИЙ БЛОК 9. ОПИС ПРОЦЕСУ, РОЗТАШУВАННЯ ПРЕДМЕТА,
ОБ'ЄКТА**

ТЕМА 9: РОТОВА ПОРОЖНИНА.....	184
Ротова порожнина.....	185
Особливості імунітету слизової оболонки ротової порожнини.....	191
Зуби.....	206
Загальна міологія. М'язи, фасції, топографія та клітковинні простори голови...213	

ЗМІСТОВИЙ БЛОК 10. ХАРАКТЕРИСТИКА ФАХІВЦЯ. ВИРАЖЕННЯ

ПОВІДОМЛЕННЯ-РЕКЛАМИ, ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДОВІДКИ

ТЕМА 10: ПРОФЕСІЯ СТОМАТОЛОГА.....	220
Твоя професія.....	221
ТЕМА 11: ЗВИЧАЇ Й ТРАДИЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ.....	225
Різдвяні свята.....	226
ДОДАТОК.....	231
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	239

ПЕРЕДМОВА

Дорогі студенти!

Цей підручник відкриє для вас новий та цікавий шлях до вивчення української мови, до розуміння світу, а також до професійного розвитку. Ви будете вдосконалювати свої мовленнєві навички, закріплювати знання, розширювати кругозір.

Підручник містить 10 змістових блоків. Кожен із них має свою комунікативну мету, граматичний і лексичний мінімуми. Тексти для читання поповнять ваші знання з анатомії, біології, медицини. Стислий теоретичний матеріал із граматики української мови доступно пояснить принципи побудови речень і творення слів. Коментарі з розвитку мовлення допоможуть вам легко висловлювати думку, обговорювати проблемні теми, описувати процеси, явища і предмети. Таблиці, малюнки, схеми та символи сприятимуть візуалізації навчального матеріалу. Різні види завдань спрямовані на розвиток розумових і творчих здібностей.

У підручнику також містяться цікаві теми з психології, життя видатних людей, культури і традицій України. Це наповнить ваш особистий світ новими знаннями та емоціями.

Робота з підручником дасть можливість зрозуміти природу української мови, її принципи функціонування, секрети мелодійності і багатства.

Навчайтеся з задоволенням і з користю.

З повагою автори.

ЗМІСТОВИЙ БЛОК 1

КОРИГУВАЛЬНИЙ КУРС

ТЕМА 1. СУБ'ЄКТНО-ПРЕДИКАТИВНІ ВІДНОШЕННЯ У ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ

Грамматика:

-
- Поняття про морфеми. Види морфем. Розподіл слова на морфеми. Дієслівні префікси. Іменникові префікси. Прикметникові префікси. Прикметникові суфікси.
  - Словотвір.
  - Поняття синонімії та антонімії.
  - Предикативність простого речення: суб'єкт і предикат (підмет і присудок). Головні і другорядні члени речення.
  - Лексикографія: типи словників.
-

МОРФЕМИ СЛІВ. ТВОРЕННЯ СЛІВ. СИНОНІМИ. АНТОНІМИ

СЛОВНИК УРОКУ

Будівля (іменник) – те, що побудовано, архітектурна конструкція для перебування людей, зберігання речей, проведення процесів. Будинок, магазин, лікарня, університет тощо.

Серед дерев видно велику будівлю університету.

Веселка (іменник) – райдуга; оптичне явище в атмосфері у вигляді арки семи кольорів.

Після дощу у небі з'явилася велика веселка.

Домівка (іменник) – дім; місце, де живе людина з родиною.

Рідна домівка – найкраще місце у світі.

Дощить (дієслово) – іде дощ.

Прийшла осінь. Погода змінилася. Сонце світить мало. Часто дощить.

Дощовий (прикметник) – пов'язаний з дощем.

Дощовий день, дощова погода, дощова осінь.

Жовтогарячий (прикметник) – колір, синонім до оранжевий, помаранчевий.

У жовтні листя на деревах жовте, червоне і жовтогаряче листя.

Затишний (прикметник) – комфортний; місце, в якому тихо і спокійно.

Люблю мою кімнату, бо вона затишна.

Знання (іменник) – те, що отримав у процесі навчання і можеш це використовувати в роботі, в житті.

Лікар повинен мати добрі знання з медицини.

Зручний (прикметник) – приємний у користуванні

Спосіб купівлі квитків в інтернеті дуже зручний.

Кошеня́ (іменник) – маленький кіт, дитина кішки.

Маленьке коеня спить біля кішки.

Різнокольоро́вий (прикметник) – поєднуєв собі багато різних кольорів.

Різнокольорове листя на осінніх деревах. Різнокольорова веселка над містом.

Тлумачни́й (прикметник) – той, що пояснює щось, тлумачить
У тлумачному словнику пояснюються значення слів..

До нашої ери – час, до 0 року, до народження Ісуса Христа.

Лікування зубів було відоме ще 7000 років до нашої ери.

ЗАВДАННЯ 1. Прочитайте спільнокореневі слова. Згрупуйте їх за частинами мови.

Навчання, холодити, романтик, веселитись, розум, писання, романтичний, дощ, холодно, весело, навчатися, дощить, навчальний, письмовий, розуміти, зрозуміло, розумний, романтика, веселка, писати, романтично, холод, веселий, дощовий,

Іменник	Прикметник	Дієслово	Прислівник

ЗАВДАННЯ 2. Утворіть граматичні форми роду й числа поданих прикметників. Складіть із ними словосполучення.

Зразок: *Веселий.* Весела дівчина, веселий фільм, веселе сонце, веселі діти.

Теплий, великий, красивий, довгий, новий, білий, маленький, український, міжнародний, навчальний, червоний, молодий.

ЗАВДАННЯ 3. Подані словосполучення введіть у речення, утворюючи відповідні граматичні форми.

Синє небо, червоні яблука, цікава книга, широка вулиця, сучасна музика, новий стадіон, великий автобус, хороші друзі, смачна кава, рідна сестра, зелені дерева.

Птахи летять у _____.

Люблю вранці з'їсти _____.

Сестра завжди читає _____.

Ми їдемо на машині по _____.

Брат слухає тільки _____.

Наша команда грає у футбол на _____.

Студенти їдуть до Києва у _____.

Добре відпочивати з _____.

У нашому кафе готують _____.

Я часто телефоную _____.

У нашому парку багато _____.

**Кожна будівля складається з частин.
частин складається будинок?
Назвіть частини будинку?**

Як і будинки, слова мають певну будову.

Частини слів – морфеми: корінь, афікси (префікси і суфікси) та закінчення.

Префікси і суфікси утворюють нові слова.

новий – відновити, новенький, новина.

Закінчення утворюють граматичні форми.

новина, новини, у новинах, новиною.

ДІЄСЛІВНІ ПРЕФІКСИ

Префікси *до-, при-, від-, в-, за-, пере-, по-, на-, з- (с-), об-, роз-* вказують на напрямок руху і вживаються в дієсловах та в віддієслівних іменниках.

Наприклад: *переїхати – переїзд, написати – напис, входити – вхід.*

ПРОЧИТАЙТЕ ДІЄСЛОВА, УТВОРЕНІ РІЗНИМИ ПРЕФІКСАМИ.
ЗВЕРНІТЬ УВАГУ НА ЇХНЄ СМИСЛОВЕ ВИКОРИСТАННЯ
В РЕЧЕННЯХ

Їхати – доїхати, приїхати, від'їхати, в'їхати, заїхати, переїхати, поїхати, наїхати, з'їхати, об'їхати, роз'їхатися.

1. Автобус **доїхав** до вокзалу і всі пасажири вийшли.
2. Іноземці **приїхали** навчатися в Україну.
3. Тролейбус вже **від'їхав** від зупинки, і ми не встигли добігти до нього.
4. Туристи **в'їхали** в місто, коли вже настала ніч.
5. Прямуючи на фестиваль, байкери **заїхали** в місто, щоб відпочити в готелі.
6. Ми **переїжджали** через міст і дивилися на річку.
7. Уранці всі **поїхали** на екскурсію до Києва.
8. Автомобіль трохи не **наїхав** на маленьке кошеня, яке сиділо на дорозі.
9. Сашко швидко **з'їхав** із гори на велосипеді.
10. На дорозі відбувався ремонт, тому ми **об'їхали** те місце.
11. Після закінчення семестру студенти **роз'їхалися** по домівках.

Перед літерами **ї, я, ю, є** після префіксів, що закінчуються на приголосний, пишемо апостроф:

з'їсти, з'їхатися, з'єднати, з'ясувати, об'єднати, об'їхати, об'явити, з'юрмитися.

Перед словами, що починаються з двох приголосних (брати, рвати, знати, йти), вживаються префікси **віді-, зі-, ві-, обі-, розі-, ді-:**

відібрати, зібрати, обірвати, розібрати, зізнатися, обізнатися, дізнатися, відійти, обійти, зійти, розійтися.

ЗАВДАННЯ 4. За допомогою префіксів *до-, при-, від-, в-, за-, пере-, по-, на-, з-, об-, роз-* утворіть нові дієслова від поданих. Складіть з цими словами речення.

Іти, їсти, ходити, бути, дати, нести, вести, рвати, дивитися, глянути, мовити.

Префікс *з-* змінюється на *с-* після літер *к, ф, п, т, х*

ПОРІВНЯЙТЕ!

Зробити, зрозуміти, змалювати, змити, зберегти.

Сказати, сфотографувати, спитати, стерпіти, сховати.

ЗАВДАННЯ 5. Запишіть слова, вставляючи префікси *з-* або *с-*.

Питати, купити, класти, думати, писати, їхати, їсти, мити, малювати, будувати, компонувати, чистити, радіти.

У ДЕЯКИХ СЛОВАХ МОЖЕ ВЖИВАТИСЯ КІЛЬКА ПРЕФІКСІВ

ПереРозПоділити, ПереСкласти, ПриВідкрити, ПоНад'їдати.

ЗАВДАННЯ 6. Упишіть потрібні префікси в дієслова в реченнях.

Брат ____думав цікаву ідею – піти увечері в кіно. Але коли йому ____телефонувала подруга Марійка, він швидко ____редумав. Я ____пропонувала своєму другу Сашкові ____ходити в кінотеатр. Він дуже ____радів. Коли брат ____знався про це, то ____одумав, що добре було б ____глянути фільм усім разом. Тому ввечері я і Сашко, мій брат і Марійка ____мовили таксі й ____оїхали до кінотеатру.

Довідка: сходити, подумати, передумати, придумав, зателефонувати, дізнатися, замовити, поїхати, запропонувати, переглянути, зрадіти.

Деякі префікси можуть бути антонімами	
В- вдихнути	Ви- видихнути
На- наливати	Ви- вилити
За- Заносити	Ви- виносити
При- Приводити	Від- відводити
За- Зачиняти	Від- Відчиняти
До- Доїхати	Від- Від'їхати
При- приїхати	По- поїхати

ЗАВДАННЯ 7. Запишіть речення, змінюючи префікси у дієсловах на антонімічні.

Відчиніть вікно, будь ласка. Сестра принесла книги. Гості вже приїхали вчора. Студенти привели нових друзів. Офіціант налив трохи води. Внесли свіжі квіти. Зайшов молодий лікар.

ПРИКМЕТНИКОВІ ПРЕФІКСИ

Пре-, над- вказують на вищий ступінь ознаки в прикметниках, що пояснюють зовнішні і внутрішні характеристики:

Прекрасний, прерозумний, предорогий, надзвичайний, надшвидкий

Не- вказує на заперечення:

Здоровий – нездоровий, гарний – негарний, добрий – недобрий

ЗАВДАННЯ 8. Від поданих прикметників утворіть нові прикметники з префіксом пре-. Назвіть слова, які неможливо вживати з цим префіксом.

Великий, світлий, червоний, синьо-жовтий, різнокольоровий, цікавий, новий, старий, навчальний, білий, високий, зручний, автобусний, парковий, університетський, солодкий, гіркий, дешевий, дорогий, розумний, милий, смачний.

ІМЕННИКОВІ СУФІКСИ

-ИК, -НИК:

будильник, словник, братик

-ечок, -ечк(а), -ичок, ич(ка), -инк(а) вказують на зменшену форму:

шлуночок, язичок, сердечко, волосинка, аптечка.

-енн(я), -анн(я) вживаються у віддієслівних іменниках:

навчання, лікування, читання

-ар, -арка, -ач, -ець, -ень, -ак, -ачк(а),-иня, -ист, -истка вказують на діяльність людини, певну функцію:

лікар, лікарка, викладач, читач, молодець, олівець, гравець, учень, співак, співачка, біологиня, артист, артистка

ЗАВДАННЯ 9. За допомогою суфіксів утворіть іменники від слів:

-ник: працювати _____, чай _____.

-ик: рот _____, зуб _____.

-инк(а): дитина _____, картина _____.

-ечк(а): чашка _____, книжка _____.

-ечк(о): місто _____, сонце _____.

-очок: син _____, ринок _____.

-ання: читати _____, лікувати _____.

-к(а): касир _____, спортсмен _____.

ПРИКМЕТНИКОВІ СУФІКСИ

-Н-, -ЕН-, -ЯН-:

Літо – літній, лікарня – лікарняний.

-ИСТ-, -ІСТ-, -АСТ-, -ЯСТ-:

золото – золотистий, срібло – сріблястий.

-ОВ-, -ЕВ-:

дощ – дощовий, кава – кавовий, парк – парковий.

-УВАТ-, -ЮВАТ-, -ОВАТ-:

синій – синюватий, сірий – сіруватий, сухий – сухуватий

-ЕНЬК-, -ЕСЕНЬК-, -ІСІНЬК-:

Смачний – смачненький, зелений – зеленесенький, сухий – сухісінький.

-СЬК-, -ЦЬК-, -ЗЬК-:

Україна – український, університет – університетський, козак – козацький, Запоріжжя – запорізький

Зверніть увагу на значення і написання слів
заява, оголошення (об'ява)

Оголошення, об'ява – синоніми. Частіше вживається *оголошення*

Заява

- Документ, у якому особа звертається до когось із офіційним проханням

**Оголошення
(об'ява)**

- Повідомлення про важливу подію.

ЗАВДАННЯ 10. У поданих текстах вставте потрібні слова з довідки.
Зверніть увагу на суфікси й префікси, за допомогою яких утворені ці слова.

_____

До уваги студентів! Якщо у вас є _____ через _____ занять, то _____ їх до кінця місяця. Спочатку _____ у касі банку потрібну суму грошей. Потім _____ в деканаті довідку і після цього _____ до вашого викладача.

Деканат I міжнародного факультету

Декану II міжнародного факультету
доценту Мельнику В.І.
студентки I курсу
спеціальності «Стоматологія» групи 1
Ухтіт Хадіжи

Прошу дозволити мені _____ заняття з української мови
щодня.

25 листопада 2020 р.

Ухтіт Хадіжа

Довідка: Заява, оголошення, заборгованість, пропуски, пропущені, відпрацюйте,
відпрацювати, оплатіть, отримайте, зверніться.

ЗАВДАННЯ 11. Складіть спільнокореневі групи таких слів: *теплий, темніти, книжка, зеленіти, солодити, молодіти*. Виділіть у них словотворчі морфеми.

Тепленький, претемно, книжний, зеленуватий, темний, теплуватий, пресолодкий, тепленький, зеленка, солодкуватий, презелений, солоденький, темно, тепло, темнуватий, темненький, молодесенький, книжечка, книжковий, солодкий, помолодіти, молоденький.

ЗАВДАННЯ 12. Прочитайте текст. Знайдіть спільнокореневі слова до слів: *зміна, колір, романтик, смачний, красивий, зелений*.

Осінь

Осінь дуже красива, коли дерева починають змінювати колір. Одні з них стають яскраво-жовті, інші червоні, оранжеві або коричневі. А деякі ще довго залишаються зеленуваті. Жовтогаряче листя часто здається золотим. Воно аж горить на сонці. Осінь в Україні різнокольорова, яскрава. Вона дуже гарна! Перетворення природи під час зміни сезонів – прекрасний процес!

А ще осінь романтична. Особливо в дощову погоду. Найбільші романтики гуляють під дощем з яскравими парасольками. Ще вони люблять попоти

смачненьку каву в затишному кафе і подумати про приємне, дивлячись у вікно, за яким іде дощ.

ЗАВДАННЯ 13. Прочитайте слова. Згрупуйте синоніми за значенням.

Зубний лікар, сім'я, оранжевий, сильний, оголошення, дитя, дужий, гарний, об'ява, дантист, стоматолог, маля, красивий, жовтогарячий, немовля, родина, кріпкий.

ЗАВДАННЯ 14. До поданих слів доберіть антоніми з довідки:

Сильний вітер, красива сукня, здоровий організм, веселі пісні, холодний чай, цікавий фільм, швидкий поїзд, довга дорога, світла стіна, нове фото.

Довідка: слабкий, хворий, старий, сумний, короткий, темний, гарячий, поганий, нудний, повільний.

Деякі українські прізвища творяться від імен або назв діяльності за допомогою суфіксів: -енко, -ченко, -ко, -ик-, ук, -юк, -ець.

Наприклад:

Від імен: Іван – *Іваненко, Іванченко, Іванюк, Іванець.*

Від назв діяльності: Гончар (той, хто робить посуд з глини): *Гончаренко, Гончарук, Гончарець.*

Імена по батькові творяться за допомогою суфіксів

Жіночі: - *івна, -ївна: Петрівна, Миколаївна.*

Чоловічі: -*ович, -йович: Петрович, Миколайович.*

ЗАВДАННЯ 15. Прочитайте речення. Скажіть, як утворилися прізвища та імена по батькові людей?

У стоматології лікарні працюють лікар-терапевт Тарасенко Олег Петрович, лікар-ортопед Петрик Ніна Вікторівна та лікар-ортодонт Павленко Віталій Михайлович. Їм допомагають медичні сестри: Василенко Світлана Олегівна, Писарчук Наталія Миколаївна, Шевченко Галина Іванівна.

Вправи для закріплення вивченого

ЗАВДАННЯ 16. Доберіть не менше двох спільнокореневих слів до поданих іменників. Назвіть префікси, які утворили ці іменники:

Оголошення, вихід, перехід, переїзд, відрахування, вивчення, запис, напис, надпис, подарунок, відкриття, закриття, промова, відмова, замовлення, запитання, привітання.

ЗАВДАННЯ 17. Складіть речення зі словами:

1. Прийти, перейти, обійти, зійти
2. Приписати, переписати, обписати, списати.
3. Передати, надати, здати, продати

ЗАВДАННЯ 18. Прочитайте спільнокореневі слова. Як вони утворилися?

Знайдіть спільний корінь і морфеми, які утворюють нові слова.

1. Слово, словечко, словник, словотворення, прислівник, словосполучення, прислів'я.
2. Мова, мовити, промова, промовляти, розмова, розмовляти, вимова, вимовляти, замовляти, мовний, немовля.
3. Працювати, праця, працьовитий, відпрацювати, відпрацювання, допрацювати.

ЗАВДАННЯ 19. Прочитайте текст. Замініть виділені слова антонімами з довідки. Зверніть увагу, як змінився смисл тексту. Який текст вам сподобався більше?

Зараз **холодно**. Небо **темне й сумне**. Дерев у парку **низькі**. Вода у фонтані **брудна**. Навколо **мало** квітів. Тут **працюють** люди. Усі **мовчать**. Грає **погана** музика.

Довідка: Тепло, світле, веселе, високі, чиста, багато, відпочивають, розмовляють, красива.

ЗАВДАННЯ 20. Прочитайте прислів'я. Позначте префікси у дієсловах.

1. Тримай голову в холоді, живіт в голоді, ноги в теплі – **проживеш** довгий вік на землі. 2. Їж – не **переїдайся**, пий – не **перепивайся**, говори – не **переговорюйся**, то будеш здоровий. 3. Добра людина **прийде** – немов світло **принесе**. 4. Життя **прожити** – не поле **перейти**. 5. Кожен день життя **додає** часточку розуму. 6. Говори не про те, що **прочитав**, а про те, що **зрозумів**.

ЗАВДАННЯ 21. Прочитайте прислів'я. Знайдіть синоніми до слова *хворий*. Зверніть увагу на етимологію слів. Складіть з цими словами речення.

Хіба треба у недужого питати, чи бажає він здоров'я мати?

Старому та слабому допомагай, як малому.

Хворому і мед гіркий.

ЗАВДАННЯ 22. Дайте відповіді на запитання. Відповіді аргументуйте.

1. Від якого слова утворено слово *оголошення*? *Голос* чи *голова*?
2. Яке зі слів є синонімом до слова *бібліотека*? *Біблія* чи *книгозбірня*?
3. Яке слово є синонімом до слова *біографія*? *Життєпис* чи *біологія*?
4. Чи завжди слова *пацієнт* і *хворий* є синонімами?
5. Як утворилося слово *Запоріжжя*?

ПРОСТЕ РЕЧЕННЯ. ТИПИ СЛОВНИКІВ

ЗАВДАННЯ 1. Вставте потрібні префікси у слова.

Марійка ____несла з бібліотеки нові книги з медичної _____готовки. Коли вона _____очитала, дуже _____цікавилася фактами і порадами. Дівчина _____повіла про це друзям. Олеся та Іванка теж _____бігли до бібліотеки, щоб _____тримати такі цікаві книги.

ЗАВДАННЯ 2. До поданих слів доберіть спільнокореневі слова з довідки.

Виділіть у них морфеми.

Під'язиковий, серцевий, шлуночок, щелепний, головний, носовий, ротовий, спинний, очний, ніжка, ручка, хлопчик, дівчинка.

Довідка: язик, серце, шлунок, щелепа, голова, рука, ніс, рот, спина, очі, нога.

ЗАВДАННЯ 3. Запишіть речення, змінюючи форму дієслів теперішнього часу на форму минулого часу. Додавайте слова, що вказують на минулий час: *учора, минулого тижня, минулого місяця, минулого року, колись, минулих вихідних, минулого семестру, минулого літа* тощо

Я читаю книгу про подорожі. Мама запитує про погоду. Студенти їдуть до Києва. Викладач дає мені новий підручник. Брат купує сучасний телефон. Хлопці бігають на стадіоні. Діти малюють олівцями. Тато дарує квіти мамі. Друзі вітають Ніну з Днем народження. Студенти читають оголошення про відпрацювання.

ЗАВДАННЯ 4. Запишіть речення, змінюючи форму дієслів теперішнього часу на форму майбутнього часу. Додавайте слова, що вказують на майбутній час: *завтра, наступного тижня, наступного місяця, наступного року, наступних вихідних, наступного семестру, наступної осені* тощо.

Студенти навчаються в новій аудиторії. Тут стоять нові столи і стільці. В аудиторії є комп'ютер і працює інтернет. У шафі є багато книг з української

мови. Викладач пропонує студентам читати ці книги. Тут також є різні таблиці, карти, словники. На стіні висить сучасна дошка. На цій дошці студенти і викладач пишуть не крейдою, а маркерами.

ЗАВДАННЯ 5. Дайте відповіді на запитання і запишіть утворені речення.

Зразок: Де купують ліки? – Ліки купують в аптеці.

Де читають книги? Де лікують хворих? Де навчаються студенти?

Де живе родина? Коли ми снідаємо? Коли люди сплять? Коли дерева зелені?

Що сестра намалювала? Що друзі їли в кафе? Кого зустрів брат?

ЗАВДАННЯ 6. Впишіть у речення потрібні слова.

Зразок: ____ (які?) _____ квіти стоять ____ (де?) _____.

Білі квіти стоять на вікні.

1. ____ (які?) _____ друзі ідуть ____ (куди?) _____.
2. ____ (чия?) _____ сестра телефонує ____ (кому?) _____.
3. ____ (який?) _____ автобус їде ____ (куди?) _____.
4. ____ (які?) _____ хлопці грають у футбол ____ (де?) _____.
5. ____ (чий?) _____ брат дав шоколад ____ (кому?) _____.
6. ____ (чиї?) _____ друзі живуть ____ (де?) _____.
7. ____ (яка?) _____ книга лежить ____ (де?) _____.
8. ____ (чий?) _____ викладач розмовляє ____ (з ким?) _____.
9. ____ (яке?) _____ фото висить ____ (де?) _____.
10. ____ (яка?) _____ чашка стоїть ____ (де?) _____.

Основою речення є слова, що називають суб'єкт і предикат.
В українській мові це **підмет і присудок**.

Головні і другорядні члени речення

Речення – як родина. У сім'ї є головні люди – тато і мама. А в реченні є головні слова – підмет і присудок.

Біля тата і мами є діти – великі й маленькі, дівчатка та хлопчики.

І в реченні є діти – це другорядні слова, що називають ознаку суб'єкта і об'єкта (колір, розмір, форму, характер), а також обставини, час і місце дії.

ЗАВДАННЯ 7. Прочитайте мікротекст. У кожному реченні назвіть підмет і присудок та другорядні члени, які вказують на ознаку, місце і час. Запам'ятайте текст і перекажіть його.

У парку біля нашого університету ростуть різні дерева, кущі і квіти. Посеред парку розташоване маленьке озеро. В озері плавають риби, черепахи і качки. Усі вони живуть дружно. У парку завжди відпочивають діти з батьками. Ми також любимо тут гуляти.

ЗАВДАННЯ 8. Прочитайте речення. Назвіть підмет і присудок (суб'єкт дії і процес). У яких реченнях немає слова, що називає особу? Чи зрозуміло вам, хто виконує дію?

Студенти з різних країн приїхали до Запоріжжя. Тут вони навчаються в медичному університеті. На заняттях вивчають медичні дисципліни. У бібліотеках читають додаткову літературу. У лікарнях практикують свої знання. Також студенти хочуть добре знати Україну, тому багато подорожують.

В українській мові підмет може не вживатися в реченні, якщо про нього вже відомо з контексту.

Структура речення

В українській мові речення можуть змінювати структуру, але не змінювати смислове значення. Слова можуть змінювати свої позиції. Це можливо завдяки граматичній специфіці української мови – вживанню відмінкових форм.

Наприклад:

Студенти поїхали на екскурсію автобусом.

На екскурсію автобусом поїхали студенти.

Автобусом студенти поїхали на екскурсію.

ЗАВДАННЯ 9. Перебудуйте подані речення, змінюючи позиції слів.

Книги ми беремо в бібліотеці. Шоколад люблять усі дівчата. До зупинки під'їхав наш автобус. У шафі лежать нові книги. Ми дивилися цікавий фільм у кінотеатрі. На великому стадіоні хлопці дивилися футбольний матч. Олексій фотографував Марійку біля фонтану. До України студенти приїхали навчатися.

ЗАВДАННЯ 10. Утворіть граматичні форми словосполучень у поданих реченнях.

Рідна мова.

Люди спілкуються_____. Кожна людина любить _____.

У моїй _____ є багато красивих слів. Не можна забувати _____.

Українська мова.

З Україною ми знайомимося на уроках _____. В _____ дуже багато синонімів. Студенти перекладають терміни з _____ на рідну. Ми читаємо тексти _____.

ЗАВДАННЯ 11. Прочитайте текст. Дайте відповіді на питання після тексту.

Про українську мову

Сучасна українська мова має близько двохсот п'ятдесяти шести тисяч (256 000) слів. Такою була офіційна інформація раніше. А нещодавно науковці Інституту української мови Національної академії наук повідомили, що обсяг української лексики майже один мільйон (1 000 000) слів.

Українська мова, красива, багата, емоційна. Вона сформувалася ще в X-IV тисячоліттях до нашої ери. З того часу живе і розвивається.

Слова української мови записані в словники: орфографічний (правильне написання слів), орфоепічний (правильна вимова слів), тлумачний (значення слів), синонімів, антонімів, фразеологізмів тощо.

<https://www.poglyad.tv/v-ukrayinskij-movi-ponad-miljon-sliv-pidrahunky-naukovtsiv/>

1. Скільки слів в українській мові за новою інформацією Інституту української мови?
2. Коли сформувалася українська мова?
3. Які словники української мови вам відомі?
4. У якому словнику пояснюються значення слів?

Академічний словник української мови – це перший в історії великий тлумачний словник української мови. У ньому пояснюється значення слів, їхнє правильне написання, відмінювання та наголошування (інтонування). Має 11 томів.

Виданий у 1970–1980 роках. Зараз є онлайнверсія словника.

<http://sum.in.ua/s/>

ЗАВДАННЯ 12. Прочитайте статтю «стоматолог» в Академічному тлумачному словнику української мови. Зверніть увагу на структуру статті: слово з наголосом – утворення граматичної форми – рід – значення слова – приклади речень – джерело, з якого процитовано речення.

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

АКАДЕМІЧНИЙ ТЛУМАЧНИЙ СЛОВНИК (1970—1980)

СТОМАТОЛОГ, а, чол. Фахівець із стоматології; зубний лікар. *Від лазарету я відмовляюсь, а до стоматолога йду охоче* (Юрій Збанацький, Єдина, 1959, 199); *Тут [у з пункті охорони здоров'я] приймають лікарі всіх спеціальностей: невропатолог, гінеколог, хірург, окуліст, фтизіатр,.. стоматолог* (Вечірній Київ, 4.IV 1958, 3).

Словник української мови: в 11 томах. – Том 9, 1978. – Стор. 728.

<http://sum.in.ua/s/stomatologh>

ЗАВДАННЯ 13. Складіть свою статтю до слів *Дніпро, родина, друг* (або ваш вибір) за зразком, поданим у завданні 12:

1) слово; 2) закінчення слова в родовому відмінку; 3) рід (чоловічий, жіночий, середній); 4) формулювання значення слова; 5) приклади речень (ваш або процитований), 6) якщо приклад процитований, вкажіть джерело.

ЗАВДАННЯ 14. Відомо, що в словниках слова записані за алфавітом, щоб потрібне слово можна було знайти швидко. Розподіліть за алфавітом слова: Книга, аудиторія, чашка, брат, викладач, шоколад, їхати, смачно, футбол, слово, цукерка, читання, автобус, сонце, небо, річка, місто, зуб, жінка, трава, парк.

Найбільш уживаною літерою в українському алфавіті є літера **н**; на цю літеру також починається найбільша кількість слів.

Літера **ф** – найменш уживана. Слова, які починаються з цієї літери, прийшли в українську мову з інших мов.

Вправи для закріплення вивченого

ЗАВДАННЯ 15. Впишіть літери у подані слова:

Орфографіч__ий, тлу__ачний, ака__емія, на__іональний, фра__еологізм,
акаде__ічний, відмінюва__ня, вжив__ння, українс__кий, с__оматологічний.

ЗАВДАННЯ 15. Відновіть речення з поданих слів:

1. У місті, кінотеатри, нашому, є, три. 2. У парку, студенти, відпочивають, новому, увечері. 3. Журналу, викладача, фото, на сторінці, нашого, третій, розміщено. 4. Оголошення, семестру, біля деканату, про початок, висить. 5. Ми, автобусом, на екскурсію, новим, їхали. 6. Шоколад, Оленка, сік, чорний, любить, яблучний. 7. Відчинене, в аудиторії, нашій, вікно. 8. На фестиваль, різних, музиканти, музичний, з країн, приїхали. 9. Дуже, усмішка, у Марійки, красива. 10. Ірина, часто, та, Віам, разом, до, ходять, бібліотеки.

ЗАВДАННЯ 16. Поширте речення. До основи речення (підмета і присудка) додайте інші слова, що називають ознаку суб'єкта чи об'єкта; час і місце дії предиката.

Зразок. Дощ іде. Зранку в місті йде теплий дощ.

Автобус зупинився. Олексій прочитав. Квіти стоять. Студенти відпочивають. Дівчата співають. Студентка написала. Викладач говорить. Мама готує. Брат фотографує.

ЗАВДАННЯ 17. Прочитайте подані слова в академічному тлумачному словнику української мови. Складіть з ними речення.

Горизонт, пісенник, бублик, родич, зубило, кошеня, земляк, ворота, піднебіння, хустка.

ЗМІСТОВИЙ БЛОК 2

ВИСЛОВЛЕННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ

ТЕМА 2: ЛЮДИНА. КУЛЬТУРА. ІСТОРІЯ

Комунікативний мінімум:

- Як скласти повідомлення.
- Як сформулювати тезу і висловити позицію.
- Як аргументувати думку.
- Як зробити висновок.
- Як повідомити про джерело інформації.
- Як висловити сумнів, невпевненість
- Як висловити впевненість і переконати співрозмовника.
- Як запитати думку людини про щось
- Номінативна і проблемна назва тексту.

Грамматика:

- Уживання числівників – слів, що позначають числа.
- Уживання ступенів порівняння прикметників.
- Використання речень, у яких підмет і присудок виражені іменниками. Синтаксична синонімія речень.
- Уживання вставних слів, що виражають впевненість та невпевненість.
- Використання різних типів простих речень.
  - Модель односкладового речення.
  - Вираження часових значень.
- Уживання фразеологізмів.

УКРАЇНА – КРАЇНА, В ЯКІЙ Я НАВЧАЮСЯ

СЛОВНИК УРОКУ

Чорно́зем (іменник) – ґрунт

Український чорнозем – цінний для вирощування культурних рослин.

Урожа́й (іменник) – збір продукції рослин в регіоні, в селі.

В Україні збирають хороші врожаї пшениці, соняшника, різних овочів і фруктів.

Па́м’ятник (іменник) – монумент.

Українець, якому споруджено найбільше пам’ятників у світі, – це поет і художник Тарас Шевченко.

Дуб (іменник) – дерево, що може рости кілька сотень років.

В Україні дуб – це символ сили.

Місцеві́сть (іменник) – територія, регіон.

На всій місцевості ростуть дерева і трава.

Відві́дувати (дієслово) – приходити до чогось, робити візит до

когось. *Відвідувати кінотеатр, кафе. Відвідувати хворого друга в лікарні.*

Ма́монт (іменник) – тварина, що жила мільйони років тому.

На кістці мамонта вибита стародавня мапа.

Ві́битий (дієприкметник) – витиснуті знаки, малюнки, цифри, літери на камені, дереві, металі.

Мапа, вибита на кістці мамонта.

Сяга́ти (дієслово) – діставати до чогось, бути довгим.

До неба сягають звуки музики. Довжина річки в межах України сягає 981 (дев’ятсот вісімдесят один) кілометр.

Гуцу́ли (іменник) – етнічна група українців, що живе в Карпатах.

Гуцули грають на унікальних музичних інструментах.

ВЖИВАННЯ ЧИСЛІВНИКІВ – СЛІВ, ЩО ПОЗНАЧАЮТЬ ЧИСЛА.

105	сто п'ять	<i>сто п'ять метрів</i>
103	сто три	<i>сто три метри</i>
вісім	вісім	<i>вісім метрів, довжина може сягати до восьми метрів</i>
10	десять	<i>десять кілометрів, досягає десяти кілометрів</i>
1500	тисяча п'ятсот	<i>тисяча п'ятсот міст, у тисяча п'ятстах містах</i>
1300	одна тисяча триста	<i>одна тисяча триста років, тисячатрьохсотлітій дуб</i>
15 000	п'ятнадцять тисяч	<i>п'ятнадцять тисяч років тому</i>

ЗАВДАННЯ 1. Прочитайте діалог. Скажіть, між ким відбувається розмова.

Коли ви їхали на навчання до України, що вже знали про неї?

– Я буду навчатися в Україні.

– Ця країна в Європі?

– Так.

– Я мало знаю про Україну. А ти?

– Україна – велика країна. Столиця її Київ. Це дуже старе і дуже красиве місто.

– У якому місті ти будеш навчатися?

– У Запоріжжі. Там є медичний університет, а я хочу стати лікарем-стоматологом.

– Це красиве місто?

– Думаю, так.

– Там є море?

– Ні. Там є річка Дніпро. Це найбільша ріка в Україні. На Дніпрі розташований великий острів Хортиця.

– Цікаво.

– Я читав, що Запоріжжя – історична місцевість. Там жили козаки.

– Хто вони?

- Це воїни, які захищали Україну від різних ворогів протягом кількох століть. Українці дуже захоплюються козаками й зараз.
- Мабуть, це гарна країна. Ти так багато знаєш про Україну.
- Я зрозумів, що українці дуже цінують волю і мені це подобається.
- Це добре.
- Я хочу знати про Україну дуже багато.

ЗАВДАННЯ 2. Виберіть із довідки синоніми до виділених слів у словосполученнях:

Стара книга, жвавий вокзал, витиснутий знак, відомий поет, проспект сягає довжини 19 кілометрів.

Довідка: стародавня, давня; знаний; людний; має довжину; вибитий.

СТУПЕНІ ПОРІВНЯННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

Вищий ступінь		Найвищий ступінь	
Проста форма	Складена форма	Проста форма	Складена форма
Початковий прикметник + суфікс <i>-ш-</i> , <i>-іш-</i>	Слова <i>більш</i> , <i>менш</i> + початкова форма прикметник	Префікси <i>най-</i> , <i>якнай-</i> , <i>щонай-</i> + форма вищого ступеня	Слова <i>найбільш</i> , <i>найменш</i> + початкова форма прикметник
Глибокий – глибокий Білий – біліший	Більш глибокий, менш білий	Найглибший, якнайглибший; найбіліший, щонайбіліший	Найбільш глибокий, найменш білий

Вживаємо:

Великий – більший. Маленький – менший
Гарний – кращий. Поганий – гірший.

Дорогий – дорожчий, вузький – вужчий, низький – нижчий, короткий – коротший, високий – вищий, близький – ближчий, далекий – дальший.

ЗАВДАННЯ 3. Утворіть ступені порівняння прикметників у словосполученнях.

Довга дорога, висока гора, старе дерево, важлива порада, красивий фонтан, глибока річка, новий будинок, велике місто, цікавий фільм, жвава музика.

ЗАВДАННЯ 4. Доберіть антоніми до прикметників у поданих словосполученнях.

Найдовша річка, найбільше море, найшвидший поїзд, більш дороге таксі, більш низький будинок, менш далеке місто.

 Порівняйте структуру синонімічних речень, зверніть увагу на граматичні форми слів

*Україна є великою європейською країною.
Україна – це велика європейська країна.*

*Київ є стародавнім і красивим містом.
Київ – стародавнє і красиве місто.*

У характеристиці об'єкта чи явища, може вживатися також слово **вважається**.

*Хрещатик – найкоротша головна вулиця столиці.
Хрещатик вважається найкоротшою головною вулицею столиці.*

ЗАВДАННЯ 5. Трансформуйте подані речення в синонімічні, використовуючи форми *є чим, вважається чим*.

Дніпро – це найбільша ріка України.

Запорізький медичний університет – один із кращих університетів в Україні.

Вишиванка – це традиційний український одяг.

Хрещатик – це головна вулиця в Києві.

Дуб – це символ сили.

Хортиця – найбільший острів на Дніпрі.

Проспект Соборний у Запоріжжі – один із найдовших у Європі.

Українська мова – одна з найдавніших мов.

ЗАВДАННЯ 6. Прочитайте цікаві факти про Україну. Скажіть, яка інформація вам уже відома, а що для вас є новим.

ЦІКАВІ ФАКТИ ПРО УКРАЇНУ

1. Станція метро «Арсенальна» у Києві – найглибша у світі. Вона проходить під землею на глибині 105 метрів.

2. Один із МакДональдзів, який відвідують найчастіше, розташований у Києві біля залізничного вокзалу. Цей заклад – один із п'яти найжвавіших МакДональдзів світу.

3. Найдовший музичний інструмент у світі – це українська трембіта. Її довжина може бути до восьми метрів, а її звуки чути більше, ніж за десять кілометрів.

4. На території України чорноземні ґрунти дають найбільшу кількість урожаю.

5. Пам'ятники відомому українському поетові Тарасові Шевченку встановлені в 1500 містах по всьому світу.

6. Українське містечко Рахів, розташоване серед Карпат, офіційно вважається географічним центром Європи.

7. Найстарішим деревом в Україні є 1300-річний дуб, що росте в парку «Юзефінська дача» Рівненської області.

8. У селі Межиріч Рівненської області існувало найстаріше поселення homo sapiens. Там знайдена стародавня мапа, яка вибита на кістці мамонта 15 тисяч років тому.

<https://tut-cikavo.com/pro-ukrainu/tsikave-pro-ukrainu/428-tsikavi-fakti-pro-ukrajinu>

ЯК СКЛАСТИ ПОВІДОМЛЕННЯ

Повідомлення має таку структуру:

1. Теза – основна думка, яка виражає позицію автора.
2. Аргументи на доведення цієї думки.
3. Висновок.

ЯК СФОРМУЛЮВАТИ ТЕЗУ І ВИСЛОВИТИ СВОЮ ПОЗИЦІЮ, ДУМКУ

Теза має відповідати темі і виражати проблему.

Позиція автора оформлюється такими словами.

На мою думку.

Я вважаю. Я думаю.

Моя позиція така.

Я впевнений, я впевнена.

Мені здається.

Я погоджуюся з думкою

Я не погоджуюся з тим, що...

ЯК АРГУМЕНТУВАТИ ДУМКУ

**Щоб аргументувати думку,
потрібно навести приклади і факти на її підтвердження.**

Починати аргумент варто з таких слів:

По-перше, по-друге

Доказом цього може бути такий факт.

Як аргумент наведу такий приклад. Наприклад. Зокрема.

Чому я так думаю? Тому що...

ЯК ЗРОБИТИ ВИСНОВОК

Висновок має відповідати темі, бути пов'язаним з тезою і аргументами.

Починається словами:

Отже

Тож

Як висновок

Можна зробити висновок

Скажіть, з яких елементів повідомлення (тези, аргументів чи висновку) немає в тексті «**Цікаві факти про Україну**» (завдання 4).

Зверніть увагу! Назва тексту «*Цікаві факти про Україну*» номінативний – він тільки називає, констатує явище.

Назви «*Що я знаю про Україну*», «*Чим приваблює Україна?*», «*Україна – цікава країна!*» проблемні – вони викликають дискусію, виражають позицію автора.

ЗАВДАННЯ 7. Оберіть тези і висновок, що відповідають темі «Україна – цікава країна!».

Тези:

1. Я не планую навчатися в Україні. Тому вона мені не дуже цікава.
2. Моя сестра любить подорожувати. Недавно вона їздила в Європу. Мені здається, їй там сподобалося.
3. Я навчаюся в Україні. Погоджуюся з тим, що це цікава країна.

Висновок:

1. Отже, займатися спортом корисно.
2. Тож я зробив правильний вибір, що приїхав навчатися в Україну.
2. Можна зробити висновок, що я буду гарним лікарем.

ЗАВДАННЯ 8. Підготуйте розповідь на тему «Україна має унікальні явища та об'єкти». Доберіть тезу, аргументи, висновок. Використовуйте відому вам інформацію із завдання 4.

ЯК ПОВІДОМИТИ ПРО ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ

Інколи для підтвердження думки посилаються на джерело інформації (хто про це говорив). При цьому використовують слова і словосполучення:
як кажуть, говорять, за словами, за повідомленням, на думку, як відомо

ЗАВДАННЯ 9. Впишіть слова, що вказують на джерело інформації.

1. Спочатку трембіту гуцули використовували не для музики, а для зв'язку. За допомогою трембіти вони попереджали про небезпеку. _____, особливі комбінації звуків передавали інформацію про лихо.

2. _____. французький письменник Оноре де Бальзак зі своєю коханою Евеліною Ганською одружився в Україні. Це сталося в місті Бердичеві 1850 року.

3. Новорічну пісню українського композитора Леонтовича співають на всій планеті. Мова йде про «Щедрик» – одну з найпопулярніших новорічних пісень. _____, уперше пісня виконана в 1916 році в Києві, мелодія рознеслася світом і вже 1921 року лунала в нью-йоркському Карнегі-Холлі.

<https://ckp.in.ua/news/11623>

Вправи для закріплення вивченого

ЗАВДАННЯ 10. Ознайомтеся з інформацією про символи України.

Складіть речення за моделями: *що – це що; що є чим; що вважається чим.*

Калина символізує Україну.

Лелека символізує родину.

Вінок символізує життя.

Коровай символізує багатство і щастя.

ЗАВДАННЯ 11. На основі відомих вам фактів про Україну напишіть повідомлення, починаючи реченням «Україна – чудова країна». Створіть тезу, аргументи, висновки. Використовуйте слова, що вказують на джерело повідомлення.

ЗАВДАННЯ 12. Виконайте тестові завдання.

1. Найглибша станція метро в Києві

- А) Арсенальна;
- Б) Університетська.

2. Гуцули – це

- А) птахи, що символізують родину;
- Б) етнічні українці, що живуть в Карпатах.

3. Трембіта – це

- А) унікальний музичний інструмент;
- Б) традиційний український одяг.

4. Яку українську пісню співають у багатьох країнах світу на Новий рік

- А) «Щедрик»;
- Б) «Червона рута».

5. Скільки років найстарішому дубу в Україні?

- А) 1000;
- Б) 1300

6. Де міститься географічний центр Європи?

- А) у місті Львові;
- Б) у містечку Рахів.

7. Слова *кажуть, як відомо, говорять* вживаються

- А) для оформлення висновку;
- Б) для вказівки на джерело повідомлення.

8. Форма найвищого ступеня порівняння прикметника *дорогий*

- А) найдорогіший;
- Б) найдорожчий.

КИЇВ – СТОЛИЦЯ УКРАЇНИ

СЛОВНИК УРОКУ

Ансамбль (іменник) – комплекс чогось, що створює єдину композицію.

Архітектурний ансамбль. Музичний ансамбль.

Безпосередній (прикметник) – прямий, який не має посередників.

Посередник – той, хто стоїть між кимось, чимось, щоб допомагати.

Маркетинговий посередник. Фінансовий посередник. Юридичний посередник.

Величний (прикметник) – грандіозний, викликає захоплення.

У Києві є багато величних споруд.

Відродження (іменник) – відновлення після пошкодження.

Відродження міста настало після війни.

Духівний (прикметник) – пов'язаний із внутрішнім світом людини.

Софіївський Собор у Києві – це духовний центр України.

Мозаїка (іменник) – малюнки, виконані з кольорових каменів, кераміки чи інших матеріалів.

На стінах старого собору є унікальна мозаїка.

Свідок (іменник) – особа, яка бачила якісь події і може про них розповісти, свідчити.

Собор є свідком подій у житті Києва протягом багатьох сторіч.

Собор (іменник) – особливий храм у християнстві, в якому є катедра єпископа.

Найвеличнішою спорудою Києва є Софіївський собор.

Узвіз (іменник) – вулиця, що піднімається вгору.

Узвозами в Києві ходити важко, але дуже цікаво.

Фрески (іменник) – малюнки на стінах, зроблені особливою монументальною технікою.

Найчастіше фрески можна побачити в храмах.

ЗАВДАННЯ 1. Прочитайте групи синонімів. Зверніть увагу на їхнє словотворення. Доберіть спільнокореневі слова, виділіть префікси.

Відродження. Відновлення. Розквіт. Відбудова.

Століття. Сторіччя.

Свідок. Очевидець.

ЗАВДАННЯ 2. Утворіть найвищий ступінь порівняння прикметників. Складіть із ними словосполучення.

Сучасний, старий, новий, красивий, великий, величний, масштабний, улюблений, романтичний.

Порівняйте структуру речень.

Тут підмет (суб'єкт) і присудок (предикат) виражені іменниками.

У такому випадку вони можуть змінювати позиції.

Хрещатик – головна вулиця Києва.

Головна вулиця Києва – Хрещатик.

Вулиця Володимирська є однією з найстаріших вулиць Києва.

Однією з найстаріших вулиць Києва є вулиця Володимирська

ЗАВДАННЯ 3. Прочитайте речення. Трансформуйте їх, змінюючи позиції підмета і присудка.

Одним із найстаріших університетів є Київський національний університет імені Траса Шевченка. Майдан Незалежності – головна площа Києва та всієї України. Золоті ворота – пам'ятка архітектури, головний вхід до Києва XI століття. Відомий медичний заклад в Україні – Київський національний медичний університет імені Миколи Богомольця. **Величний.** Київський торт – кулінарний символ Києва. Головними повітряними воротами України є аеропорт «Бориспіль». Каштани є рослинним символом Києва.

ЗАВДАННЯ 4. Прочитайте текст. Поділіть його на змістові частини. Складіть план тексту.

КИЇВ

Київ – місто контрастів. Це одне з найстаріших і найкрасивіших міст. У ньому поєдналися давня історія й сучасність. У Києві є райони, з будівлями і вулицями, яким понад 1000 років, а є зовсім нові.

Найвеличнішою спорудою Києва є Софіївський собор. Він розташований у центрі столиці. Збудований 1037 року київським князем Ярославом Мудрим. Софія Київська – свідок подій у житті Києва протягом багатьох сторіч. Вона пережила війни і відродження. Собор не втратив краси і зберігає найбільший у світі ансамбль унікальних мозаїк і фресок. Софіївський Собор – духовний, політичний і культурний центр України.

Андріївський узвіз – одна з найкрасивіших вулиць Києва. Тут завжди можна побачити художників, які демонструють свої роботи: картини, ювелірні прикраси, посуд зі скла й кераміки, іграшки ручної роботи, монети і багато чого іншого. На Андріївському узвозі виступають музиканти та артисти. Тут є музеї й театри, а також багато невеликих барів і кафе, де можна добре провести час. Тут усе ще відчувається атмосфера Києва кінця XIX – початку

XX століття.

Майдан Незалежності в Києві – головна площа столиці та всієї України. У 2014 році тут відбулася наймасштабніша подія в історії незалежної України – Євромайдан. Сьогодні майдан є символом боротьби та народної пам'яті.

ЗАВДАННЯ 5. У діалозі хлопця, який мало знає про Київ, і дівчини, яка вже була в Києві, додайте потрібні репліки.

Цікаво, скільки років Києву?

_____

Говорять, що в Києві є дуже гарний і величний собор. Як він називається?

_____.

Ти знаєш, хто його збудував?

_____

Усі, хто бувають у Києві, захоплюються Андріївським узвозом. Що це?

_____.

Коли ми з тобою підемо на Андріївський узвіз, я б хотів посидіти в затишному кафе. Там є кафе?

_____.

Як називається головна площа столиці України?

_____.

Там, кажуть, відбувся Євромайдан. Коли це було?

_____

У якому реченні виражено невпевненість? Уякому реченні виражено впевненість? Яке речення є нейтральним?

1. У Києві є річковий вокзал.
2. У Києві, *мабуть*, є річковий вокзал.
3. У Києві є річковий вокзал. *Це правда*.

ЯК ВИСЛОВИТИ СУМНІВ, НЕВПЕВНЕНІСТЬ

Для висловлення сумніву, невпевненості використовують слова:

*я невпевнений, я не впевнена;
я сумніваюся;
навряд чи;
мабуть;
може;
можливо;
я не знаю точно, це не точно.*

ЯК ВИСЛОВИТИ ВПЕВНЕНІСТЬ І ПЕРЕКОНАТИ СПІВРОЗМОВНИКА

Щоб переконати співрозмовника, потрібно бути впевненим у тому, що говориш. Для цього використовуються слова:

*я переконаний, я переконана;
безперечно;
я впевнений, я впевнена;
я знаю, я знаю точно;
це правда;
не має сумніву, без сумніву;
так і є;
можеш мені вірити;
повір мені*

ЗАВДАННЯ 6. Трансформуйте речення, змінюючи ставлення до висловленого: невпевненість на впевненість і навпаки.

Мабуть, метро Києва – одне з найстаріших у Європі. **Можливо**, біля залізничного вокзалу є готель. **Я сумніваюся**, що ми встигнемо на літак. **Це не точно**, що таксі приїде вчасно.

Я переконана, що в готелі є вільні номери. **Безперечно**, ми зустрінемо друзів на майдані Незалежності. **Я знаю точно**, як пройти до Андріївського узвозу. **Так і є**. Станція метро «Хрещатик» тут поряд.

Вправи для закріплення вивченого

ЗАВДАННЯ 7. Від поданих речень утворіть синонімічні речення за моделлю: «що є чим» або «що вважається чим». До яких речень не можна застосувати обидві форми. Чому?

Київ – столиця України. Софіївський собор – найвідоміший храм Києва. Це собор – свідок історії. Він – духовний центр України. Андріївський узвіз – красива історична вулиця на пагорбах у центрі Києва. Дніпровська набережна – одне з найулюбленіших місць відпочинку киян та гостей міста. Національний стадіон «Олімпійський» у Києві – універсальна спортивна споруда.

ЗАВДАННЯ 8. У поданих реченнях впишіть слова, що виражають впевненість чи невпевненість.

1. Київ засновано у 482 році. _____, це дуже старе місто.

2. У Києві багато місць і об'єктів названі на честь Тараса Шевченка. Це університет, станція метро, парк, театр опери та балету, площа, бульвар, три

вулиці та два провулки. Українці _____, шанують свого духовного лідера.

3. Найпопулярнішим сувеніром, який привозять з Києва, є київський торт. _____, він дуже смачний.

4. Глибина станції метро «Арсенальна» 105 метрів. Вона, _____ одна з найглибших у світі.

5. У Києві є 70 парків. _____, це дуже зелене місто.

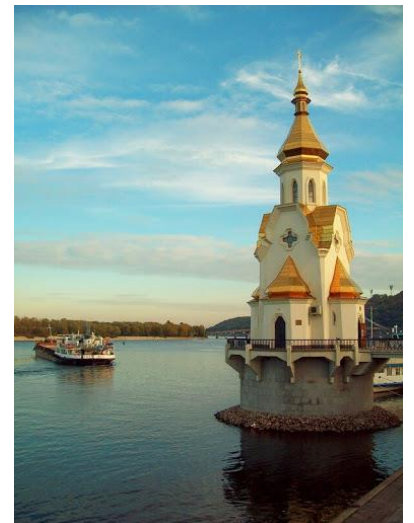
6. Вулиця Володимирська виникла більше 1000 років тому. _____, це найстаріша вулиця Києва.

7. Храм Миколи Чудотворця розташований на воді. _____, це єдиний такий храм в Україні.

8. Музей Києво-Печерська Лавра щороку відвідує понад мільйон туристів. _____, найбільш відвідуваний музей у Києві.

9. Що зображено на фото? Це, _____, Храм Миколи Чудотворця.

10. Голосіївський парк закладений 1631 року. Це, _____, найстаріший київський парк.

ЗАВДАННЯ 9. Утворіть найвищий ступінь порівняння прикметників за допомогою префіксів най-, якнай-, щонай-.

Старий парк, довга вулиця, романтичне місце, затишне кафе, швидкий поїзд, дешевий квиток, високий будинок, зелене місто, красивий міст, глибока станція метро.

ЗАВДАННЯ 10. Утворіть словосполучення зі словами:

Величний, великий, відродження, собор, узвіз, майдан, міст, стадіон, столиця, споруда.

СІМЕЙНІ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНЦІВ. ВЕСІЛЛЯ

СЛОВНИК УРОКУ

Обря́ди (іменник) – символічні дії, що виражають важливі події в житті людей.

Створення нової сім'ї супроводжується обрядами.

Вінча́ння (іменник) – шлюбний церковний обряд.

Вінчання – це дуже красивий і урочистий обряд.

Благослове́ння (іменник) – давати згоду.

Батьки благословляють дітей на створення сім'ї.

Сва́тання (іменник) – етап традиційного українського весілля, під час якого хлопець просить згоди дівчини та її батьків на шлюб.

Створення нової сім'ї починається зі сватання.

Старості́ (іменник) – особи, які разом із хлопцем просять дівчину про шлюб.

Старостами стають найближчі люди – родичі чи хороші сусіди.

Свекру́ха (іменник) – мати чоловіка.

Після весілля свекруха стає другою матір'ю.

Дру́жби (іменник) – молоді неодружені хлопці, які супроводжують молодого на весіллі.

Дру́жки (іменник) – дівчата, які супроводжують молоду.

Слова «дружби», «дружки» і «друг» спільнокореневі.

Весі́лля (іменник) – комплекс обрядів створення сім'ї.

Головною традицією в усіх народів є весілля.

Шлю́б, одру́ження (іменник) – створення сім'ї.

«Шлюб» походить від «любити», а «оджруження» – «дружити».

Па́рубок (іменник) – хлопець, який досяг віку для створення сім'ї.

Гарний парубок завжди обере собі гарну дівчину.

Молоді́ята; молоді́й і молодá (іменник) – молоді люди, які одружуються.

Молодіята – головні люди на весіллі.

Подру́жжя (іменник) – люди, які вже створили сім'ю – чоловік і дружина.

Молоде подружжя завжди мріє про свій будинок.

Обра́нець, обра́ниця (іменник) – ті, кого обирають для шлюбу.

Кожен хлопець свою обраницю вважає найкращою.

Діво́цтво (іменник) – період життя дівчини до весілля.

Парубо́цтво (іменник) – період життя хлопця до весілля.

Дівочтво і парубочтво – щасливий час.

ЗАВДАННЯ 1. До поданих слів доберіть синоніми з довідки.

Одружуватися, наречена, парубок, молодий, символи, сторіччя, подружжя.

Довідка: чоловік і дружина, брати шлюб, хлопець, століття, молода, знаки, наречений,

ЗАВДАННЯ 2. Утворіть словосполучення з прикметником *весільний* та поданими іменниками.

Зразок: весільний обряд.

Традиції, банкет, символи, рушник, церемонія, коровай, одяг, етап.

ЗАВДАННЯ 3. У подані речення вставте, де потрібно, слова: *без сумніву, безперечно, мабуть, можливо, кажуть.*

_____, головною традицією в усіх народів є народження нової сім'ї, тобто весілля. Українські весільні традиції, _____, склалися століттями. З часом вони, _____, змінювалися чи зникали, але деякі залишилися. _____, сучасні люди не можуть відмовитися від основних весільних обрядів та символів, бо вірять у їхню силу.

ЗАВДАННЯ 4. Прочитайте текст. Дайте йому назву.

Українське весілля складається з кількох етапів.

Сватання. Шлях до шлюбу починається зі сватання. Разом із старостами парубок іде до дівчини, яку хоче взяти за дружину. Якщо дівчина згодна, то родичі домовляються про весілля. У наш час сватання має частіше умовний характер, але все одно супроводжується різними обрядами.

Викуп. Однією досить давньою традицією є викуп нареченої в день весілля. У минулі часи хлопець міг викупити свою обраницю в її батьків за гроші чи будь-які цінні речі, а зараз ця традиція має жартівливий характер. Під час викупу наречений або дру́жби повинні виконати різні завдання родичів нареченої.

Благословення. Перед тим, як іти до церкви або місця реєстрації шлюбу, молодята мають попросити благословення на шлюб у своїх батьків. Батьки дають дітям благословення та бажають їм щасливого подружнього життя.

Вінчання. Найголовнішою подією весілля є вінчання молодих у церкві – освідчення перед Богом. Це урочистий і хвилюючий обряд народження нової сім'ї.

Реєстрація шлюбу. Обов'язковим обрядом є офіційна реєстрація шлюбу в державній установі. Молодята урочисто отримують свідоцтво про створення сім'ї.

Урочисте святкування. Після вінчання починається урочисте святкування. Воно завжди супроводжується піснями, танцями та банкетом зі святковою їжею.

Покриття. Покриття молодої дружини – один з найсумніших моментів весілля. Це той час, коли з голови нареченої рідна мати знімає весільний вінок, а свекруха пов'язує хустку. Цей ритуал символізує прощання нареченої з її дівочтвом і перехід у статус жінки.

ЗАВДАННЯ 5. Дайте відповіді на запитання.

1. З якого обряду починається весілля?
2. Як називається весільний обряд, що відбувається у церкві?
3. Як ви думаєте, яке слово є спільнокореневим до слова *вінчання*: *він* чи *вінок*.
4. Який обряд на весіллі вважається сумним?
5. Хто такі *молодята*?
6. *Дружби* на весіллі супроводжують молодого чи молоду?
7. *Дівоцтво* і *парубоцтво* – це персон чи період життя?
8. Як одним словом називають чоловіка і дружину?

ЗАВДАННЯ 6. Додайте репліки в діалозі.

Як ти гадаєш, українське весілля має давні традиції?

_____

Кажуть, що перший етап весілля – сватання. Це коли хлопець із родичами приходить до дівчини додому і пропонує їй одружитися. Це хороша традиція? Що ти думаєш про це?

_____

Ти згодна з тим, що шлюб потрібно реєструвати в державній установі?

_____

В українців символом дороги в сімейне життя є вишитий рушник. Тобі подобається такий символ?

ЯК ЗАПИТАТИ ДУМКУ ПРО ЩОСЬ

Щоб поцікавитися думкою використовують запитання:

*Як ти гадаєш?
Що ти думаєш про це?
Ти згоден із цим? Ти згодна з цим?
Тобі це подобається?
Тобі це цікаво?*

ЗАВДАННЯ 8. Прочитайте текст. Поцікавтись думкою друзів про символи українського весілля, використовуючи потрібні запитання.

СИМВОЛИ УКРАЇНСЬКОГО ВЕСІЛЛЯ

Традиційне українське весілля має багато символів. Ось деякі з них.

Обручки у весільному обряді символізують те, що подружжя вже не є вільними, а належать одне одному.

Коровай є важливим атрибутом, який має бути присутнім на кожному українському весіллі. Це святковий хліб, прикрашений орнаментом із тіста – формами квітів, птахів, колосків, листя.

Вишитий рушник має велике значення у весільних традиціях. На нього молодята стають під час вінчання або реєстрації шлюбу. Це символ дороги у сімейне життя. Вважається, що хто перший стане на рушник, той буде головою родини.

Ставати на рушник – це фразеологізм-синонім до слова *одружуватися*.

Вправи для закріплення вивченого

ЗАВДАННЯ 9. До кожного обряду на фото доберіть відповідну назву (зверніться до тексту завдання 5).

ЗАВДАННЯ 10. Допишіть закінчення граматичних форм слів

1. Молодята мають попросити благословення на шлюб у сво_____ батьк_____.
2. Вінчання – це урочистий і хвилюючий обряд народження нов_____ сім'____.
3. Обов'язков_____ обряд_____ є офіційна реєстрація шлюб_____.
4. Давн_____ традиції_____ є викуп нареченої в день весілля.
5. Весільний рушник – це символ дороги в сімейн_____ житт_____.
6. Коровай прикрашають орнамент_____ з тіста.
7. Хто перший стане на рушник, той буде голов_____ родини.
8. Покриття молод_____ дружин_____ – один з найсумніших моментів весілля.
9. У весільн_____ обряд_____ є багато символів.
10. Урочисте святкування супроводжується пісн_____, танц_____ та банкет_____ зі святков_____ їж_____.

ЗАВДАННЯ 11. Підготуйте розповідь на тему «Традиційне весілля мого народу». Поцікавтеся думкою співрозмовника. Використовуйте запитання: *Як ти гадаєш? Що ти думаєш про це? Ти згоден із цим? Ти згодна з цим? Тобі це подобається? Тобі це цікаво?*

ЗАВДАННЯ 12. Складіть словник до теми «Традиційне українське весілля», групуючи слова в таблиці.

Особи:

Етапи весілля:

Речі-символи:

ЗМІСТОВИЙ БЛОК 3

ЗАПИТ ІНФОРМАЦІЇ ПРО СИТУАЦІЮ В ЦІЛОМУ АБО ПРО ПЕВНИЙ АСПЕКТ ФАКТУ, ЯВИЩА, ПРЕДМЕТА

ТЕМА 3: КІСТКИ ЧЕРЕПА

Комунікативний мінімум:

- Як запитати, уточнити інформацію про ситуацію в цілому або окремі факти, явища.
- Як дати визначення (дефініцію).
- Як описати явище чи предмет за його зовнішніми ознаками, складом та властивостями
- Як висловити думку.

Грамматика:

- Використання загальних і спеціальних питань.
- Використання граматичних конструкцій: що таке; хто є хто; хто такий, хто така, хто такі.
- Вираження видових відношень.
- Види зв'язку слів у словосполученнях.
- Творення назв-характеристик.
- Творення та вживання дієприслівників.

КІСТКИ ЧЕРЕПА. ЛОБОВА, ТІМ'ЯНА, ПОТИЛИЧНА КІСТКИ

СЛОВНИК УРОКУ

Тім'ячко (іменник) – не окостеніла ділянка склепіння черепа у новонародженого.

Малюк народжується з шістьма тім'ячками.

Па́зуха (іменник) – порожнина в деяких органах тіла.

Запалення лобних пазух.

Шов (іменник) – місце скріплення частин чого-небудь.

Черепні шви остаточно зростаються тільки на третій-четвертий рік, іноді пізніше.

Порожні́на (іменник) – простір в організмі людини або тварини, обмежений внутрішніми поверхнями стінок тіла.

Порожнина рота відокремлюється від порожнини носа піднебінними кістками і відростками верхньощелепних кісток.

Перетинка (іменник) – тонка пружна плівка, що роз'єднує, з'єднує або обволікає що-небудь в організмі тварин, людей.

Барабанна перетинка розмежовує зовнішнє й середнє вухо.

Скроня (іменник) – бокова частина черепа від вуха до лоба.

Людина стискає долонями скроні.

Немовля́ (іменник) – дитина, яка ще не вміє говорити; грудна дитина. Новонароджений, маля

Я відчув, що я безпомічний, як немовля.

Піднебіння (іменник) – верхня стінка ротової порожнини, яка поділяється на передню тверду та задню м'яку частини і має склепінну форму.

При запаленні на піднебінні з'являється білий наліт.

Леміш (іменник) – непарна кісткова пластинка трапецієподібної форми.

Леміш бере участь в утворені носової перегородки.

Пáрний – (прикметник) який складається з двох однакових предметів.

Парні органи. Парне число.

Пáра (іменник) – дві схожі чи однакові частини одного комплекту.

Пара чобіт, пара очей.

Пáра (іменник) – чоловік і дружина, молодята на весіллі.

ЗАВДАННЯ 1. Заповніть таблицю, утворивши від іменників прикметники.

Із новоутвореними словами складіть словосполучення.

іменник	прикметник	словосполучення
потилиця	потиличний (який?)	Потиличний отвір
кістка		
ніс		
система		
мозок		
лице		
лоб		
сльоза		

ЗАВДАННЯ 2. Прочитайте дієслова. Складіть словосполучення, утворюючи відповідні граматичні форми іменників і прикметників.

Складається із (чого?) _____ чотири частини

Прикріплення (чого?) _____ потиличні м'язи

Зчленовуються із (чим?) _____ носові кістки

Відтиснення (чого?) _____ венозні пазухи

Поділяти на (що?) _____ частин.

Заповнити (що?) _____ порожнина

Міститься (де?) _____ в заглибина

Кріплення (чого?) _____ нерв

Розміщення (чого?) _____ головний мозок

Виразити (як?) _____ неоднаково

Роздвоєння (чого?) _____ лобовий гребінь

Оточення (чого?) _____ бічні частини кістки.

ЗАВДАННЯ 3. Трансформуйте словосполучення за зразком. Зверніть увагу на вживання іменників у різних граматичних формах.

Зразок: розташувати частини – розташування частин

Розмістити органи	
Забезпечити захист	
Заповнити повітря	
З'єднати шов	
Утворити основа	
Прикріпити хрящ	
Підвищити дуги	
Поділити дуги	

Деякі назви органів є їхньою характеристикою:

- зовнішнього вигляду: *грушоподібний, хрестоподібний;*
- розташування: *під'язикова кістка, задньонижній кут.*

НАЗВА-ХАРАКТЕРИСТИКА ОРГАНІВ

КОРІНЬ +СУФІКС	СКЛАДНІ СЛОВА	ПРЕФІКС+КОРІНЬ + СУФІКС
<ul style="list-style-type: none"> • Приналежність до чогось • <i>головний мозок</i> • <i>лобова кістка</i> • <i>потилична кістка</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • Розташування • <i>передньоверхньова</i> • <i>задньонижній</i> • Зовнішній вигляд, подібність до чогось • <i>грушоподібний</i> • <i>клиноподібний</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • Розташування • <i>надбрівні дуги</i> • <i>надперенісся</i> • <i>під'язикова кістка</i>

ТВОРЕННЯ НАЗВ-ХАРАКТЕРИСТИК

Смислові слова	Зв'язка на межі слів	Назва-хаактеристика
передній і верхній	о	передньоверхній
задній і нижній	о	задньонижній
подібний до груші	о	грушоподібний
подібний до клина	о	клиноподібний
над бровами		надбрівний
над переніссям		надперенісся
під язиком		під'язикова

ЗАВДАННЯ 5. Від поданих словосполучень утворіть слова-характеристики - назви органів.

Передні нижній, подібний до блока, подібний до пальця, подібний до лямбди, під язиком, подібний до луски, подібний до груші, верхній і задній, задній і нижній, над бровами, подібний до клина, подібний до соски, подібний до хреста, передній і верхній, око і ямка, над переніссям.

Довідка:

Лямбда   палець   луска   груша   клин   соска   хрест

ЗАВДАННЯ 6. Запишіть словосполучення, використовуючи прийменники.

Униз _____ великого отвору, з'єднується _____ носовими ходами, поєднані _____ собою, поділяється _____ дві частини, _____ ньому розташовані органи, хрящ, _____ який перекидається сухожилок, _____ обидва боки.

Довідка: до, із, між, на, у, через, в.

**ЯК ОПИСАТИ ЯВИЩЕ ЧИ ПРЕДМЕТ
ЗА ЙОГО ЗОВНІШНІМИ ОЗНАКАМИ, СКЛАДОМ ТА ВЛАСТИВОСТЯМИ**

Для характеристики явища використовують моделі:

Що являє собою що

Книга являє собою зшиті паперові аркуші.

У чому розміщено (розташовується) що

У книзі розміщені тексти, фото, таблиці.

У книзі розташовуються тексти, фото, таблиці.

Що поділяють на що

Тексти поділяють на параграфи.

До складу чого входить що

До складу книги входять палітурка, титульна сторінка, форзац і сторінки.

Що складається з чого

Книга складається з палітурки, титульної сторінки, форзацу і сторінок.

До чого належить що.

До книги належать палітурка, титульна сторінка, форзац і сторінки.

Що утворює (складає) що

Палітурка, титульна сторінка, форзац і сторінки утворюють книгу.

Палітурка, титульна сторінка, форзац і сторінки складають книгу

У чому (на чому) видно (помітно) що

На книзі видно фото автора.

У книзі помітно красиві фото.

Можна побачити (помітити) що

У книзі можна побачити таблиці.

Що демонструє (показує) що

Глянцеві аркуші демонструють нову цікаву книгу.

ЗАВДАННЯ 7. Розкрийте дужки, запишіть слова і словосполучення у потрібній граматичній формі. Підкресліть граматичні конструкції.

1. Череп – скелет .....(голова).

2. Клиноподібна кістка – .....(парна кістка)
3. Малі крила .....(тім'яна кістка) мають плоскі трикутні пластинки.
4. Верхня частина кістяка називається .....(спора).
5. Між краями .....(кістки) є сполучний прошарок.

ЗАВДАННЯ 8. Прочитайте текст. Підкресліть головну інформацію.

КІСТКИ ЧЕРЕПА

Череп (cranium) – це скелет голови. Він складається із 23 кісток, які з'єднані між собою (окрім нижньої щелепи й під'язикової кістки) за допомогою швів. У порожнинах черепа розміщено такі органи: головний мозок, органи зору, слуху і рівноваги, нюху й смаку; початкові відділи травної та дихальної систем. Череп забезпечує їм опору і захист.

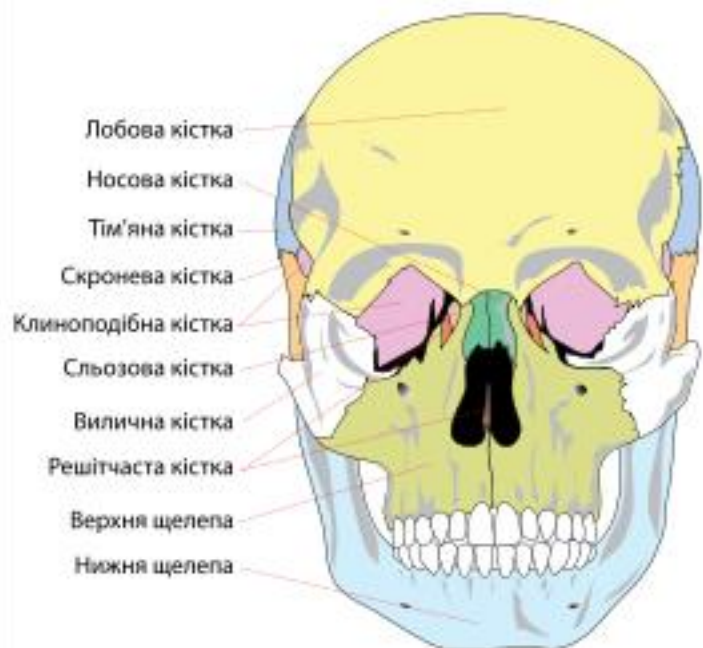
Череп поділяють на два відділи: мозковий і лицевий.

У мозковому черепі розміщений головний мозок. До складу мозкового черепа входить 8 кісток: непарні – лобова, клиноподібна, потилична, решітчаста та парні – тім'яні і скроневі кістки.

Лицевий череп утворює кісткову основу обличчя, початок травного й дихального шляхів, у ньому розташовані органи чуття. До кісток лицевого черепа належать 6 парних кісток: носова, слъозова, вилична, верхня щелепа, піднебінна, нижня носова раковина, і 2 непарні кістки – леміш, нижня щелепа, яка за допомогою суглоба з'єднана із черепом, і під'язикова кістка.

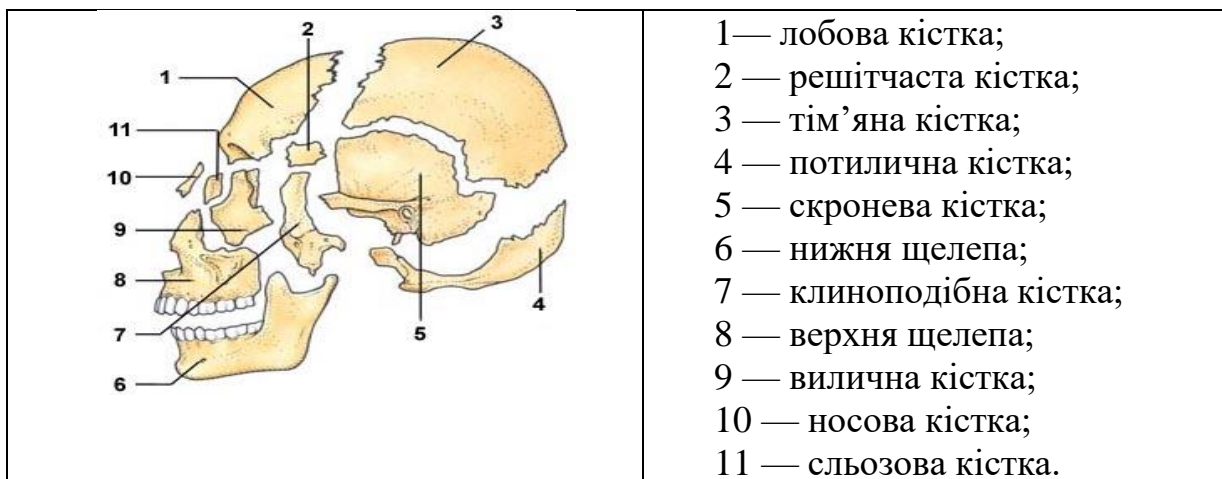
Кістки мають багато отворів і каналів, через які проходять судини й нерви.

Деякі кістки мають всередині порожнини, які заповнені повітрям (синуси).

ЗАВДАННЯ 9. Випишіть із тексту речення, що відповідають моделям, вказаним у таблиці «Як описати явище чи предмет».

ЗАВДАННЯ 10. Ознайомтесь із малюнком «Кістки черепа (вид збоку)». Користуючись текстом, розкажіть про кістки черепа. Використовуйте моделі таблиці «Як описати явище чи предмет». (Додаток, ТКМ 9).

ЗАВДАННЯ 11. Прочитайте текст. Поділіть текст на мікротеми. Підкресліть у них опорні слова і словосполучення.

ЧАСТИНИ ЛОВОВОЇ КІСТКИ

Лобова кістка – це непарна кістка, вона складається із чотирьох частин: носової, лобової луски і парної очноямкової. Лобову кістку відносять до пневматичних кісток.

Носова частина розташована посередині лобової кістки, у ній є заповнена повітрям порожнина, яка поділяється перетинкою на дві частини. Ця порожнина з'єднується із середніми носовими ходами.

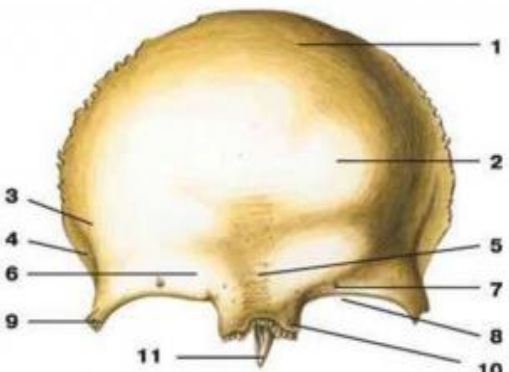
Зовнішня поверхня носової частини міститься в заглибині між бічними поверхнями й лускою.

Лобова луска займає передньоверхню частину черепа і з'єднується зубчастим швом із тім'яною кісткою. На бічних поверхнях луска має лобові

бугри, які в різних людей виражені неоднаково. Лобовими буграми є підвищення – надбрівні дуги, між якими лежить надперенісся.

Очноямкові частини лобової кістки розташовані під надбрівними дугами і утворюють верхню частину орбіти. Біля основи виличного відростка, розміщена ямка слізної залози. На внутрішній поверхні луски є пальцеподібні втиснення й підвищення, а також лобовий гребінь, який, роздвоюється вгорі.

ЗАВДАННЯ 12. Розгляньте малюнок «Лобова кістка». Користуючись інформацією з тексту опишіть частини лобової кістки. (Додаток, ТКМ 9).

<p>1 – лобова луска; 2 – лобовий бугорок; 3 – скронева поверхня; 4 – скронева поверхня; 5 – надперенісся; 6 – надбрівна дуга; 7 – надочноямкова вирізка; 8 – надочноямковий край; 9 – скуластий відросток; 10 – носова ось.</p>	<p>ЛОБОВА КІСТКА</p>
--	---

ЗАВДАННЯ 11. Виконайте тестові завдання.

1. Лобова кістка складається із _____		
чотирьох частин	трьох частин	двох частин
2. Носова частина розташована _____ лобової кістки		
позаду	посередині	спереду
3. Лобовими буграми є підвищення _____		
носоглотка	надперенісся	надбрівні дуги
4. Лобова луска займає _____ частину черепа		
задньовверхню	передньовверхню	нижньовверхню
5. Очноямкові частини лобової кістки розташовані _____ дугами		
під надбрівними	над надбрівними	біля надбрівними
6. Лобовий гребінь роздвоюється _____		

між дугами	у відділі	вгорі
------------	-----------	-------

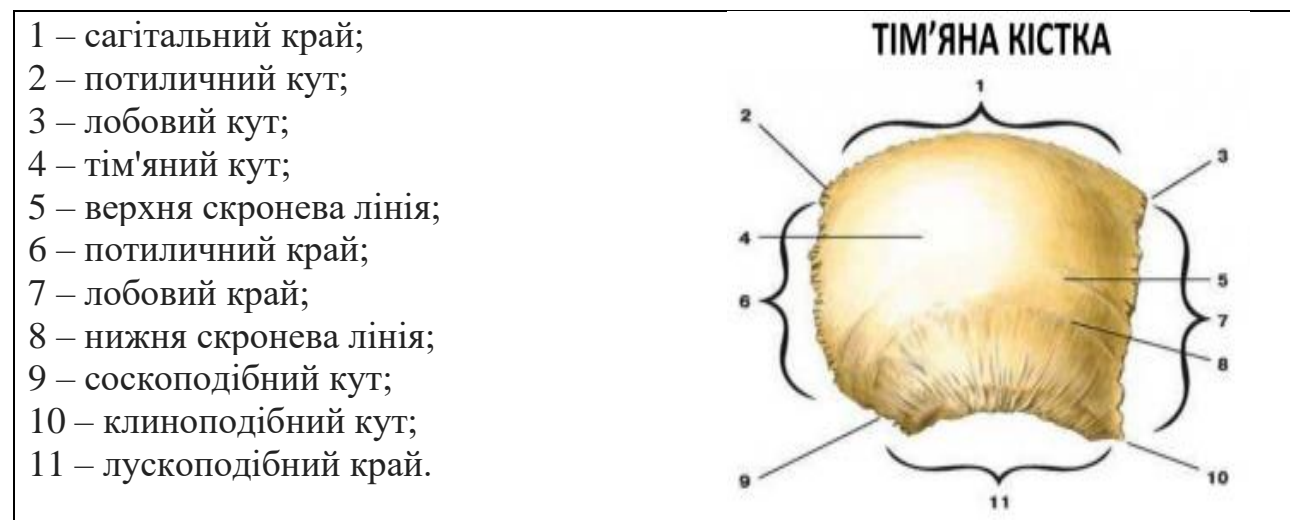
ЗАВДАННЯ 13. Прочитайте текст. Знайдіть інформацію, де говориться про шви тім'яної кістки.

БУДОВА ТІМ'ЯНОЇ КІСТКИ

Тім'яна кістка – це парна, широка, чотирикутна ввігнута кісткова пластинка, має дві поверхні (зовнішню і внутрішню) та чотири краї (лобовий, потиличний, лусковий, сагітальний), 4 кути (передньоверхній – лобовий; верхньозадній – потиличний, передньонижній – клиноподібний і задньонижній – соскоподібний). Верхніми зубчастими краями обидві тім'яні кістки з'єднуються стріловим швом. Передні краї з'єднуються із лобовою кісткою вінцевим швом, задні – із потиличною кісткою, утворюючи лямбдоподібний шов. Бічні краї разом зі скроневиими кістками утворюють лускоподібний шов.

Мозкова поверхня кістки має пальцеподібні втиснення й артеріальні борозни. Зовнішня поверхня тім'яної кістки опукла, має дугоподібну вискову лінію, до якої кріпиться жувальний м'яз. Посередині кістки є тім'яний горб. У немовлят він добре виражений, а у дорослих він згладжений: це незначне підвищення.

ЗАВДАННЯ 14. Розгляньте малюнок «Тім'яна кістка». Охарактеризуйте частини тім'яної кістки. (Додаток, ТКМ 9).

ЗАВДАННЯ 15. Визначте правильні (+) чи неправильні (-) твердження, використовуючи інформацію тексту.

1. Тім'яна кістка непарна, широка, має дві поверхні та три краї.	
2. Обидві тім'яні кістки з'єднуються стріловим швом.	
3. Передні краї з'єднуються із лобовою кісткою вінцевим швом.	
4. Бічні краї тім'яних кісток з'єднуються із потиличною кісткою, утворюючи лямбдоподібний шов.	
5. Задні краї разом зі скроневими кістками утворюють лускоподібний шов.	
6. Тім'яна кістка має чотири кути.	
7. Мозкова поверхня кістки має потиличну кістку.	
8. Зовнішня поверхня тім'яної кістки опукла, має дугоподібну вискову лінію.	
9. Посередині кістки є тім'яний горб.	
10. У немовлят тім'яний горб не виражений.	
11. Тім'яний горб у дорослих згладжений: це незначне підвищення.	

ЗАВДАННЯ 16. Прочитайте текст. Поділіть його на змістові частини. Виділити основну інформацію кожної частини і запишіть її тезами.

ЧАСТИНИ ПОТИЛИЧНОЇ КІСТКИ

Потилична кістка – непарна кістка, складається із чотирьох частин: основної, двох бічних і потиличної луски.

Основна частина, або схил потиличної кістки, знаходиться спереду великого потиличного отвору. Внутрішня поверхня схилу гладенька, а зовнішня – нерівна і посередині має глотковий горбок.

Ззаду потиличний отвір оточує потилична луска, яка має зубчастий край, зовнішню й внутрішню поверхні. Посередині розташована зовнішня потилична горбистість, яка продовжується донизу у вигляді гребеня. В обидва боки від потиличного гребеня відходять верхні та нижні лінії, до яких прикріплюються потиличні м'язи.

На внутрішній, або мозковій, поверхні луски є хрестоподібне підвищення, від якого вниз проходить внутрішній потиличний гребінь.

З боків потиличний отвір оточують бічні частини кістки. Потилична кістка з'єднується з шийним хребцем – атлантом. Над виростками розташовані під'язикові канали.

ЗАВДАННЯ 17. Розгляньте малюнок «Потилична кістка». Розкажіть про частини потиличної кістки (Додаток, ТКМ 9).

- 1 – зовнішній потиличний виступ;
- 2 – потилична луска;
- 3 – верхня війна лінія;
- 4 – зовнішній потиличний гребінь;
- 5 – нижня війна лінія;
- 6 – великий отвір;
- 7 – виросткова яма;
- 8 – виростковий канал;
- 9 – бічна частина;
- 10 – яремна вирізка;
- 11 – потиличний виросток;
- 12 – яремний відросток;
- 13 – глотковий горб;
- 14 – основна частина.

ВИКОРИСТАННЯ ЗАГАЛЬНИХ І СПЕЦІАЛЬНИХ ПИТАНЬ

В українській мові використовуються

I) **загальні питання**, які висловлюють запит інформації про ситуацію в цілому. Вони формулюються без питального слова за допомогою часток: **чи, хіба, невже** та **інтонації**.

1. *Чи вірите ви, що людина може прожити без води?*
2. *Хіба буває у людини 33 зуби?*
3. *Невже череп людини змінюється протягом життя?*
4. *Носова частина розташована посередині лобової кістки?*
5. *Бічна норма – це вид черепа збоку?*

II) питальне речення містить у собі **конкретне питання, питальне слово**; воно покликане отримати інформацію, про щось дізнатися.

Спеціальні питання.

1. ***З чого** складається череп?*
2. ***Яким чином** відбувається зрощення швів?*
3. ***Що** оточує потиличний отвір?*

Завдання на закріплення вивченого

ЗАВДАННЯ 18. Дайте відповіді на запитання.

1. Із якої кількості складається потилична кістка?
2. Де знаходиться основна частина потиличної кістки?
3. Яку поверхню має внутрішній схил, а яку зовнішній?
4. Що оточує ззаду потиличний отвір?
5. До яких ліній прикріплюються потиличні м'язи?
6. Де знаходиться хрестоподібне підвищення?
7. Де проходить внутрішній потиличний гребінь?
8. Що оточує потиличний отвір?
9. Де розташовані під'язикові канали?

ЗАВДАННЯ 19. Виконайте тест.

1. Кістки голови в сукупності становлять череп.

А так

Б ні

2. Череп є вмістилищем головного мозку, органів чуття (зору, нюху, смаку).

А так

Б ні

3. Кістки черепа є опорою для початкових відділів серцево-судинної системи.

А так

Б ні

4. Череп поділяється на відділи:

А мозковий і лицевий

Б лицевий і лобовий

В мозковий і лобовий;

5. Мозковий відділ має:

А 2 парні кістки і 4 непарні

Б 4 парні кістки і 2 непарні

В 4 непарні кістки і 2 непарні

6. Лицевий відділ має:

А 6 парних кісток; 2 парні

Б 6 непарних кісток; 2 парні

В 6 парних кісток; 2 непарні

7.Потилична кістка складається із ... частин:

А двох;

Б трьох;

В чотирьох

8.Кістка черепа, яка рухається.

А верхня щелепа;

Б нижня щелепа;

В верхня і нижня щелепи.

9. Череп розглядається у декількох позиціях (норми).

А лицева; бічна; збоку; потилична; базилярна

Б лицева; бічна; вертикальна; потилична; базилярна.

В лицева; бічна; знизу; вертикальна; потилична.

11. Лобова кістка..., складається із чотирьох частин: носової, лобової луски і парної очноямкової.

А непарна

Б парна

12. Тім'яна кістка має ... кути

А три

Б чотири

В п'ять.

РЕШІТЧАСТА ТА КЛИНОПОДІБНА КІСТКИ

СЛОВНИК УРОКУ

Решето - побутовий предмет для просіювання чогось.

Решітчастий – схожий на решето.

Решітчаста кістка непарна кістка мозкового черепа, яка утворює покрівлю носової порожнини.

Сідло – елемент для зручного сидіння людини на коні.

Турецьке сідло – утворення в тілі клиноподібної кістки черепа людини.

Турецьке сідло за формою нагадує сідло для коня.

Півнячий гробінь – верхня частина голови півня.

Півнячий гробінь в анатомії – верхня частина перпендикулярної пластини решітчастої кістки.

Крило – парно розташована частина тіла, призначена для літання у птаха. Частина літака.

Крилоподібний – схожий на крило.

Крилоподібна кістка черепа.

Раковина – тверде покриття деяких тварин.

Керамічна посудина під водопровідним краном.

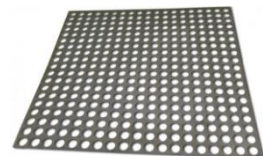
Носова раковина, вушна раковина.

Скостеніння – процес затвердіння, перетворення чогось на кістку.

Скостеніння швів черепа.

Численний – велика кількість.

Численні отвори в кістці.

ЗАВДАННЯ 1. Підпишіть малюнки. Зі словами складіть речення.

ЗАВДАННЯ 2. Запишіть словосполучення за необхідною формою. Зверніть увагу на дієслівне керування.

Зразок: вживати (що?) ліки; вживати (з ким?) з братом.

Належить до (чого?) _____ (кістки черепа)

Зменшити (що?) _____ (товщина)

Належати до (чого?) _____ (повітроносні кістки)

Сполучитися із (чим?) _____ (носова порожнина).

Змінюється (що?) _____ (черепа) (у кого?) _____ (людина)

Проходить (де?) _____ (спереду) (чого?) _____ (канал)

З'єднують із (чим?) _____ (тіло) (чого?) _____ (верхня щелепа)

ЗАВДАННЯ 3. Від поданих іменників утворіть прикметники. Із новоутвореними словами складіть словосполучення.

Зразок: Зір – зоровий, зоровий кут.

Хрящ		Бік	
Дитина		Горизонт	
Артерія		Перпендикуляр	
Нерв		Центр	
Потилиця		Лоб	

ДІЄСЛІВНІ ФОРМИ

Дієслово	Пасивний дієприкметник мин. часу + н або + т	Безособові форми на -но, -то
написати	написаний, -а, -е, -і	написано
зробити	зроблений, -а, -е, -і	зроблено
купити	куплений, -а, -е, -і	куплено
помити	помитий, -а, -е, -і	помито

ЗАВДАННЯ 4. Від поданих дієслів утворіть безособові дієслова на -но, -то. З утвореними дієсловами та іменниками з довідки складіть словосполучення.

Зразок: розділити – розділено пазуху.

Заповнити, помити, утворити, прикріпити, наповнити, пройти, зменшити, оточити.

Довідка: повітря, отвори, орбіта, м'язи, щілина, стадія, висота, пластинки.

ЗАВДАННЯ 5. Від поданих прикметників за допомогою суфікса **-ість** утворіть іменники. Складіть з ними словосполучення.

Зразок: Овальний – овальність обличчя.

Численний		Спрямований	
Розташований		Зменшений	
Зовнішній		Менший	
Нервовий		Твердий	
Більший		Поступовий	

ДІЄПРИСЛІВНИК. ТВОРЕННЯ ТА ВЖИВАННЯ

Для позначення дії, яка попереджає головну дію, використовується дієприслівник **доконаного виду**:

Побачивши хороши́й результат, лікар продовжував спостерігати за роботою практиканта.

Для позначення дії, яка відбувається одночасно з головною дією, використовується дієприслівник **недоконаного виду**:

Підіймаючись сходами, хворий відчув біль у серці.

Для позначення повторюваних послідовних дій використовуються дієприслівники **доконаного і недоконаного видів**.

Задумуючись, лікар промовив нові фрази. Задумавшись, лікар промовив нові фрази.

Дієприслівник **недоконаного виду (задумуючись)** підкреслює повторюваність дії, а **(задумавшись)** - послідовність дії.

Вид	Суфікси	Основа дієслова	Приклади
Недоконаний (НДВ) (що роблячи?)	-учи (-ючи)	теперішній час,	кажуть – кажучи правду, миються – миючись милом
	-ачи (-ячи)	3 особа множини (вони)	роблять – роблячи операцію, дивляться– дивлячись в очі сидять – сидячи в кріслі
Доконаний (ДВ) (що зробивши?)	-ши (-вши)	інфінітив	сказати – сказавши слово, приніс – принісши продукти, переміг – перемігши в олімпіаді

ЗАВДАННЯ 6. Від поданих дієслів утворіть дієприслівники (ДН, НДВ).
Визначте їхні суфікси. Із дієприслівниками складіть словосполучення.

Зразок: *Проходити. Ити - Проїшовши* неподалік. *Ідучи* поруч

дієслова	словосполучення	дієслова	словосполучення
говорити		увійти	
поділити		подумати	
утворити		оглядати	
відійти		подолати	
заповнити		знати	

ЗАВДАННЯ 7. Знайдіть і підкресліть контекстуальні антоніми.

1. Угору від пластинки спрямований півнячий гребінь, а вниз – перпендикулярна пластинка.
2. У верхній частині пластинка ділить носову порожнину на праву й ліву половини.
3. До тіла спереду приєднуються малі крила, збоку – великі, знизу – крилоподібні відростки.
4. Спереду ямки є горбок сідла, а позаду – виступ у вигляді пластинки.
5. Між кістками черепа є перервні і неперервні з’єднання у вигляді швів.

ЗАВДАННЯ 8. Прочитайте мікротекст. Підкресліть ключові слова і словосполучення.

РЕШІТЧАСТА КІСТКА

Решітчаста кістка – непарна кістка. Вона бере участь в утворенні носової порожнини та очних ямок. Крізь її численні отвори у порожнину черепа проходять нюхові нерви. Угору від пластинки спрямований півнячий гребінь, а вниз – перпендикулярна пластинка, яка ділить у верхній частині носову порожнину на праву та ліву половини.

З боків перпендикулярної пластинки розташовані решітчасті лабіринти. Від них відходять пластинки, що утворюють верхню та середню носові раковини.

ЗАВДАННЯ 9. Закінчіть речення, використовуючи інформацію тексту.

Решітчаста кістка _____

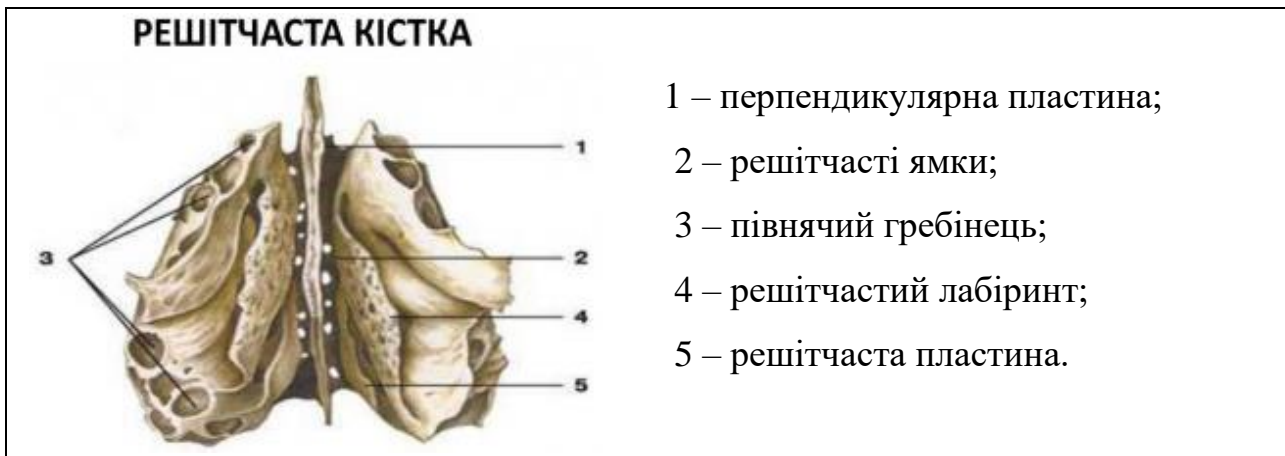
Крізь її численні отвори _____

Вгору від пластинки _____

Перпендикулярна пластинка _____

З боків перпендикулярної пластинки _____

ЗАВДАННЯ 10. Розгляньте малюнок «Решітчаста кістка». Складіть опис клиноподібної кістки, використовуючи конструкції: *Що входить до чого? Що заходить ся де? Що розташовано між чим?* (Додаток, ТКМ 9).

ЗАВДАННЯ 11. Прочитайте текст. Виділіть речення, в яких використані конструкції: *що розміщено де? що складається із чого? що має що? що розділено на що? що має назву чого? між чим є що?*

КЛИНОПОДІБНА КІСТКА

Клиноподібна кістка – непарна, розміщена в центрі основи черепа. Вона складається з тіла і трьох пар відростків. До тіла спереду приєднуються малі крила, збоку – великі, знизу – крилоподібні відростки.

Тіло клиноподібної кістки має порожнину – клиноподібну пазуху, заповнену повітрям. Клиноподібна пазуха розділена на дві частини, якими вона сполучається з носовою порожниною. Верхня поверхня тіла має заглиблення – турецьке сідло. Спереду ямки є горбок сідла, а позаду – виступ у вигляді пластинки, що має назву спинки турецького сідла.

Крилоподібний відросток складається із бічної та медіальної пластинок. Між ними є крилоподібна ямка. До крилоподібних відростків прикріплюються жувальні м'язи. Між кістками черепа є неперервні з'єднання у вигляді швів (в похилому віці людини більшість із них зазнає скостеніння) і перервні (суглоби).

ЗАВДАННЯ 12. Розкрийте дужки, запишіть слова і словосполучення у потрібній граматичній формі.

1. Клиноподібна кістка розміщена _____ в (центр основа черепа).
2. Складається з тіла і трьох парних відростків: _____ (великі крила, малі крила, крилоподібні відростки).
3. Тіло клиноподібної кістки має порожнину – _____ (клиноподібна пазуха).
4. Крилоподібний відросток складається із _____ (бічна та медіальна пластинки).

ЗАВДАННЯ 13. Дайте відповідь на запитання.

1. Де розміщена клиноподібна кістка?
2. Із чого вона складається?
3. Що приєднується до тіла?
4. На скільки частин розділена клиноподібна пазуха?
5. Що називається турецьким сідлом?
6. До чого прикріплюються жувальні м'язи?

РОДОВЕ І ВИДОВЕ ПОНЯТТЯ

Родове поняття – загальне поняття.

Видове – підрядне, частина від цілого.

Наука про кістки – остеологія.

Наука про кістки називається остеологією.

Остеологією називають науку про кістки.

ЗАВДАННЯ 14. До кожного родового поняття додайте видове поняття.

Решітчаста кістка

Скостеніння

Півнячий гребінь

Клиноподібна кістка

Клиноподібна пазуха

Турецьке сідло

Череп

Лобова кістка

Тім'яна кістка

Потилична кістка

ЯК УТОЧНИТИ ІНФОРМАЦІЮ

Для уточнення інформації (факту) використовують такі вирази:

Уточніть, будь ласка... Уточни, будь ласка...

Дозвольте уточнити .... Дозволь уточнити....

Давайте уточнимо ... Давай уточнимо...

Чи не могли б Ви (чи не міг би ти уточнити (сказане про)...

Скажіть (скажи), будь ласка, якщо я Вас (тебе) правильно зрозумів (зрозуміла), то...

Чи так це?

Хіба...

А як Ви тоді поясните (як ти тоді поясниш), що...

Це ... чи ....?

Як, як? (перепитування)

ЗАВДАННЯ 15. Прочитайте речення. Складіть уточнюючі запитання.

Працюючи парами дайте відповідь на запитання.

Зразок:

Повідомлення: Череп людини протягом життя змінюється.

Питання: Уточніть, будь ласка, що відбувається із черепом людини протягом життя?

Відповідь: Протягом життя людини череп змінюється.

1. Після тридцятирічного віку шви поступово заростають і череп стає монолітним.
2. У людей похилого віку відбувається остеопороз, унаслідок чого товщина кісток зменшується.
3. Верхня й нижня щелепи втрачають зуби, комірки заростають, висота щелеп зменшується приблизно на $1/3$.
4. Обличчя людини похилого віку уподібнюється дитячому.
5. Між кітками черепа є неперервні з'єднання у вигляді швів, які зі старінням людини зазнають скостеніння.

Завдання на закріплення вивченого

Завдання 16. Виберіть правильну відповідь.

1. Решітчаста кістка...

- А парна
- Б непарна

2. Крізь численні отвори решітчастої пластинки проходять у порожнину черепа ...

- А решітчасті кістки
- Б нюхові нерви
- В півнячий гребінь

3. Решітчаста кістка належить до кісток ... черепа

- А мозкового.
- Б лицевого
- В мозкового та лицевого

4. 3 боків перпендикулярної пластинки розташовані ...

- А бічні стінки
- Б носові раковини
- В решітчасті лабіринти

5. Вгору від пластинки спрямований..., а вниз –...

- А лобова кістка, ... півнячий гребінь
- Б півнячий гребінь, ... перпендикулярна пластинка
- В перпендикулярна пластинка, ... півнячий гребінь

6. Клиноподібна кістка -...

- А парна
- Б непарна

7. Клиноподібна кістка складається із тіла і ... пар відростків

- А двох
- Б чотирьох
- В трьох

8. До тіла спереду клиноподібної кістки приєднуються ... крила, збоку — ..., знизу — ...

- А великі, ...крилоподібні відростки, ...малі.
- Б малі, великі, крилоподібні відростки.
- В крилоподібні відростки, малі, великі

9. Крилоподібний відросток складається із ...

- А решітчастої клітини і решітчастої пластинки
- Б бічної та медіальної пластинок
- В перпендикулярної пластинки

10. До крилоподібних відростків прикріплюються ...

- А нюхові нерви
- Б решітчасті лабіринти
- В жувальні м'язи

11. Тіло клиноподібної кістки має

- А перпендикулярну пластинку
- Б клиноподібну пазуху
- В крилоподібні відростки

12. Між кістками черепа є ...з'єднання у вигляді швів

- А вертикальні
- Б неперервні і перервні
- В горизонтальні

СКРОНЕВА КІСТКА

СЛОВНИК УРОКУ

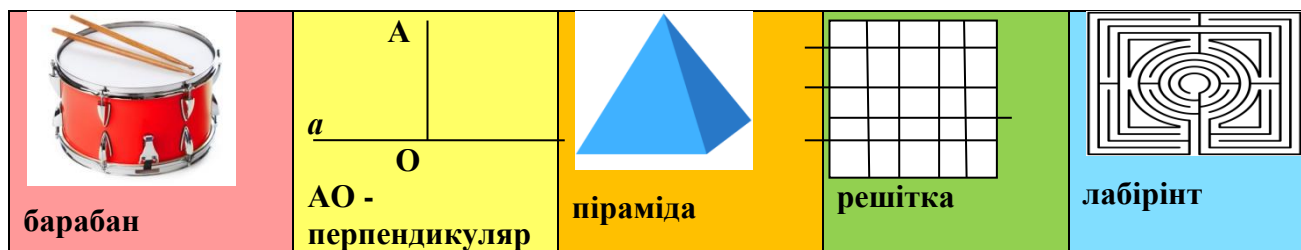
Бараба́нна порожни́на – порожнина середнього вуха в людини.

Бараба́нна части́на – тоненька пластинка, яка з трьох боків оточує зовнішній слуховий отвір.

Пірамі́да або кам'яни́ста части́на – внутрішня ділянка кістки.

Борозна́ – западина, канавка в корі головного мозку. Великі борозни також називають **щілинами**.

Ознайомтеся з лексикою теми

Барабанна порожнина, перпендикулярна пластинка, тригранна піраміда, решітчаста пластинка, решітчасті лабіринти.

ЗАВДАННЯ 1. Утворіть форму місцевого відмінка множини іменника (О6).

Зверніть увагу на вживання прийменників та чергування звуків.

Зразок: пазуха - у пазусі, пазухи - у пазухах

Вузол	Ніс
Кістка	Сон
Труба	М'яз
Бік	Вухо
Відросток	Камінь

ЗАВДАННЯ 2. До виділених слів доберіть синоніми, використовуючи слова із довідки.

Розміщується в центрі _____

Утворює бічну поверхню _____

Міститься овальна ямка _____

Поєднує носоглотку _____

Є численні соскоподібні печери _____

Пролягає лицевий нерв _____

З'являються вони з віком _____

Довідка: формує, розташовується, об'єднує, безліч, проходить, роки.

ЗАВДАННЯ 3. З поданими прикметниками утворіть словосполучення, використовуючи слова з довідки.

Зразок: Сонний – сонна артерія.

Великий _____

Основний _____

Вушний _____

Верхній _____

Турецький _____

Скроневий _____

Хрящовий _____

Нюховий _____

Нижній _____

Носовий _____

Довідка: крило, ямка, отвір, канал, сидло, кістка, основ, нерви, щелепа, порожнина.

ЗАВДАННЯ 4. Утворіть словосполучення за моделлю «дієслово + іменник», використовуючи слова із двох колонок. Запишіть слова у потрібній граматичній формі.

Зразок: утворення швів – утворити шви

підвищення рівня	
огинання відростка	
розміщення частин	
обмеження ямок	
з'єднання кісток	
заповнення повітрям	
утворення поверхні	
знаходження отвору	
спрямування угору	
охоплення знизу	

ЗАВДАННЯ 5. Запишіть потрібні граматичні форми слів у реченнях.

1. Кам'яниста частина нагадує вид (чого?) _____ (тригранна піраміда).
2. Верхівка спрямована (куди?) _____ (середина, перед).
3. Скронева кістка має (що?) _____ (передня, задня й нижня поверхня).
4. Вони сполучаються із (чим?) _____ (середнє вухо).
5. Між (чим?) _____ (соскоподібний і шилоподібний отвір).
6. У похилому віці (кого?) _____ (людина).

ЗАВДАННЯ 6. Прочитайте текст. Виділіть основну інформацію.

СКРОНЕВА КІСТКА

Найскладнішою є скронева кістка, яка розміщена у бічній частині черепа. Ця кістка складається із трьох частин: барабанної, лускоподібної та кам'янистої.

Барабанна частина розміщується в центрі кістки й охоплює знизу, спереду і ззаду слуховий зовнішній отвір.

Лускоподібна частина частково утворює бічну поверхню склепіння черепа. Вона з'єднується із тім'яною кісткою, утворюючи лускоподібний шов, та великим крилом клиноподібної кістки.

Кам'яниста частина нагадує вид тригранної піраміди. Вона має передню, задню й нижню поверхні. У піраміди міститься середнє та внутрішнє вухо. На передній поверхні піраміди є втиснення вузла трійчастого нерва, а ззаду – дугоподібне підвищення. На задній поверхні знаходиться внутрішній слуховий отвір, де пролягає лицевий нерв. На нижній поверхні кам'янистої частини розташований зовнішній отвір сонного каналу, де проходить сонна внутрішня артерія. Між частинами лускоподібною та кам'янистою знаходиться м'язово-трубний канал, який проходить у барабанну порожнину.

Зовні кам'яниста частина має соскоподібний відросток, основою спрямований угору, верхівкою донизу. Всередині соскоподібного відростка є численні соскоподібні печери, які заповнені повітрям. Вони сполучаються із середнім вухом.

ЗАВДАННЯ 7. Працюючи парами, розпитайте один одного про частини скроневої кістки: *барабанна, лускоподібна, кам'яниста*, використовуючи модель характеристики предмету (Додаток, ТКМ 9).

ЗАВДАННЯ 8. Розгляньте малюнок «Скронева кістка». Опишіть скроневу кістку, використовуючи конструкції: *Що входить до чого? Що заходиться де? Що розташовано між чим?* (Додаток, ТКМ 9).

- 1 – луската частина,
- 2 – скуластий відросток,
- 3 – нижньощелепна ямка,
- 4 – суглобний бугорок,
- 5 – зовнішній слуховий бугорок,
- 6 – кам'янисто-лускоподібна щілина,
- 7 – барабанна частина,
- 8 – соскоподібний відросток,
- 9 – шилоподібний відросток.

ЗАВДАННЯ 9. Дайте відповіді на запитання.

1. Яка кістка розміщена у бічній частині черепа?
2. Яку кістку називають найскладнішою кісткою черепа?

3. Що утворює лускоподібний шов?
4. Що міститься перед суглобовою поверхнею лускоподібної частини?
5. Де розміщено середнє та внутрішнє вухо?
6. Де проходить сонна внутрішня артерія?
7. Між якими частинами знаходиться м'язово-трубний канал?
8. Чим заповнені соскоподібні печери?

ЗАВДАННЯ 10. Доповніть речення словами, що виражають висновок (Додаток, ТКМ 4).

1. У малих дітей печер зовсім немає, а з'являються вони з віком.
2. У похилому віці печери збільшуються у розмірах за рахунок остеопорозу.
3. Під соскоподібним відростком міститься шилоподібний відросток.
4. Між соскоподібним і шилоподібним відростками є шилососковий отвір, крізь який із порожнини черепа виходить лицевий нерв.

ЗАВДАННЯ 11. ПЕРЕГЛЯНЬТЕ ВІДЕОМАТЕРІАЛ «СКРОНЕВА КІСТКА»

[HTTPS://WWW.YOUTUBE.COM/WATCH?V=GT5ZKRX9tYo](https://www.youtube.com/watch?v=GT5ZKRX9tYo).

Дайте відповіді на запитання.

1. Яка будова скроневої кістки?
2. Яка її поверхня?
3. Які канали є у скроневої кістці?
4. Де розташовані канали?
5. Які щілини скроневої кістки ви знаєте?
6. Де вони знаходяться?

Висловіть думку щодо отриманої інформації (Додаток, ТКМ 2).

Зразок: На мій погляд, цей відеоматеріал містить усю необхідну інформацію щодо будови скроневої кістки.

Завдання на закріплення вивченого

ЗАВДАННЯ 12. Виберіть правильну відповідь.

1. Сконева кістка

А парна

Б непарна

2. Сконева кістка складається із ... частин

А п'яти

Б чотирьох

В трьох

3. Сконева кістка має ... поверхні

А передню, задню й верхню

Б передню, задню й нижню

В задню, верхню, нижню

4. Барабанна частина скроневої кістки розміщується ... кістки

А унизу

Б збоку

В у центрі

5. Лускоподібна частина скроневої кістки частково утворює ... поверхню склепіння черепа.

А бічну

Б центральну

В верхню

6. Лускоподібна частина з'єднується із тім'яною кісткою, утворюючи ...

А лобову кістку

Б склепіння

В лускоподібний шов.

7. Кам'яниста частина нагадує ...

А тригранну піраміду

- Б барабанну порожнину
- В м'язово-трубний канал

8. У тригранній піраміді міститься

- А трійчастий нерв
- Б середнє та внутрішнє вухо
- В суглобовий горбок

9. На нижній поверхні кам'янистої частини розташований зовнішній отвір сонного каналу, де проходить...

- А яремна ямка
- Б лицевий нерв
- В сонна внутрішня артерія

10. М'язово-трубний канал проходить у...

- А середнє вухо
- Б барабанну порожнину
- В борозну поперечної пазухи

11. Всередині соскоподібного відростка є численні соскоподібні ...

- А печери
- Б піраміди
- В пазухи

12. Соскоподібні печери, які заповнені повітрям

- А рідиною
- Б кров'ю
- В повітрям

ЗМІСТОВИЙ БЛОК 4

КЛАСИФІКАЦІЯ ОБ'ЄКТІВ, ПРЕДМЕТІВ, ЯВИЩ.

ТЕМА 4: РОЗВИТОК КІСТОК ЧЕРЕПА. З'ЄДНАННЯ ЧЕРЕПА.

Комунікативний мінімум:

- Як запитати про сутність чого-небудь.
- Як класифікувати об'єкти, предмети, явища.
- Як оформити послідовність інформації.
- Як ідентифікувати якісні ознаки об'єкту, явища.

Грамматика

- Вираження абстрактних ознак (кількості), дії (процесу).
- Вираження ідентифікації якісної ознаки об'єкту.
- Використання активних і пасивних форм дієприкметників.
- Використання означальних конструкцій зі словом **який**.
- Використання вставних слів і словосполучень.
- Вираження класифікації предметів/об'єктів/явищ.
- Вираження відношення частка – ціле
- Трансформація простого питального речення у називне

КОНТРОРСИ ЧЕРЕПА

СЛОВНИК УРОКУ

Стріла́ – для стрільби з лука.

Механі́чні колива́ння – це рухи тіла, які повторюються через рівні інтервали часу.

Жува́ння забезпечує подрібнення їжі й змішування її із слиною.

Струс – найбільш поширений вид травматичного ушкодження головного мозку.

Вінце́вий шов – з'єднує лобову кістку з тім'яними.

Сугло́б – рухоме з'єднання кісток скелета, розділених щілиною.

Шов – спосіб прикріплення ниток до тканини.

Цей термін застосовується і в інших галузях науки та техніки: анатомія – нерухоме з'єднання твердих частин тіла; медицина – спосіб скріплення м'яких тканин у хірургічній практиці.

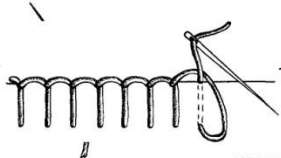
Синхондрóз – різновид суглобового з'єднання, при якому кінці кісток сполучені між собою за допомогою хряща.

Хрящ – різновид сполучної тканини в організмі.

ЗАВДАННЯ 1. Розгляньте малюнки. Зі словами складіть словосполучення.

Поштовхи-коливання

шов

стріла

стрибки

ЗАВДАННЯ 2. Від виділених слів утворіть складні прикметники.

Зразок: (Скроня +нижня+щелепа) суглоб – *скронево нижньощелепний суглоб*

(Лоб + ніс) відросток –

(Крило+піднебіння) утворення –

(Верхня +щелепа) потовщення –

Суглоб (два+камера) –

(Луска +подібний) шов –

(Вилична+скроневої) контрфорс –

(Стріла +подібний) шов –

(Нижня+щелепа) суглоб –

ЗАСОБИ ЗВ'ЯЗКУ ЧАСТИН СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

Означальна частина речення відповідає на питання ЯКИЙ? ЧИЙ? КОТРИЙ? і приєднується сполучниками

вживаються такі сполучники

що, бо, якби, якщо, тому що, як, щоб, для того щоб, через те що

У ролі сполучних слів вживаються займенники:

хто, що, який, чий, котрий

У ролі сполучних слів вживаються прислівники:

де, як, куди, звідки, коли

Наприклад: *Уживайте більше слів, що підкреслюють вашу чемність.*

ЗАВДАННЯ 3. Трансформуйте прості речення у складні, використовуючи сполучники і сполучні слова.

1. Нижня щелепа – єдина рухома кістка черепа,... з'єднується зі скроневою кісткою.

2. Лобноносовий контрфорс починається на верхній щелепі, ... спрямовується вгору.
3. Тиск надавлює нижню і верхню щелепи, ... передається на скроневу кістку.
4. Порожнина суглоба розділена на дві камери, ... називаються двокамерними.

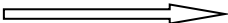
ЗАВДАННЯ 4. Прочитайте слова і словосполучення. Запишіть подані словосполучення в дужках у потрібній формі.

- Підняття (чого?) _____ (нижня щелепа)
- Підняти (що?) _____ (верхня щелепа)
- З'єднання (чого?) _____ (шви)
- З'єднуються (чим?) _____ (тім'яні кістки)
- Спрямовується по (чому?) _____ (лобовий відросток)
- Утворюється (чим?) _____ (нижньощелепна ямка)
- Утворення (чого?) _____ (комбінований суглоб)
- Розділити на (що?) _____ (дві ізольовані камери)
- Закріпити (чим?) _____ (допоміжні зв'язки)
- Передати на (що?) _____ (скронева кістка).

ЗАВДАННЯ 5. Від поданих дієслів утворіть нові словосполучення за конструкцією: «віддієслівний іменник + іменник».

Зразок: розрізнити контрфорси – розрізнення контрфорс

Навантажити Щелепи		З'єднати кістки	
Розжовувати Їжу		Надавити щелепу	
Послабити Струси		Зберігати масу	
Потовщити Тіло		Надати допомогу	
Надавити Щелепу		Утворити відросток	

ДІЄПРИКМЕТНИК		
Який? Яка? Яке? Які?		
Пасивні дієприкметники -н-, -ен-, -лен-, -т-,		Активні дієприкметники -ач- (-яч-), -уч- (-юч-), -л-,
Отримати – отриманий результат Ознайомити – ознайомлений з умовами Розпочати – розпочатий експеримент.		Керувати – (вони) керують – керуючий проектом Лежати – (вони) лежать – лежачий хворий Зрозуміти – зрозумілий текст
Речення з який (яка, яке, які, що)		Речення з дієприкметником

ЗАВДАННЯ 6. Від поданих дієслів утворіть дієприкметники.

Зразок: дослідити результат – досліджений процес.

Розрізнити контрфорси _____

Передати тиск _____

Розділити порожнину _____

З'єднати кістки _____

Утворити суглоб _____

Зрозуміти проект _____

ЗАВДАННЯ 7. Прочитайте текст. Підкресліть опорні слова.

КОНТРФОРСИ ЧЕРЕПА

Однією з особливостей будови щелеп є наявність у них пластинок компактної речовини. Вони передають навантаження, яке виникає при кусанні та розжовуванні їжі на інші кістки черепа – це контрфорси.

Контрфорси – це потовщення кісток черепа, що надають йому додаткової міцності, зберігаючи легку масу.

Контрфорси послаблюють струси й механічні поштовхи при ходьбі, бігу, стрибках, удари під час занять окремими видами спорту (у боксі) та тиск при жувальних рухах.

Розрізняють чотири контрфорси:

- лобноносовий починається на верхній щелепі, спрямовується вгору по лобовому відростку і доходить до краю носової частини лобової кістки;
- виличноскроневий починається від перших двох корінних зубів і йде вгору від виличної кістки до скроневої кістки;
- крилопіднебінний утворюється крилоподібним відростком клиноподібної кістки і перпендикулярною пластинкою піднебінної кістки;
- нижньощелепний - це потовщення тіла нижньої щелепи.

ЗАВДАННЯ 8. Прочитайте пункти плану до тексту. Трансформуйте питальні речення у називні.

ПЛАН

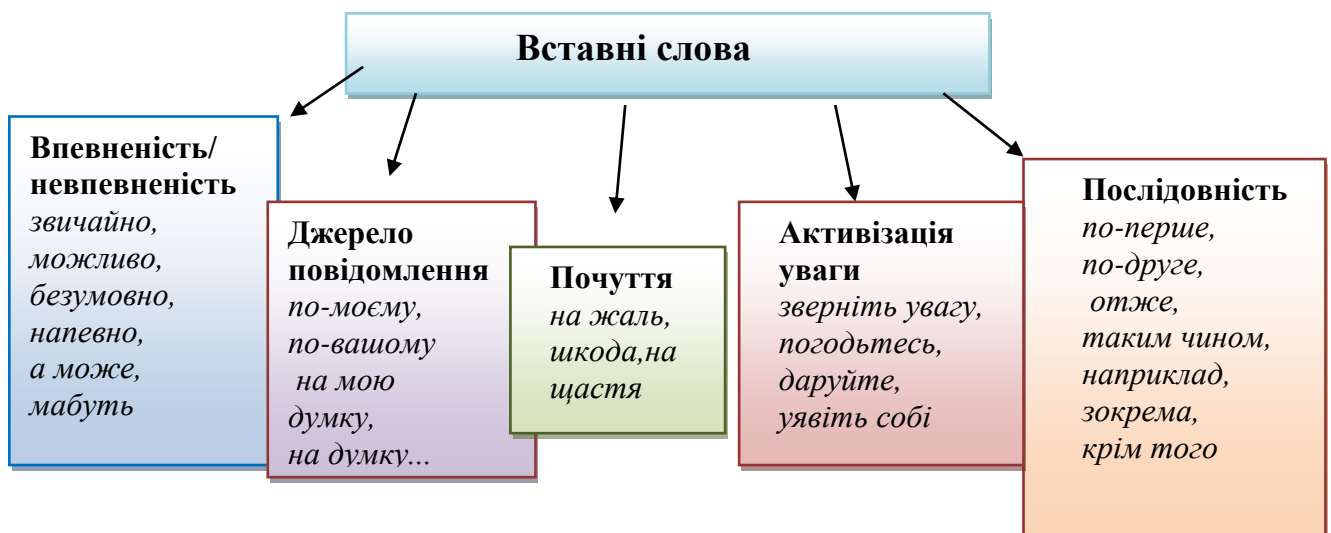
1. Що є однією з особливостей будови щелеп?
2. Що означає термін «контрфорси»?
3. Яка роль контрфорсів?
4. Яка їх кількість?
5. Які Ви знаєте контрфорси?

Називний план складається із називних речень, які відображають ситуацію кожного абзацу.

Наприклад: *Особливість будови щелеп.*

Вставні слова і речення виражають особисте ставлення мовця до висловлюваної ним думки.

ЗАВДАННЯ 9. Складіть повідомлення про контрфорси: *лобноносовий; виличноскроневий; крилопіднебінний; нижньощелепний*, використовуючи вставні слова послідовності. Повторіть таблицю ТКМ 3 (додаток).

Завдання на закріплення вивченого

ЗАВДАННЯ 10. Виберіть правильні відповіді

1. Контрфорси надають черепу додаткової міцності
а) так   б) ні
2. Контрфорси не послаблюють струси
а) так   б) ні
3. Кістки черепа з'єднуються між собою нерухомо:
а) так   б) ні
4. Розрізняють три контрфорси
а) так   б) ні
5. Єдина рухома кістка черепа — це верхня щелепа:
а) так   б) ні
6. За своєю будовою шви бувають: вінцевий, стрілоподібний, лямбдоподібний:
а) так   б) ні
7. Плоскими швами з'єднуються кістки лицевого черепа:
а) так   б) ні
8. Зубчастими швами з'єднуються кістки склепіння черепа:
а) так   б) ні
9. Лускоподібними швами з'єднуються скроневі кістки із тім'яними:
а) так   б) ні
10. За формою розрізняють шви: плоскі, лускоподібні, зубчасті:
а) так   б) ні

РЕНТГЕНАНАТОМІЯ.
РОЗВИТОК, ВІКОВІ ТА СТАТЕВІ ОСОБЛИВОСТІ

СЛОВНИК УРОКУ

Новонарòджений – дитина з моменту народження.

Горб – невелике округле підвищення на площині.

Бугòр – невелике підвищення на повеохні чого-небудь.

Рентгén – апарат для просвічування внутрішніх органів рентгénівським промінням.

Рентгенографія – дослідження внутрішньої структури об'єктів, які відображаються за допомогою рентгенівських променів.

Прогнатізм – сильне виступання обличчя у вертикальній площині.

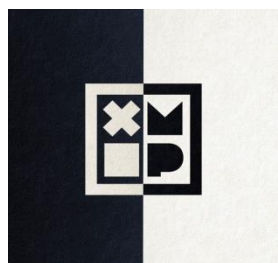
Половіна – це одна з двох рівних частин цілого (1/2).

Чвèрть – одна з чотирьох рівних частин, на які ділиться ціле (1/4).

ЗАВДАННЯ 1. Розгляньте малюнки. Зі словами складіть словосполучення.

Рентген

дві половини

горб

бугор

ЗАВДАННЯ 3. Утворіть словосполучення за моделлю «прикметник + іменник». Запишіть у прикметники потрібній граматичній формі.

Зразок: (потилиця) кістка - потилична кістка

(Рентген) знімок		(Лице) відділ	
(Мозок) відділ –		(Жінка) череп	
(Огляд) дослідження		(Чоловік) череп	
(Поверх) лінія		(Черепна) коробка	
(Анатомія) структура		(Кістка) рельєф	

Для вираження відношення *частина* → *ціле* використовують моделі:
 що займає яку частину?
 що складається з чого?
 що поділяється на що?
 що входить до складу (чого?)

ЗАВДАННЯ 4. Прочитайте текст. Знайдіть і підкресліть у тексті вираження *частина* → *ціле*.

ОСОБЛИВОСТІ ЧЕРЕПА НОВОНАРОДЖЕНОГО

Череп новонародженого займає чверть тіла дитини.

Лицьовий відділ черепа, у порівнянні із мозковим, розвинений менше. Малорозвиненими є кістки щелеп. Зуби ще відсутні. Деякі кістки черепа немовляти складаються із окремих частин.

Лобова кістка має дві половини, між ними утворюється перпендикулярний шов.

Скронева кістка складається із трьох частин — лускової, барабанної та кам'янистої, а соскоподібна частина цієї кістки розвивається лише після народження.

Потилична кістка складається із чотирьох окремих кісток, які потім зростаються.

Склепіння черепа новонародженого має рельєфно виражені тим'яний горб і лобовий бугор.

Під час росту організму відбувається пневматизація кісток черепа і починається зрощення швів.

Складний план

У складному плані, деякі пункти мають підпункти. Декілька мікротем можуть об'єднуватися в одному пункті плану, а потім конкретизуватися в підпунктах.

ЗАВДАННЯ 5. Допишіть складний план тексту (завдання 4).

I. Особливості черепа новонародженого (Вступ).

II. Характеристика кісток черепа (Основна частина).

а) лобова кістка (підпункт);

б) _____.

в) _____.

г) _____.

III. _____ Висновок.(Закінчення)

ЗАВДАННЯ 6. Прочитайте текст. Підкресліть опорні слова і словосполучення.

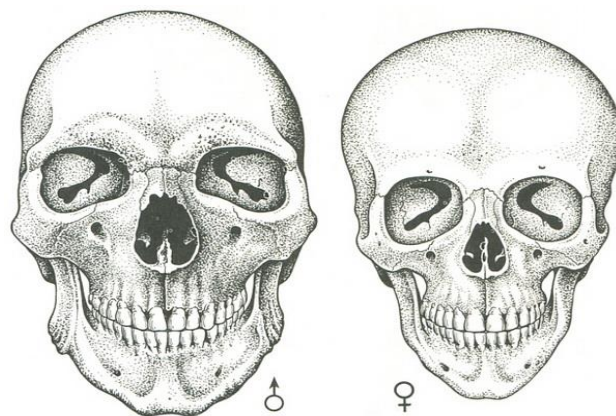
СТАТЕВІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМИ ЧЕРЕПА

Будова черепа має статеві відмінності. Важливою ознакою жіночого черепа є менша товщина кісток, аніж у чоловіків. На черепі жінки не так

рельєфно виступають горби й лінії прикріплення м'язів. Жіночий череп легший чоловічого на 10%.

У чоловіків добре розвинені надбрівні дуги й кістки лицьового черепа. У них особливо виступає підборіддя, є загальний прогнатизм, широкий ніс і його корінь, більша ширина різців. На черепі сильніше виражений кістковий рельєф через більш розвинену мускулатуру, лицьовий череп зазвичай довший за жіночий.

Місткість черепної коробки чоловіків у середньому дорівнює 1500-1550 см³, у жінок - 1350-1400 см³. Довжина основи черепа у чоловіків по відношенню до довжини зводу становить 1:4,04, у жінок - 1:4,22.

Ці відмінності формуються у період статевого дозрівання, до цього істотних відмінностей у черепі чоловіків і жінок майже немає.

Протягом життя людини форма, будова і взаємозв'язок окремих частин черепа зазнають змін.

ЗАВДАННЯ 7. Заповніть таблицю, ідентифікуючи статеві особливості форми черепа, використовуючи інформацію з тексту завдання 6.

Відмінності	Чоловічий череп	Жіночий череп
Товщина кісток		
Кістковий рельєф		
Вага черепа		
Лицьовий череп		
Місткість черепної коробки		
Довжина основи черепа		
Форма черепної коробки		

Завдання на закріплення вивченого

ЗАВДАННЯ 14. Виберіть правильні відповіді.

1. Лицьовий відділ черепа новонародженого, у порівнянні із мозковим, розвинений

- А) менше
- Б) більше
- В) однаково

2. Лобова кістка немовляти має дві половини, між ними утворюється...шов

- А) горизонтальний
- Б) перпендикулярний
- В) вертикальний

3.Сконева кістка новонародженого складається із ...частин

- А) двох
- Б) чотирьох
- В) трьох

4.Потилична кістка новонародженого складається із ... окремих кісток, які потім зростаються.

- А) двох
- Б) чотирьох
- В) трьох

5.Будова черепа не має статеві відмінності

- А) так

Б) ні

6. У чоловічого черепа товщина кісток.... , аніж у жінок.

- А) менша
- Б) більша
- В) однакова

7. Жіночий череп легший чоловічого на ...

- А) 20%
- Б) 15%
- В) 10%

8. У чоловіків не дуже добре розвинені надбрівні дуги й кістки лицьового черепа, аніж у жінок.

- А) так
- Б) ні

ЗМІСТОВИЙ БЛОК 5

ВИРАЖЕННЯ СУТНОСТІ ПРЕДМЕТА, ЯВИЩА, ПРОЦЕСУ

ТЕМА 5: ОРГАНІЗМ. СЕРЕДОВИЩЕ. СПАДКОВІСТЬ.

Комунікативний мінімум:

- Як пояснити сутність предмета, явища, процесу.
  - Як повідомити про наявність або відсутність властивостей чи ознак
  - Як сформулювати висновок.
  - Як доповнити думку.
  - Як сказати про причину, через яку результат можливий.
  - Як сказати про причину, через яку результат неможливий.
  - Як аргументувати твердження.
  - Як висловити згоду, часткову згоду і незгоду.
-

Грамматика:

- Синоніми. Антоніми.
- Використання простих речень із значенням причини, наслідку.
- Використання складних речень із підрядними причини і наслідку, умови і наслідку.

ЦІЛІСНІСТЬ ОРГАНІЗМУ

СЛОВНИК УРОКУ

Бадьорість – відчуття енергії, бажання щось робити

Бадьорість – це стан людини, яка добре спить. вживає якісну їжу, займається спортом і повноцінно відпочиває.

Відтворювати – відновлювати те, що не функціонує.

Відтворення – відновлення (чогось)

Відтворювати клітини, відтворення клітин.

Вилучати – відділяти від чогось, ізолювати.

Вилучений – відділений.

Вилучена із крові клітина помирає.

Гінути – померати.

Вилучена з крові клітина гине.

Утрачати – залишатися без чогось, губити.

Утрата – процес втрачання.

Організм може існувати після втрати деяких органів.

Пересадка органів – трансплантація органів.

Пересадка органів – складний процес.

Спадковість – збереження і відтворення в нащадків ознак зовнішньої та внутрішньої будови і життєвих функцій батьків.

Спадковість людини і тварини

Тотожний – ідентичний, еквівалентний, однаковий.

Функції ізольованих тканин не тотожні функціям цілісного організму.

Підпорядкований – залежний від чогось, несамостійний, неосновний.

В організмі діяльність усіх органів підпорядкована нейрогуморальній регуляції.

Саморозвиток – розвиток чогось без допомоги, без зовнішнього

впливу.

Мій брат займається саморозвитком. Він навчається сам.

Цілісність – поєднання частин чогось, що забезпечує роботу системи.

Цілісність організму.

Розгалуженість – роз'єднання чогось, розходження в різні боки, поділ на частини.

Розгалуженість судин в організмі.

ЗАВДАННЯ 1. Від поданих слів утворіть складні слова з першою частиною *само-*.

Зразок: розвиток – саморозвиток

Регуляція, оновлення, лікування, запис, ізоляція, ідентифікація, виховання.

ЗАВДАННЯ 2. Утворіть граматичну форму місцевого відмінка (О6) іменників. Складіть з ними речення:

Дорога, нога, рука, аптека, навчання, завдання, радість, анатомія, стоматологія, інструкція, операція, єдність.

ЗАВДАННЯ 3. Утворіть граматичну форму родового (О2) і знахідного (О4) відмінків іменників.

Запізнення, утрата, хвороба, дощ, карієс, карантин, система, відвідування, процес, рідина.

ЗАВДАННЯ 4. Утворіть граматичну форму давального відмінка (О3) прикметників та іменників у словосполученнях.

Людський організм, ізольовані органи, велика частина, здорова клітина, приємна свіжість, кровносна система, жива природа, тканинна рідина, гарний спеціаліст, психічне здоров'я.

ЗАВДАННЯ 5. Прочитайте і запам'ятайте синоніми та антоніми до слів *цілісність* і *цілісний*.

Синоніми		Антоніми	
			
Іменник	Прикметник, дієприкметник	Іменник	Дієприкметник
об'єднання єдність спільність інтеграція взаємодія зв'язок	об'єднаний єдиний спільний інтегрований взаємодіючий зв'язаний	роз'єднання роз'єднаність розгалуженість ізоляція	роз'єднаний ізольований розгалужений ізольований

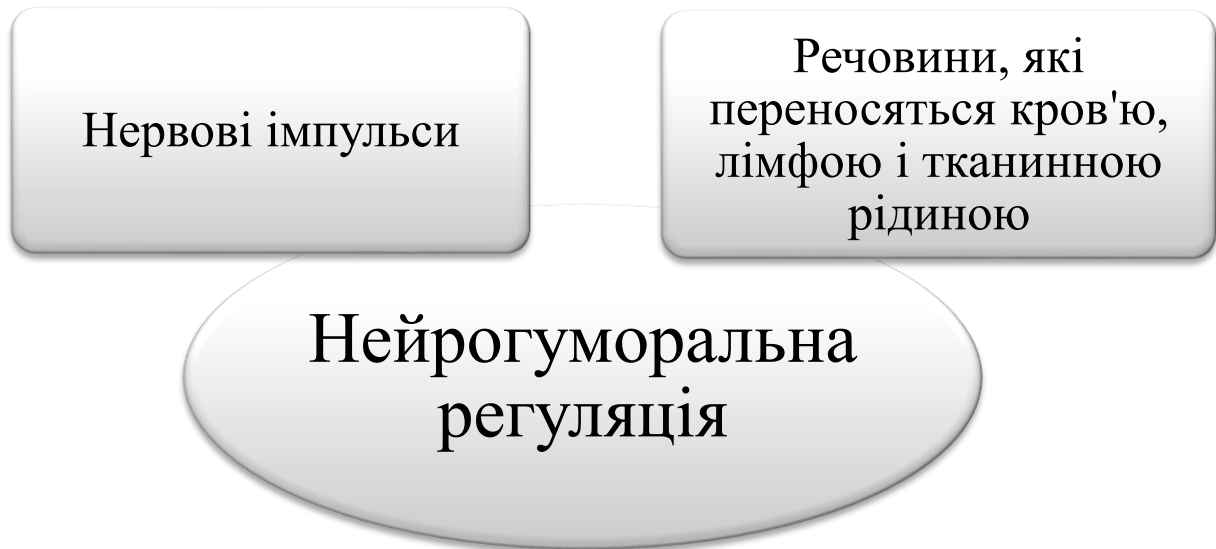
ЗАВДАННЯ 6. Прочитайте і запишіть слова-терміни і пояснення до них.

Гуморальний зв'язок – це зв'язок організму через кров, лімфу, тканинну рідину.

Гуморальний зв'язок

Нейрогуморальна регуляція – це спільний регуляторний процес нервових імпульсів і речовин, які переносяться лімфою, кров'ю і тканинною рідиною, в організмі тварин і людини.

ЗАВДАННЯ 7. Поедняйте родові і видові поняття. Запишіть і прочитайте утворені речення.

Родове поняття

Серце

Гуморальний зв'язок

Біологія

Генетика

Вода

Інсулін

Легені

Видове поняття

основний орган дихання.

наука про закономірності виникнення й розвитку живої природи.

наука про спадковість і мінливість живої матерії.

це зв'язок організму через кров, лімфу, тканинну рідину

це препарат, що застосовують для лікування цукрового діабету.

сполука кисню та водню.

орган кровоносної системи.

Зверніть увагу!

Визначення (дефініція) – це пояснення сутності явища, предмета, процесу.

ЯК ПОЯСНИТИ СУТНІСТЬ ПРЕДМЕТА, ЯВИЩА, ПРОЦЕСУ

Для пояснення сутності явища, предмета, процесу використовуються модель: (що) *полягає в* (в чому?).

*Наприклад: Процес випаровування **полягає** у відриві від поверхні рідини найшвидших молекул.*

ЗАВДАННЯ 8. Дайте відповіді на запитання, використовуючи слова в дужках.

Зразок:

*У чому **полягає** бадьорість організму (задоволення його тілесних і духовних потреб).*

*Бадьорість організму **полягає** в задоволенні його тілесних і духовних потреб.*

1. У чому **полягає** відвідування бібліотеки? (читання книг і журналів).
2. У чому **полягає** медична етика? (повага до життя людини).
3. У чому **полягає** цілісність організму? (єдність духу і тіла, єдність психічного і тілесного, соматичного).
4. У чому **полягає** особлива якість організму? (його здатність до самостійного існування у певному середовищі).
5. У чому **полягає** біологічна цілісність організму? (здатність до відтворення і саморозвитку).
6. У чому **полягає** процес дихання (забезпечення надходження в організм кисню).
7. У чому **полягає** процес кровообігу (постійна циркуляція крові, що забезпечує його життєдіяльність).

ЗАВДАННЯ 9. Прочитайте мікротекст. Доберіть до нього висновок із запропонованих варіантів у довідці. Для формулювання висновку використовуйте слова: *отже, тож, таким чином, значить, як висновок; можна зробити висновок.* Повторіть ТКМ 4 (додаток).

ВІД ЧОГО ЗАЛЕЖИТЬ ЦІЛІСНІСТЬ ОРГАНІЗМУ?

Організм людини – це одна з найскладніших біологічних систем. Усі його компоненти взаємозв'язані між собою, утворюючи структурно-функціональну єдність – цілісний організм. Від чого ж залежить цілісність організму?

По-перше, цілісність організму створюється завдяки діяльності нервової системи, яка пронизує всі органи і тканини тіла.

По-друге, вона полягає в єдності вегетативних (рослинних) та анімальних (тваринних) процесів організму.

По-третє, цілісність організму – це єдність духу й тіла, психічного й тілесного.

Довідка:

1. Цілісність організму залежить від штучного підтримання певних його органів.
2. Цілісність організму залежить від індивідуального існування кожного органу.
3. Цілісність організму залежить від єдності всіх органів і сприятливих умов їхнього функціонування.

ЯК ДОПОВНИТИ ДУМКУ

Щоб доповнити думку, використовують конструкцію
не тільки..., а ще й;
не тільки..., а й;
а також.

З появою нервової системи виникає не тільки нервовий, а ще й гуморальний зв'язок.

З появою нервової системи виникає гуморальний, а також нервовий зв'язок.

Для організму людини важливо не тільки тілесне здоров'я, а й психічне.

ЗАВДАННЯ 10. Доповніть репліку, використовуючи конструкцію приєднання *не тільки..., а ще й; не тільки, а й; а також*.

Зразок:

1. Іноземні студенти знають рідну мову і вивчають українську.

Іноземні студенти знають рідну мову, **а також** вивчають українську.

2. Лікар-стоматолог повинен бути гарним спеціалістом і психологом.

Лікар-стоматолог повинен бути **не тільки** гарним спеціалістом, **а ще й** психологом.

1. Сучасна анатомія враховує функції організму, вплив на нього трудових процесів, соціальних умов і навколишнього середовища.

2. Студенти-медики повинні мати добрі теоретичні знання і практичні вміння.

3. Якість лікування залежить від кваліфікації лікаря і його людських якостей.

4. Цілісність організму полягає в єдності вегетативних та анімальних процесів організму?

5. Цілісність організму – це єдність духу і тіла, психічного і тілесного.

6. Організм – це жива біологічна цілісна система, яка має здатність до відтворення і саморозвитку.

7. Хороший стоматолог повинен уміти лікувати й видаляти зуби.

8. У медичному університеті можна здобути освіту лікаря і фармацевта.

ЯК ПОВІДОМИТИ ПРО НАЯВНІСТЬ АБО ВІДСУТНІСТЬ ВЛАСТИВОСТЕЙ ЧИ ОЗНАК

**Щоб повідомити про наявність чи відсутність якихось властивостей
або ознак використовується моделі:**

Чому притаманне що

Що має що

Що може що

Що має здатність до чого

Організму притаманна певна самостійність.

*Організм має певну самостійність.
Організм може бути самостійним.
Організм має здатність до самостійності.*

*Ізольованим органам не притаманне виконання усіх функцій.
Ізольовані органи не мають самостійності.
Ізольовані органи не можуть виконувати усі функції.
Ізольовані органи не мають здатності до самостійності.*

ЗАВДАННЯ 11. Змініть конструкцію речення, використовуючи моделі: *чому (не)притаманне що; що може що; що не може чого; що має здатність до чого; що не має здатності до чого.*

Зразок: Організм саморозвивається.

Організму **притаманно** саморозвиватися.

Організм **може** саморозвиватися.

Організм **має здатність** саморозвиватися.

1. Студенти багато читають.
2. Організм живе у певному середовищі.
3. Клітина як частина організму не живе самостійно.
4. Організм як ціле існує і після втрати окремих органів і частин тіла.
5. Частина організму впливає на увесь організм.
6. Цілісність організму досягається завдяки діяльності нервової системи.
7. Біологічна цілісна система відновлюється.

ЗАВДАННЯ 12. Прочитайте мікротекст. Дайте відповіді на запитання після тексту і запишіть їх.

Організм – це жива біологічна цілісна система, яка має здатність до відтворення і саморозвитку.

Цілісність організму, тобто його об'єднання (інтегрування), забезпечується, по-перше, структурним поєднанням усіх частин організму (клітин, тканин, органів, рідини тощо), по-друге, зв'язком усіх частин організму

за допомогою рідини, що циркулює в судинах і порожнинах (гуморальний зв'язок, humor – рідина); по-третє, зв'язком нервової системи, яка регулює всі процеси організму (нервова регуляція).

Запитання до тексту.

1. Яку здатність має організм?
2. За допомогою чого зв'язуються усі частини організму?
3. Як називається зв'язок частин організму за допомогою рідини?
4. Що притаманно нервовій системі?

**ЯК СКАЗАТИ ПРО ПРИЧИНУ,
ЧЕРЕЗ ЯКУ РЕЗУЛЬТАТ МОЖЛИВИЙ**

Для пояснення причини,
через яку можливе здійснення дії,
використовують моделі.

Варіант 1.

Складне речення причини і наслідку.

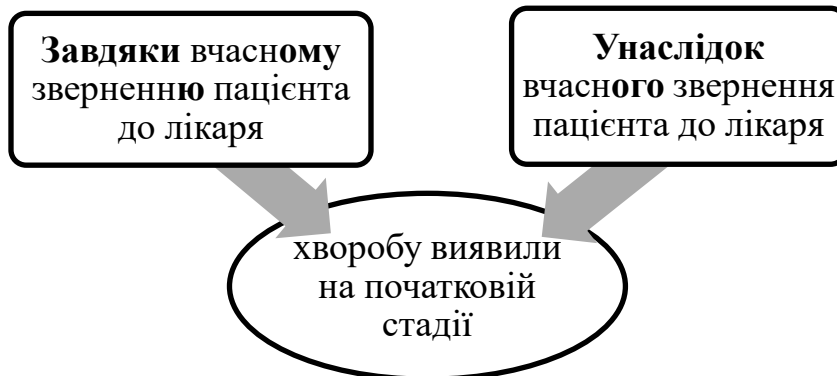
У першій частині вказується причина, у другій наслідок. Використовуються слова *завдяки тому що; унаслідок того що*.

Завдяки тому що пацієнт звернувся
до лікаря вчасно,

хворобу виявили на початковій стадії

Унаслідок того що пацієнт звернувся
до лікаря вчасно,

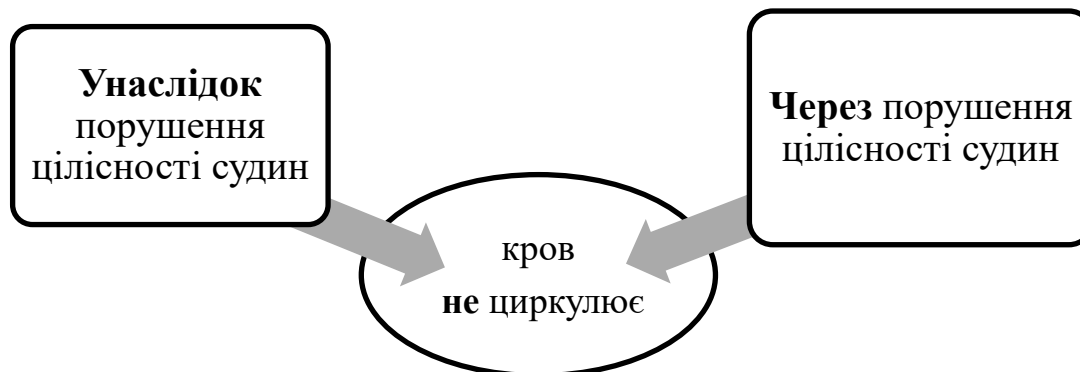
Варіант 2. Просте речення зі словами *завдяки*, *унаслідок*.

**ЯК СКАЗАТИ ПРО ПРИЧИНУ,
ЧЕРЕЗ ЯКУ РЕЗУЛЬТАТ НЕМОЖЛИВИЙ**

Для пояснення причини небажаної дії або причини, через яку виконання дії стає неможливим, використовують такі моделі.

Варіант 1. Прості речення зі словами *унаслідок*, *через* + дієслово з часткою *не-*

Зверніть увагу!

Слово *завдяки* вказує тільки на причину здійснення чогось. Воно походить від слова *дякувати*

Слово *через* вказує на причину, через яку неможливо здійснити щось

ЗАВДАННЯ 13. Прочитайте текст. Замініть виділене слово синонімом. Зверніть увагу на зміну граматичних форм слів.

Завдяки	Унаслідок
Давальний відмінок: кому? чому?	Родовий відмінок: кого? чого?
завдяки допомозі, завдяки аналізу, завдяки процесам.	унаслідок допомог, аналізу, процесів.

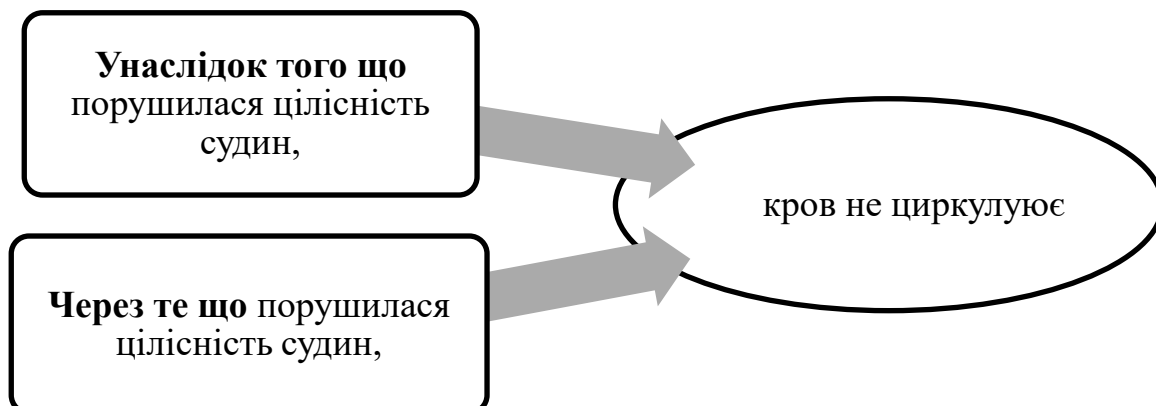
Отже, цілісність організму досягається **завдяки** діяльності нервової системи. Вона своїми розгалуженнями пронизує всі органи і тканини тіла і є матеріальним анатомічним субстратом об'єднання організму в єдине ціле поряд з гуморальним зв'язком.

Також **завдяки** єдності вегетативних (рослинних) та анімальних (тваринних) процесів. А ще **завдяки** поєднанню психічного, соматичного та тілесного.

Варіант 2. Складне речення причини і наслідку.

У першій частині вказується причина, у другій наслідок + дієслово з часткою *не-*.

Використовуються слова *унаслідок того що; через те що*.

ЗАВДАННЯ 14. З двох простих речень утворіть одне складне речення, що вказує на причину і наслідок.

Зразок: Лікар прийшов до хворого. Той викликав його. – Лікар прийшов до хворого, тому що той викликав його.

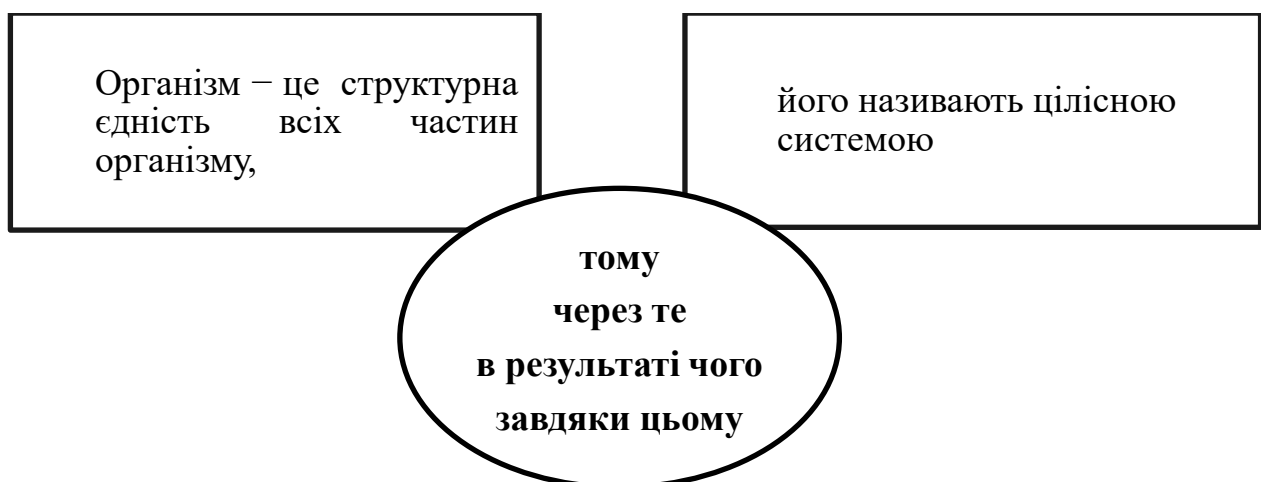
1. Функції ізольованих тканин не тотожні функціям клітин цілісного організму. Такі клітини вилучені із зв'язку з іншими тканинами.
2. Частина організму може впливати на цілісність організму. Вона здатна до певної самостійності.
3. Від правильного функціонування всіх органів залежить життєдіяльність всього організму. Він складається з систем органів, які взаємодіють між собою.

ЯК АРГУМЕНТУВАТИ ТВЕРДЖЕННЯ

Для аргументації твердження використовують такі моделі:

Варіант 1. Складне речення.

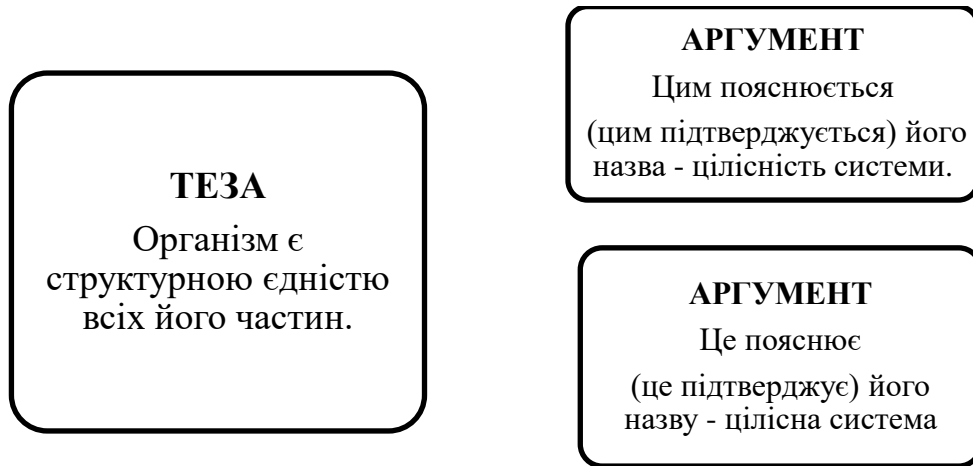
Використовують слова *тому, через те, в результаті чого, завдяки цьому.*

Варіант 2. Два прості речення.

У першому вказується теза, у другому аргумент зі словами:

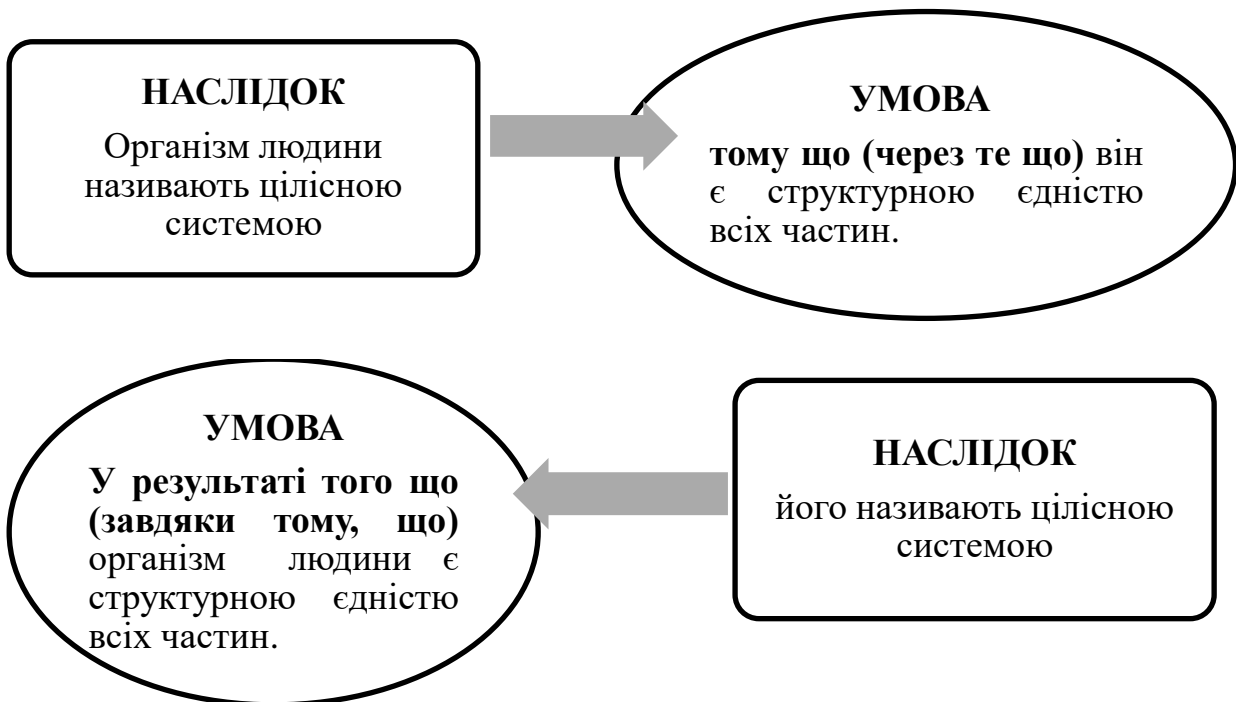
цим пояснюється, це підтверджується, це пояснює, це підтверджує, унаслідок цього

Варіант 3. Складне речення.

В одній частині – умова, в іншій – наслідок.

Використовуються слова: *тому що, через те що, в результаті того що, завдяки тому що, унаслідок того що*

ЗАВДАННЯ 15. Аргументуйте твердження. Замість крапок вставте слова:

А) Тому, через те, в результаті чого, завдяки цьому.

1. В організмі діяльність усіх органів підпорядкована нейрогуморальній регуляції, ... ізольовані з організму органи не можуть виконувати функції.

Б) Тому що, через те що, в результаті того що, завдяки тому що.

2. Функції ізольованих клітин не тотожні функціям клітин цілісного організму, ... вони вилучені зі зв'язку з іншими тканинами.

3. Частина може впливати на ціле, ... вона здатна до певної самостійності.

ЗАВДАННЯ 16. Прочитайте текст. Дайте йому назву.

Особливою рисою організму є його здатність до самостійного існування у певному середовищі. Так, одноклітинний організм (амеба) може жити самостійно, а клітина як частина організму (лейкоцит) – ні. Вилучена із крові вона гине. Тільки при штучній підтримці потрібних умов можуть існувати ізольовані органи і клітини (культура тканин). Однак функції таких ізольованих клітин не тотожні функціям клітин цілісного організму, через те що вони вилучені зі зв'язку з іншими тканинами.

В організмі діяльність усіх органів підпорядкована нейрогуморальній регуляції, тому ізольовані з організму органи не можуть виконувати ті функції, які притаманні їм у межах усього організму. Цим пояснюється складність пересадки органів. Тим самим організм як ціле може існувати і після втрати окремих органів і частин тіла (видалення однієї нирки тощо).

Частина може впливати на ціле, тому що вона здатна до певної самостійності. Це підтверджується змінами всього організму при захворюванні якогось із органів.

ЗАВДАННЯ 17. Запишіть відповіді на запитання.

1. Через що функції ізольованих клітин не тотожні функціям клітин цілісного організму?

2. Чому ізольовані органи не можуть виконувати ті функції, які притаманні їм у межах усього організму?
3. Чому частина може впливати на ціле?

Вправи на закріплення вивченого

ЗАВДАННЯ 18. Знайдіть у тексті речення з висновком. Замініть синонімом слово, що виражає висновок.

Особливою рисою організму є його здатність до самостійного існування в певному середовищі. Одноклітинний організм має здатність до самостійного життя, а клітина, як частина організму, гине. Отже, ізольовані клітини можуть існувати тільки за умов штучного підтримання.

ЗАВДАННЯ 19. Трансформуйте речення за моделлю: *що полягає в чому*

Терапія – це полегшення або зняття симптомів і проявів захворювання.

Дезінфекція – це знищення збудників інфекційних хвороб.

Трансплантація – пересадка органів від донора хворому.

Ізоляція інфекційних хворих – відокремлення хворих від здорових осіб.

Реанімація – відновлення порушених функцій організму.

ЗАВДАННЯ 20. Трансформуйте речення: з двох простих утворіть складне, пояснюючи причину, здійснення дії або неможливості її здійснення.

Хворому врятували життя. Йому вчасно провели реанімацію.

Хворому не врятували життя. Йому не вчасно провели реанімацію.

Пересадку органів пацієнту провели. Йому знайшли донора.

Пересадку органів пацієнту не провели. У нього погіршення стану.

ОРГАНІЗМ І СЕРЕДОВИЩЕ

ЗАВДАННЯ 1. У пропущені місця в реченнях упишіть слова з довідки.

1. У тварини та в людини обмін речовин ... в єдності нейрогуморальної регуляції та нервової системи.
2. Єдність організму й умов його життя відбувається ... обміну речовин.
3. На організм людини впливає ... харчування, ... помешкання, одяг, побут.
4. ...., за зовнішнім виглядом і поведінкою людини можна визначити рід її діяльності.
5. Специфіка професії передбачає розвиток нервової і м'язової систем. ... особливості будови тіла людини і її душевного стану.

Довідка: це пояснює; як результат; не тільки..., а й; завдяки; полягає.

ЗАВДАННЯ 2. Прочитайте мікротексти. Знайдіть речення, які можуть бути висновком. Доповніть ці речення словами, що виражають висновок: *тож, отже, таким чином, як висновок, як результат, значить*. Повторіть ТКМ 4 (додаток).

1. Трудова діяльність впливає на організм людини. Від професійної спеціалізації залежить розвиток тих відділів організму, з функціями яких пов'язана певна спеціальність. Професія залишає відбиток на будові тіла людини.

2. Сидяча робота створює загрозу для опорно-рухової системи організму людини. Внаслідок недостатньої рухової активності (гіподинамії)

розвивається слабкість м'язово-кісткової системи,

функція якої – утримувати правильну поставу. Цим пояснюються порушення, пов'язані зі зміщенням хребців і виникнення дискомфорту та болю у спині.

3. Професійна спеціалізація лікарів впливає на їхню психіку. Лікарі постійно бачать страждання людей та смерть. Психологічним захистом для їхньої психіки є емоційна замкнутість і байдужість. Через те людям, які обрали професію лікаря, потрібно ділитися своїми переживаннями з близькими, знаходити час для відпочинку і позитивних емоцій.

Зверніть увагу на значення вислову *Накласти відбиток*

Пряме значення	
 <p>Відбиток рук</p>	 <p>Відбиток зубів</p>
Фразеологізм	
<p>Впливати на щось чи на когось <i>Накласти відбиток на організм людини.</i> <i>Накласти відбиток на подію.</i> <i>Накласти відбиток на психіку.</i></p>	

ЗАВДАННЯ 3. Прочитайте текст. Дайте відповіді на питання після тексту.

ОРГАНІЗМ І СЕРЕДОВИЩЕ

Організм тісно пов'язаний із навколишніми умовами життя. У живому організмі відбувається постійне перетворення, трансформація зовнішнього у внутрішнє і навпаки. Прикладом перетворення зовнішнього у внутрішнє є асиміляція їжі.

Єдність організму й умов життя відбувається завдяки обміну речовин, а з припиненням обміну речовин припиняється й життя. Організм постійно пристосовується до умов навколишнього середовища. Зміна середовища впливає

на розвиток організмів, і навпаки – розвиток організмів змінює навколишнє середовище.

Умови проживання тварин складають для них біологічне середовище. Для людини, крім біологічного, важливе значення має соціальне середовище.

Особливою умовою існування людини є праця. Специфіка професії передбачає розвиток нервової і м'язової систем. Це пояснює особливості будови тіла людини і її душевного стану.

На організм людини впливає не тільки харчування, а й помешкання, одяг, побут. Відбиток на її психічному стані залишає соціальний статус. Як результат, за зовнішнім виглядом і поведінкою людини можна визначити рід її діяльності.

Запитання до тексту.

1. Прикладом чого є асиміляція їжі?
2. До чого призводить припинення обміну речовин в організмі?
3. Яке середовище, крім біологічного, важливе для людини?
4. Що пояснює особливості будови тіла і психіки людини?
5. Що впливає на організм людини, крім харчування?
6. Що залишає відбиток на психічному стані людини?
7. Що можна визначити за зовнішнім виглядом і поведінкою людини.

Довкілля – навколишнє середовище, усі живі і неживі об'єкти, що перебувають довкола людини на Землі.

ЗАВДАННЯ 4. Прочитайте текст.

Зверніть увагу на його структуру: теза – аргументи – висновок. Скажіть, яка частина тексту містить найбільше інформації.

Теза. Середовище життя людини триєдине – природне, соціальне і штучне (техногенне).

Аргументи.

1. Природне середовище (довкілля) – це вся жива і нежива природа. Довкола людини є ґрунт, повітря, річки і моря, рослини, тварини, мікроорганізми. На людину впливають явища природи: дощ, спека, сніг, мороз, вітер, повені, землетруси, виверження вулканів.

2. Людина живе в оточенні інших людей. Це соціальне середовище, в якому людина навчається, працює, подорожує, товаришує, закохується, створює родину.

3. Щоб задовольнити життєві потреби, людина створила навколо себе штучне або техногенне середовище. Це житло, транспорт, знаряддя праці, засоби зв'язку, освітні, медичні, промислові та енергетичні об'єкти.

Висновок. Таким чином, навколишнє середовище впливає на людину, а людина постійно змінює його.

ЗАВДАННЯ 5. Подані мікротексти об'єднайте в текст у смисловій послідовності. Назвіть тезу, аргумент і висновок.

☞ Так, у кімнатної рослини примули квіти білі і червоні, у кроликів гімалайської породи і сіамських котів особливість пігментації шерсті на різних частинах тіла визначається температурними умовами (темна шерсть на більш охолоджених ділянках).

☞ Як результат, успадковується не конкретна ознака, а певний тип реакції на вплив зовнішнього середовища.

☞ У генетичній інформації закладена здатність розвитку певних властивостей та ознак. Ця здатність реалізується лише в певних умовах

середовища. Одна й та ж спадкова інформація у змінених умовах може виявляти себе по-різному.

ЗАВДАННЯ 6. Розгляньте малюнок. Прочитайте запитання і відповіді на них. Складіть ваш варіант відповіді на ці запитання.

1. **Що притаманно дітям?**

Дітям притаманно гратися.

2. **Що вони можуть робити? Чому?** Вони можуть вчитися читати, складати кубики, тому що їм це цікаво.

3. **Унаслідок чого вони мають такі властивості чи ознаки?** Унаслідок того

що діти спілкуються в колективі, вони розвивають розумові здібності.

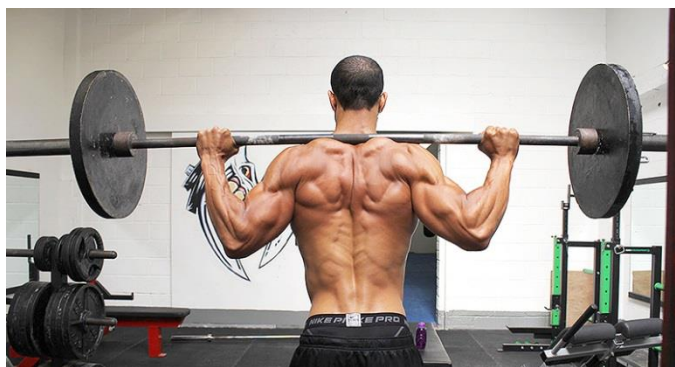
Вправи на закріплення вивченого

ЗАВДАННЯ 7. Створіть коротке висловлювання за малюнком, відповідаючи на запитання.

1. **Що притаманно хлопцю?**

2. **Що він може робити? Чому?**

3. **Унаслідок чого він має такі властивості?**

ЗАВДАННЯ 8. Складіть висловлювання на тему «Як впливає середовище на організм студента».

Дотримуйтеся структури: теза, 2-3 аргументи, висновок. Використовуйте комунікативні моделі, що виражають наявність або відсутність якихось

властивостей чи ознак; причину, через яку можливий або неможливий результат; наведення аргументів; висновок.

СПАДКОВІСТЬ І СЕРЕДОВИЩЕ

ЗАВДАННЯ 1. Прочитайте речення. Визначте граматичні форми виділених слів.

Предком усіх сучасних домашніх котів є африканський дикий кіт. Від **предків** мені передалися сині очі.

Нащадки запорозьких козаків живуть не тільки в Україні, а і в інших країнах світу. Учені доводять, що собаки не є **нащадками** вовків.

Спадковість – здатність живих організмів передавати з покоління в покоління спадкові ознаки. Від **спадковості** залежить характер і зовнішність людини.

Нащадки, потомки – синоніми
Нащадки, предки – антоніми

ЗАВДАННЯ 2. Впишіть у речення потрібні слова, з якими ви познайомились у попередньому завданні.

1. _____ – це старший родич, той, від кого починається рід.
2. _____ – це той, хто продовжує рід після батьків і дідів.
3. _____ – природні властивості організму, одержаних від батьків.
4. Люди завжди шукають зв'язки з _____, щоб знати своє минуле.
5. Усі ми думаємо про _____, щоб продовжити свій рід у майбутньому.
6. Предки й нащадки об'єднані _____.

ЗАВДАННЯ 3. Утворіть словосполучення, поєднуючи відповідні слова в таблиці.

Спадковість	інформація
Спадкова	тип реакції
Успадкований	риса характеру
Успадковані	людини

Генетика	батьків
Гени	зв'язок
Генетичний	модифікація
Генетична	як наука

ЗАВДАННЯ 4.

А. Прочитайте текст. Назвіть тезу та аргументи. Сформулюйте висновок.

ЯК СЕРЕДОВИЩЕ І СПАДКОВІСТЬ ВПЛИВАЮТЬ ЛЮДИНУ

На формування особистості людини одночасно впливають успадковані від батьків риси, а також навколишнє середовище.

Деякі люди бувають патологічно лінивими. Вони здатні цілими днями лежати на дивані й отримувати від цього безмежне задоволення. Нещодавно дослідники виявили, що в поведінці таких людей винне не погане виховання, а спеціальний набір генів. Учені порівнювали дві групи щурів, в одну з яких відбирали найактивніших особин, а в іншу – найледачіших. Вивчення їхнього потомства виявило відмінності на генетичному рівні, що й підтверджує залежність ліні від генетики.

Ви помічали, як важко деяким людям поїхати з дому в подорож? У той час як інших, немов магнітом, постійно тягне

в дорогу? Різниця в їхній поведінці пояснюється не розвитком інтелекту чи рівнем романтичності. Усього виною ген DRD4-7R, наявність якого викликає схильність до зміни місць, подорожей і пригод. Цей ген зустрічається не так часто – приблизно у 20% людей.

Водіння автомобіля видається не складним завданням. Просто потрібно вивчити певні правила й трохи попрактикуватися. Але чому ж деякі люди не можуть навчитися водити авто? Генетики провели дослідження, що виявило спеціальний ланцюжок генів, який безпосередньо впливає на пам'ять, орієнтацію у просторі та швидкість реакції. Людям із такими генами, а їх на Землі 30%, не варто сідати за кермо.

У 2009 році компанія Nokia провела велике дослідження впливу спадковості на формування наших музичних смаків. Було опитано більше 4000 пар близнюків. Виявилося, чим молодша людина, тим більший вплив на його музичні

пристрасті має генетика. Залежно від дорослішання ця залежність слабшає і приблизно до п'ятдесяти років головне значення набуває вже навколишнє середовище.

У такій романтичній справі як любовні стосунки основну роль відіграє генетика. При виборі партнера значення має не колір очей, обсяг талії і спільні інтереси, а гени під назвою ГКГ (головний комплекс гістосумісності). Експерименти показали, що жінки намагаються вибирати партнерів з ГКГ, відмінним від власного, так як це дає більше шансів на появу здорового потомства.

Вважається, що фобії розвиваються в результаті негативного життєвого досвіду, який може призвести до появи ірраціонального страху різних явищ або предметів. Однак, за даними дослідження, проведеного в Медичній школі Університету Еморі, фобії можуть передаватися з покоління в покоління. Учені

за допомогою ударів струму прищепили мишам страх перед вишнею. Потомство цих мишей з самого народження боялося вишні, що підтверджує передачу фобії спадковим шляхом.

Б. До кожного аргумента доберіть назву, користуючись довідкою.

Довідка: Лінь. Прагнення до подорожей. Водіння автомобіля. Схильність до шкідливих звичок. Музичні смаки. Вибір партнера. Фобії.

ЯК ВИСЛОВИТИ ЗГОДУ

Щоб висловити згоду з якоюсь інформацією, використовують фрази:

*Так, я погоджуюсь.
Я теж так думаю.
Це правда.
Безперечно, це так.
Саме так.
Гаразд.*

ЯК ВИСЛОВИТИ НЕЗГОДУ

Щоб висловити незгоду, використовують фрази:

*Ні, я не погоджуюсь.
Я так не думаю.
Це неправда.
Це зовсім не так.*

ЯК ВИСЛОВИТИ ЧАСТКОВУ ЗГОДУ

Щоб висловити часткову згоду, використовують фрази:

*Це не завжди так
Частково це так, але...
Може бути так, але....
Зовсім не обов'язково*

ЗАВДАННЯ 5. На основі інформації тексту «Як середовище і спадковість впливають на людину» створіть мінідіалог. Використовуйте схему.

А. Запит інформації (Повторіть ТКМ 8 (додаток))

Б. Відповідь на запитання. Висловлення згоди чи незгоди.

В. Висновок-узагальнення. (Повторіть ТКМ 4 (додаток))

Зразок:

А. Запит інформації.

Як ви думаєте, на лінь людини впливає спеціальний набір генів?

Б. Згода, висловлення думки, повідомлення.

Так, я думаю, що на поведінку лінивих людей впливає спеціальний набір генів. Це довели вчені. Вони порівнювали дві групи щурів, в одну з яких відбирали найактивніших особин, а в іншу – найледачіших. Вивчення їхнього потомства виявило відмінності на генетичному рівні.

В. Висновок.

Таким чином, лінь залежить від генетики.

Вправи на закріплення вивченого

ЗАВДАННЯ 6.

А. Прочитайте текст. Випишіть визначення понять *експресивність, пенетрантність*.

СПАДКОВІСТЬ І СЕРЕДОВИЩЕ

У генетичній інформації закладена здатність розвитку деяких властивостей та ознак. Ця здатність реалізується лише в певних умовах середовища. Одна й та ж спадкова інформація у змінених умовах може бути різною. Так, у сіамських котів особливість пігментації шерсті на різних частинах тіла визначається температурними умовами – темна шерсть на більш охолоджених ділянках. Тобто, успадковується не конкретна ознака, а певний тип реакції на вплив зовнішнього середовища.

Ступінь вираження ознаки в реалізації генотипу в різних умовах називається експресивністю. Один і той самий показник в одних організмах

може виявлятися, а в інших бути відсутнім. Кількісний показник виявлення гена називається пенетрантністю.

Б) Перебудуйте вписані речення за такою структурою:

Дефініція (визначення) – термін (поняття)

Що називається чим.

Термін (поняття) – дефініція (визначення).

Що – це що

Зразок: Наука про спадковість і мінливість ознак організмів називається генетикою. Генетика – це наука про спадковість і мінливість ознак організмів

ЗАВДАННЯ 7. Поєднайте запитання і відповіді на них. Сформулюйте повні відповіді й запишіть

Від чого залежить розвиток деяких властивостей та ознак організму?

можуть мати різну пенетрантність та експресивність

Завдяки чому реалізується здатність розвитку деяких властивостей та ознак?

температурних умов

Від чого залежить пігментація у кроликів гімалайської породи і сіамських котів

генетичної інформації

Яку здатність можуть мати гени, що контролюють патологічні ознаки

певним умовам середовища

ЗМІСТОВИЙ БЛОК 6

ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЮДИНИ ЗА ЇЇ ЯКОСТЯМИ

ТЕМА 6: ОСОБИСТІСТЬ ВЧЕНОГО

Комунікативний мінімум:

- Як охарактеризувати людину за її вчинками .
- Як розповісти про життя видатної людини.

Грамматика:

- Узгодження числівників з іменниками (позначення часу, віку).
- Речення з дієприслівниковим зворотом.
- Фразеологізми.

МИКОЛА ПИРОГОВ

СЛОВНИК УРОКУ

Очóлити – керувати.

Очолив кафедру університету.

Достáток – матеріальна забезпеченість.

Жити в достатку – це мати будинок, гроші, можливість подорожувати.

Холоднóкровність – спокій людини, відсутність емоцій.

Зберігати холоднокровність повинен уміти кожен хірург.

Шпиталь – госпіталь, лікарня для військових.

Військових евакуювали в стаціонарні шпиталі.

Польові умóви – умови поза містом чи іншим населеним пунктом.

Під час війни допомогу пораненим надавали в польових умовах.

Байдúжий – той, який не цікавиться нічим, не має почуттів, емоцій.

Не можна бути байдужим до людського горя.

Опíкуватися – піклуватися про когось, допомагати, контролювати.

Опікуватися школою, лікарнею.

Посáда – місце роботи, виконання справ.

Займати посаду головного лікаря. Бути на посаді ректора.

На світáнку – початок ранку, час перед сходом сонця.

Прокидатися на світанку – це корисно для здоров'я.

Біднякí – бідні люди.

Лікар лікував бідняків безкоштовно.

Сонячне затéмнення – явище, коли Місяць закриває Сонце.

Піл час сонячного затемнення вдень на кілька хвилин наступає ніч.

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ

Полонити серце – справляти велике враження, дуже подобатися, закохати в себе.

Мати славу – бути дуже популярним.

РОЗПОВІДЬ ПРО ВИДАТНУ ЛЮДИНУ

1. Час і місце народження . Що вплигло на його розвиток?
2. Навчання. Чим цікавився? Які мав успіхи?
3. Родина.
4. Наукова і професійна діяльність. Відкриття, вклад у науку й професію.
5. Улюблені заняття, хобі.
6. Останні дні життя. Пам'ять про людину.

ЗАВДАННЯ 1.

А Використовуючи моделі *Народитися коли? де? Навчатися коли? де? Покохати кого? Одружитися коли? з ким? Почати працювати коли? де?* складіть коротку біографію про знайому вам людину.

Б Дайте відповідь на запитання: за яких умов людина стає видатною?

ЗАВДАННЯ 2. Прочитайте ключові слова. Розподіліть їх за тематичними групами: професія, хобі, особисте життя. Як можна охарактеризувати людину, яка усе це мала в своєму житті?

Хірург, медичний університет, докторська дисертація, професор, ректор, опікун, дружина, письменник, операція, наркоз, прогулянки, сад, чай, анатомічний атлас, родина, сини, аптека, шпиталь, лікарня, троянди, будинок, учні.

ЗАВДАННЯ 3. Прочитайте мікротекст, відновлюючи закінчення слів.

Микола Пирогов – видатний хірург, анатом і педагог. Народився він 13 листопада 1810 року _____ в Москві. Мав дуже хороші розумові здібності. У

чотирнадцять рок____ уже був студент____ Московськ____ медичн____
університет____. У двадцять два роки захистив докторськ____ дисертаці____ і
став професор____ Дерптського університет__. Микола Пирогов працював
ректор____ Інституту практичної анатомії у Петербурзьк____ медико-
хірургічн____ академ____.

УЗГОДЖЕННЯ ЧИСЛІВНИКІВ З ІМЕННИКАМИ

Один, одна, одне + іменник чоловічого, жіночого, середнього роду однини

Один рік, одна хвилина, одне вікно

Два, три, чотири + іменник називного відмінка множини

Два роки, три хвилини, чотири вікна.

П'ять, шість, сім ... + іменник родового відмінка множини

П'ять років, шість хвилин□, сім вікон□

ЗАВДАННЯ 4. Прочитайте мікротекст. Доберіть до нього назву. Впишіть потрібні форми слів.

У 1842 р. Микола Іванович одружився з Катериною Березіною. У них народилося два _____ (син) – Микола та Володимир. Через три _____ (рік) після шлюбу Катерина померла від запалення мозку. Пирогов розумів, що його дітям потрібна мати, але боявся, що нова дружина не зможе полюбити їх. Та якось на одному рауті зустрів молоду баронесу Олександру фон Бістром. Добра і скромна дівчина полонила серце Пирогова. Через чотири _____ (місяць) і вони обвінчалися. Олександра дуже кохала чоловіка, а сини називали її мамою. Олександра була вірною дружиною Пирогова і його кращим другом більше, ніж тридцять _____ (рік)

ЗАВДАННЯ 5. Прочитайте текст. Доберіть до нього назву.

Через кілька років Микола Пирогов очолив кафедру хірургії в медико-хірургічній Академії і зайнявся вивченням хірургічних методів. Пирогов розробив низку цілком нових прийомів. У результаті цього йому вдавалося частіше уникати ампутації кінцівок. Один із таких прийомів й досі називають «операцією Пирогова».

У пошуках кращих методів навчання хірургів Пирогов вирішив застосувати анатомічні дослідження на заморожених трупах. Як результат, народилася нова медична дисципліна – топографічна анатомія. Пирогов видав перший анатомічний атлас під назвою «Топографічна анатомія, ілюстрована розтинами, проведеними через заморожене тіло людини в трьох напрямках». З цього часу хірурги дістали можливість оперувати, завдаючи мінімальних травм хворому. Цей атлас і запропонована Пироговим методика стали основою всього подальшого розвитку оперативної хірургії.

ЗАВДАННЯ 6. Дайте відповіді на запитання, висловлюючи ваші думки й аргументи. (ТМК 2, 3, додаток)

1. Де і ким працював Микола Пирогов?
2. Про які його відкриття в хірургії ви дізналися?
3. Чим ці відкриття корисні для хворих?
4. Що нового зробив учений для анатомії?
5. Якими відкриттями Пирогова користується сучасна медицина?

ЗАВДАННЯ 7. Доберіть антоніми до виділених слів у словосполученнях:

Нові методи, **мати** достаток, **юна** дружина, **байдужий** до людського горя, **позитивний** результат, **прискорило** процес, **тяжке** поранення.

Довідка: нестатки, стара, легке, чутливий, традиційні, сповільнило, негативний.

ЗАВДАННЯ 8. Подані речення з кількома присудками трансформуйте в речення з дісприслівниковим зворотом.

Зразок.

Одночасність дій: суфікси **-уч-, -юч-, -ач-, -яч-**.

Студенти **читають** текст і **дізнаються** про життя видатного вченого.

Читаючи текст, студенти **дізнаються** про життя видатного вченого.

Послідовність дій: суфікси **-вши-, -ши-**.

Лікар **закінчив** операцію і **пішов** відпочивати в сад.

Закінчивши операцію, лікар **пішов** відпочивати в сад.

1. Микола Пирогов мав світову славу, достаток, юну дружину і поїхав на війну (одночасність).
2. Дію наркозу лікар спочатку випробовував на собі, переконувався в позитивному результаті і застосовував на пацієнтах (послідовність).
3. Під час Кримської війни Пирогов оперував поранених і вперше в історії світової медицини застосував гіпсову пов'язку (одночасність).
4. Пирогов потрапив у майстерню знайомого скульптора і побачив там гіпсові форми (послідовність).

ЗАВДАННЯ 9. Прочитайте текст. Доберіть до нього назву.

Маючи світову славу, достаток, юну дружину, Микола Іванович поїхав на війну, яку тоді вела царька Росія з народами Кавказу. Там він хотів перевірити розроблені операційні методи. На Кавказі вперше в історії медицини Пирогов почав оперувати поранених з етеровим знеболенням у польових умовах. На той час наркозу, гіпсу, знеболюючих препаратів не було. Різали по живому. Серед хірургів існували правила – на крики і стогони пацієнтів не звертати ніякої уваги. Уміння зберігати холонокровність було обов'язковим для хірурга тих часів. Неможливість залишатися байдужим до чужого горя, привели Пирогова до пошуків нових методів лікування. Дію наркозу він спочатку випробовував на

собі і, переконавшись у позитивному результаті, застосовував на пацієнтах. Микола Пирогов провів близько 10000 операцій під етеровим наркозом.

1855 року, під час Кримської війни, оперуючи поранених, Пирогов уперше в історії світової медицини застосував гіпсову пов'язку, що прискорило процес загоєння переломів і позбавило багатьох солдатів та офіцерів викривлення кінцівок. Пирогов довго думав, як допомогти хворим при переломах. Одного разу, потрапивши у майстерню знайомого скульптора, побачив там гіпсові форми. Він зрозумів, що це саме те, що потрібно хірургу! Так гіпс потрапив у лікарні і користується популярністю до нашого часу.

Найважливішою заслугою Пирогова є запровадження цілком нового методу догляду за пораненими. Він полягав у тому, що поранених ретельно відбирали. Залежно від тяжкості одних негайно оперували в польових умовах, а інших, з легшими пораненнями, евакуювали вглиб країни до стаціонарних військових шпиталів. Пирогова справедливо вважають засновником спеціального напрямку в хірургії, відомого як військова хірургія.

ЗАВДАННЯ 10. Дайте відповіді на запитання. Використовуйте ТКМ 7, додаток:

1. Чому Пирогов поїхав на війну?
2. Якою була специфіка роботи хірургів? З чим не хотів погоджуватися видатний хірург?

3. Які три нові методики Пирогов розробив на війні? Що було причиною пошуку цих методик?
4. Як учений випробовував етеровий наркоз?
5. Що змінило в лікуванні поранених використання гіпсової пов'язки?
6. Як Пирогову прийшла ідея використовувати гіпс у медицині?
7. У чому полягає принцип нового методу догляду за пораненими на війні?
8. Які риси характеру притаманні Пирогову?

ЗАВДАННЯ 11. Прочитайте назви медичних відкриттів у різний час. Запишіть 5 тих, що стосуються діяльності Миколи Пирогова.

Комп'ютерна діагностика, операція Пирогова, топографічна анатомія, етерове знеболення, догляд за пораненими, вакцина проти холери, трансплантологія, гіпсова пов'язка, антибіотики, синтетична клітка.

ЗАВДАННЯ 12. Прочитайте текст. Дайте йому назву. Складіть план.

Після війни Пирогов звільнився з військової медичної служби. Він поїхав до України і був опікуном Одеського та Київського навчальних округів. Там спробував реформувати систему шкільної освіти. Такі дії призвели до конфлікту із владою, і йому довелося залишити посаду.

У 1862 році Пирогов працював у Німеччині, де написав книгу «Основи загальної військово-польової хірургії» на 1100 сторінок.

Потім Микола Пирогов переїхав до Вінниці, побудував у селі Вишні гарненький будинок, аптеку, лікарню та створив сад екзотичних рослин. Особливо пишався своїми трояндами. Пирогов жив за чітким розпорядком: прокидався на світанку, довго прогулювався пішки. Потім снідав, пив чай, працював у саду. Далі оглядав хворих і приймав нових пацієнтів. Двічі на тиждень з восьмої ранку до восьмої вечора Микола Іванович безкоштовно приймав хворих бідняків. Для успішного спілкування з місцевим населенням він вивчив українську мову, яку використовував у повсякденній роботі.

Останні роки в Пирогова на слизовій оболонці твердого піднебіння утворилася невиліковна рана. Хірург сам поставив собі діагноз – ракова виразка слизової оболонки рота. У цей час він працював над книгою «Записки старого лікаря».

23 листопада 1881 року, увечері, попросив винести його на веранду. Микола Пирогов помирав у тяжких муках. Початок агонії співпав із сонячним затемненням, яке закінчилося відразу після смерті лікаря.

Дружина Олександра Антонівна звернулася до колишнього учня Пирогова, відомого анатома Давида Виводцева з проханням бальзамувати тіло чоловіка. Вона побудувала у Вишнях дивовижний храм, що став мавзолеєм великому вченому. Забальзоване тіло Пирогова до сьогодні зберігається в склепі на території Національного музею у Вінниці.

<https://uamodna.com/articles/nepidkupnyy-lycar/>

ЗАВДАННЯ 13. Випишіть із тексту слова і сполучення слів, що вказують на часову послідовність життєвих подій.

ЗАВДАННЯ 14. Напишіть розпорядок дня Миколи Пирогова, коли він жив у селі Вишня:

Ранок: _____

День: _____

Вечір: _____

Вправи на закріплення вивченого

ЗАВДАННЯ 15. Тест. Виберіть правильні відповіді на запитання.

1. В якому віці Микола Пирогов став студентом університету?

- А чотирнадцять років;
- Б двадцять два роки;
- В вісімнадцять років.

2. Як учений проводив анатомічні дослідження?

- А на тваринах;
- Б по підручниках;
- В на заморожених трупах.

3. Що позбавило багатьох солдатів та офіцерів викривлення кінцівок при переломах?

- А гіпсові пов'язки;
- Б етерний наркоз;
- В спеціальні ліки.

4. Пирогова вважають засновником спеціального напрямку в хірургії. Якого?

- А реконструкція;
- Б естетика;
- В військова хірургія.

6. Чим любив займатися Пирогов удома?

- А працював у саду;
- Б викладав хірургію студентам;
- В виховував онуків.

7. Яку плату брав відомий лікар з бідняків?

- А копійки;
- Б продукти;
- В нічого не брав.

8. Хто поставив смертельний діагноз Пирогову?

А дружина;

Б він сам;

В його колишній учень Виводцев.

9. Яке природне явище співпало з часом смерті видного лікаря?

А великий дощ;

Б сильний вітер;

В сонячне затемнення.

10. Антонім до вислову *не бути байдужим*.

А усім допомагати;

Б не звертати уваги;

В співчувати.

11. Яке значення фразеологізму *мати славу*

А закохатися;

Б бути відомим за свої особливі досягнення;

В багато говорити.

12. Антонім до слова *достаток*

А багато;

Б бідність;

В достатньо.

13. Яка форма правильна?

А двадцять сім роки

Б двадцять сім років

В двадцять сім рік

14. Микола Пирогов прожив ?

А.71 рік

Б 71 років

В 71 роки

ЗАВДАННЯ 16. Творча робота.

Уявіть, що Микола Пирогов вирішив створити свій профіль у соцмережі (наприклад, Facebook). Змоделюйте ваш зразок такого акаунту.

1. Ім'я, прізвище.

2. Інформація:

робота та освіта:

місце проживання:

рідне місто

родина та стосунки:

3. Друзі:

4. Відмітки

5. Спорт.

6. Музика.

7. Фільми.

8. Книги.

9. Групи.

10. Дописи (пости).

11. Коментарі до допису.

ЗМІСТОВИЙ БЛОК 7

ОПИС ПРЕДМЕТА, ЯВИЩА ЗА ЇХНІМИ ОЗНАКАМИ.

ТЕМА 7: М'ЯЗОВА СИСТЕМА

Комунікативний мінімум

- Як повідомити про розташування чогось (органів, частин тіла).
- Як характеризувати предмет за ознаками.
- Як класифікувати процеси, об'єкти, предмети використовують моделі як повідомити про функції чогось (органів, частин тіла)

Грамматика:

- Вживання синонімії.
- Творення складних слів з частинами: -подібний, -видний, одго-, дво-, трьо-, багато- .
- творення віддієслівних іменників з суфіксами -ання, -ння.
- Використання дієприслівників.

М'ЯЗИ

СЛОВНИК УРОКУ

Упо́перек – протилежно ширині.

Упоперек дороги лежав камінь і машини не могли їхати. М'язи розміщені впоперек.

Попере́чний – протилежний по ширині.

Поперечні м'язи.

Перекида́ти – переміщувати щось, кидаючи.

Перекидати з місця на місце.

Переплесті́, перепліта́ти – з'єднувати щось.

Переплести сторінки книги.

Перелама́ти, переломлювати – змінювати напрям при переміщенні з одного фізичного середовище в інше.

Переламати шоколад на дві частини.

Прикріпи́ти, прикріплювати - приєднувати щось до чогось.

Прикріплювати аркуші до дошки.

Розши́рювати – збільшувати розмір у ширину.

Розширювати дорогу.

Стиска́ти – зменшувати об'єм, часовий проміжок.

Стискати еспандер. Стискати строки підготовки до екзамену.

Випрямля́ти – робити прямим, рівним.

Випрямляти руки. Випрямляти хвилясте волосся.

Розгина́ти – робити зігнуте прямим.

Розгинати спину.

Змóрщуватися – збирання шкіри в зморшки.

Від поганого догляду шкіра обличчя зморщується.

Напру́жувати – робити пружним, зосереджувати енергію на чомусь.
Напружувати увагу.

Обертáти – змінювати розташування навколо чогось.
Обертати стрілки годинника.

Замикáти – зачиняти на ключ, з'єднувати щось кінцями.
Замикати кімнату. Замикати коло.

Чергува́тися – послідовно замінювати один одного.
Чергуються білі й чорні смуги.

Синоніми

Значний – великий.
Вісь – стрижень (центральна лінія).
Наявність – існування.
Переплітатися – змішуватися.
Переміщатися – рухатися.
Змінений – трансформований.
Виявлений – знайдений.
Розвинений – прогресивний.

ЗАВДАННЯ 1. Подані словосполучення дієслово+іменник перетворіть на словосполучення іменник+іменник. Зверніть увагу на зміну граматичної форми іменника.

Зразок: перекидати сніг – перекидання снігу.

Переплітати сторінки, прикріплювати картину, розміщувати меблі, розширювати територію, переписувати текст, перечитувати повідомлення, стискати повітря, випрямляти ноги, напружувати м'язи, розгинати плечі, обертати колеса.

ЗАВДАННЯ 2. Розташуйте прикметники за ступенем наростання ознаки.

Велика, найбільша, більша; довга, дуже довга, довгувата; щонайширша, широка, ширша; вузька, найвузьча, вузьенька; мала, маленька, найменша; коротка, найкоротша, більш коротка.

ЗАВДАННЯ 3. Прочитайте слова. Складіть з цими словами речення.

веретено

пучок

хвіст

крило

груша

ЗАВДАННЯ 4. Прочитайте складні прикметники-назви м'язів. Погрупуйте їх у таблиці за значенням.

Назви, що вказують на кількість	Назви, що вказують на форму

Односуглобна, ромбоподібна двочеревна, трапецевидна, двоголова, двосуглобна, триголова, черевоподібна, чотириголова, багаточеревна, багатохвоста, грушевидна, однопериста, трикутна, криловидна.

Творення складних слів

Грушовидний – має вигляд груші.

Грушеподібний – подібний до груші.

Обидва слова синоніми й можуть вживатися паралельно.

ЗАВДАННЯ 5. Прочитайте назви м'язів за величиною, утворіть від цих слів антонімічні пари.

Короткий м'яз, малий м'яз, широкий м'яз, довгий м'яз, великий м'яз, вузький м'яз.

ЗАВДАННЯ 6. Прочитайте назви м'язів за будовою. Запишіть словосполучення, від яких ці назви утворилися.

Двоголовий, триголовий, двочеревний, односуглобний, двосуглобний, багатосуглобний.

ЗАВДАННЯ 7. Прочитайте назви м'язів, визначте, від яких дієслів вони утворені. Скористайтеся словником уроку.

Розширювач, стискач, випрямляч, зморщував, згинач, розгинач, напружувач, замикач, обертач.

ЯК ХАРАКТЕРИЗУВАТИ ПРЕДМЕТ ЗА ОЗНАКАМИ

Для характеристики найважливіших ознак предмета використовують такі моделі:

що має форму чого;
що якої форми;
що має яку форму;
що якого кольору;
що має які розміри;
розмір чого відповідає розміру чого;
що схоже на що;
що має вигляд чого.

ЗАВДАННЯ 8. Прочитайте речення. Зверніть увагу на опис м'язів (форма, розмір, колір).

1. Скелетні м'язи складаються з окремих волокон. Якщо розглядати під мікроскопом, можна помітити поперечні смуги світлого і темного кольорів.
2. Широкі м'язи беруть участь в утворенні стінок тулуба. Прикладом цього є м'язи, які мають значну ширину: **прямий м'яз живота, зовнішній, внутрішній і косий м'язи живота, найширший м'яз спини.**
3. М'язи мають різну форму, наприклад: **веретеноподібний м'яз схожий на веретено; ромбовидний має вигляд ромба, а трапецевидний – трапеції.**

ЗАВДАННЯ 9. Дайте відповіді на питання, використовуючи інформацію попередньої вправи.

1. Якого кольору поперечні смуги скелетних м'язів?
2. Який розмір мають м'язи стінок тулуба?
3. Яку форму мають м'язи?
4. На що схожий веретеноподібний м'яз?
5. Який вигляд має ромбовидний м'яз?
6. Який вигляд має трапецевидний м'яз?

ЗАВДАННЯ 10. Прочитайте текст. Згрупуйте назви м'язів:

Назви м'язів мають різне походження. Одні отримали назву відповідно до форми (ромбовидний, трапецевидний, квадратний, трикутний, пірамідальний, дельтовидний, зубчастий, камбаловидний), інші – відповідно до величини і розміру (великий, малий, довгий, короткий), ще одні – відповідно до напрямку м'язових волокон чи самого м'яза (косий, поперечний).

У назві м'язів відображена їхня будова (двоголовий, триголовий, двочеревний); прикріплення (плече-променевої, грудинно-ключично-сосцеподібний), функція, яку вони виконують (згинач, розгинач, обертач, піднімач).

У зв'язку з тим, що деякі м'язи перекидаються через суглоби (один, два, кілька), їх називають односуглобними, двосуглобними, багатосуглобними.

Групи м'язів:

- 1) за формою:
- 2) за величиною:
- 3) за напрямом м'язових волокон чи самого м'яза:
- 4) за будовою:
- 5) за прикріпленням:
- 6) за функцією:
- 7) за здатністю перекидатися через суглоби:

КЛАСИФІКАЦІЯ

Щоб класифікувати процеси, об'єкти, предмети використовують моделі:

1. Розрізняють за чим. Розрізняються за чим.

Поділяють за чим. Поділяються за чим.

М'язи розрізняють за будовою. М'язи поділяються за будовою.

М'язи поділяють за будовою. М'язи поділяються за будовою.

2. Розрізняють що (так): _____ Розрізняються (так): _____

Поділяють на що (такі): _____ Поділяються на (такі): _____

Існують що (такі): _____

Бувають що (такі): _____

Є що (такі): _____

Розрізняють м'язи: двоголовий, триголовий, двочеревний.

Розрізняються м'язи так: двоголовий, триголовий, двочеревний.

М'язи поділяють на такі: двоголовий, триголовий, двочеревний.

М'язи поділяються на такі: двоголовий, триголовий, двочеревний.

Існують м'язи такі: двоголовий, триголовий, двочеревний.

Бувають м'язи такі: двоголовий, триголовий, двочеревний.

Є м'язи такі: двоголовий, триголовий, двочеревний.

3. До складу чого входять що (такі):

До складу чого належать що (такі):

До складу чого належать що (такі):

До складу м'язів людини входять такі: двоголовий, триголовий, двочеревний.

4. За чим поділяють на що. За чим поділяються на що.

Відповідно до чого поділяють на що. Відповідно до чого поділяються на що.

Залежно від чого поділяють на що. Залежно від чого поділяються на що.

За формою м'язи поділяються.

Відповідно до форми м'язи м'язи поділяються на двоголовий, триголовий, двочеревний.

Залежно від форми м'язи поділяються на двоголовий, триголовий, двочеревний.

ЗАВДАННЯ 11. Утворіть усі можливі моделі речень для оформлення класифікації.

1. М'язи поділяються на поверхневі, медіальні, зовнішні і внутрішні.

2. Відповідно до розташування м'язових пучків м'язи поділяються на одноперисті і двоперисті.
4. М'язи розрізняються за складністю будови.
5. Назви м'язів розрізняються за походженням.

ЗАВДАННЯ 12. Прочитайте мікротекст. Перекажіть текст, використовуючи як засіб зв'язку слова і словосполучення: *відомо, що...; потрібно відзначити...; важливо знати, що...* Розпочинайте абзаци з цих слів.

Скелетні м'язи, прикріплюючись до кісток, приводять їх у рух і беруть участь в утворенні стінок порожнини рота (ротової, черевної, тазу), входять у склад стінок деяких внутрішніх органів (глотки, верхньої частини стравохода, гортані), належать до допоміжних органів ока (окоруховий м'яз), впливають на слухові кісточки в барабанній порожнині.

За допомогою скелетних м'язів тіло людини утримує рівновагу, переміщується в просторі, здійснює дихальні й ковтальні рухи, формує міміку.

Під дією імпульсів, які поступають через нерви із центральної нервової системи, скелетні м'язи впливають на кісткові важелі, активно змінюють положення тіла.

ЗАВДАННЯ 13. Прочитайте текст «М'язи». Визначте в ньому основні теми і підтеми. Складіть план тексту.

М'ЯЗИ

Скелетні м'язи, прикріплюючись до кісток, призводять їх до руху; беруть участь в утворенні стінок порожнин тіла: ротової, черевної, тазу; входять до складу стінок деяких внутрішніх органів (глотки, верхньої частини стравоходу, гортані); є допоміжним органом ока (окоруховий м'яз); приводять у дію слухові кісточки в барабанній порожнині. За допомогою скелетних м'язів тіло людини

утримується в рівновазі, переміщується в просторі, здійснює рухливі і ковтальні рухи, формує міміку.

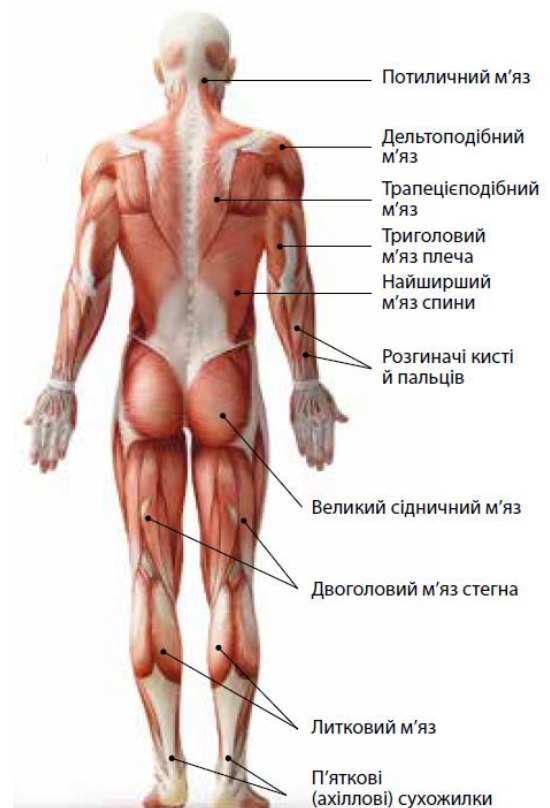
Скелетні м'язи складаються з окремих волокон; якщо розглядати їх під мікроскопом, можна помітити поперечні смуги світлого і темного кольорів. Таке забарвлення можливе через те, що світлі й темні ділянки м'язової тканини по-різному переломлюють світло, яке падає на них. Ось чому скелетні м'язи називаються поперечносмугастими.

За формою м'язи дуже різноманітні, наприклад: веретеноподібні, бо схожі на веретено; ромбовидні й трапецевидні, бо мають форму ромба й трапеції.

Прикладом веретеноподібного м'яза є двоголовий м'яз плеча. Широкими є прямий м'яз живота, зовнішній, внутрішній косий і поперечний м'яз живота та найширший м'яз спини. Пучки м'язових волокон веретеноподібних м'язів розташовані паралельно довгій вісі м'яза. Якщо м'язові пучки знаходяться з одного боку від сухожилля під кутом до нього, то м'язи називаються одноперистими, а якщо по обидва боки, то двоперистими. Інколи м'язові пучки переплітаються і до сухожилля підходять із різних боків. У такому разі утворюється багатоперистий м'яз.

Складність будови м'язів може залежати від наявності в них двох, трьох або чотирьох голівок, двох чи кількох сухожилля – «хвостів». Так, м'язи, що мають дві та більше голівок, беруть початок від поруч розташованих кісток або ж від різних точок однієї кістки. Далі ці голівки з'єднуються й утворюють спільне черевце і спільне сухожилля. Такі м'язи називаються відповідно до їхньої будови: двоголова, триголова, чотириголова.

Назви м'язів мають різне походження. Одні отримали назву відповідно до форми

(ромбовидний, трапецевидний, квадратний, трикутний, пірамідальний, дельтовидний, зубчастий, камбаловидний), інші – відповідно до величини (великий, малий, довгий, короткий), ще одні – відповідно до напрямку м'язових волокон чи самого м'яза (косий, поперечний). У назві м'язів відображена їхня будова (двоголовий, триголовий, двочеревний); їхнє прикріплення (плече-променевиий, грудинно-ключично-сосцеподібний), функція, яку вони виконують (згинач, розгинач, обертач, піднімач).

Називають м'язи залежно до напрямку руху: який відводить від серединної лінії, який приводить до серединної лінії.

У зв'язку з тим, що деякі м'язи перекидаються через суглоби (один, два, кілька), їх називають односуглобними, двосуглобними, багатосуглобними. Багатосуглобні м'язи, як найдовші, розташовуються вище односуглобних.

ЗАВДАННЯ 14. Дайте коротку відповідь (так, ні) на запитання.

1. Скелетні м'язи утворюються з волокон?
2. Поперечносмугасті м'язи називаються відповідно до особливостей молекулярної будови ділянок м'язової тканини?
3. М'язи мають єдину форму?
4. Складність будови м'язів залежить від кількості голівок і сухожиль?
5. Від одного черевця може відходити кілька сухожиль?

ЗАВДАННЯ 15. Запишіть репліки-відповіді в діалозі. Використовуйте мовні моделі відповідно комунікативної мети: переконання, згоду, незгоду, часткову згоду, доповнення думки (ТКМ 13, 18, 19 в додатку).

Скелетні м'язи утримують тіло людини в рівновазі, допомагають переміщатися, рухатися, ковтати і виражати міміку.

Поперечні смуги волокон одного кольору, тільки світлого.

Скільки м'язів у людини? Я не знаю точно. Може, 500?

Згинач, розгинач, обертач, піднімач. Так називаються кістки.

Найдовші м'язи – багатосуглобні.

Вправи на закріплення вивченого

ЗАВДАННЯ 16. Визначте спільний корінь у словах. Назвіть слова, що є назвою м'язів.

Голова, головатий, головний, голівка, одноголовий.

Хвіст, хвостатий, хвостик, хвостоподібний.

Крило, крилоподібний, крилатий, крильце.

Грушка, грушевий, грушоподібний, груша.

ЗАВДАННЯ 17. Прочитайте мікротекст. Впишіть відповідні дієслова в потрібній формі. Визначте його основну тему та підтеми тексту.

У тілі людини 400 (чотириста) м'язів. М'язи розрізняються відповідно до розташування в тілі людини, до форми, напрямку м'язових волокон та по

відношенню до суглобів. Існують м'язи поверхові, медіальні, зовнішні і внутрішні.

Загальна маса скелетної мускулатури досить значна. У дорослої людини вона складає до 40% (сорока процентів) від маси тіла, у новонароджених – 20-25% (двадцять-двадцять п'ять процентів), у літніх і старих людей маса м'язової тканини дещо зменшується – до 25-30 % (двадцяти п'яти-тридцяти процентів).

Довідка: існувати, зменшуватися, складати, розрізнятися.

ЗАВДАННЯ 18. Подані речення розташуйте за смисловою послідовністю.

Якщо розглядати їх під мікроскопом, можна помітити поперечні смуги світлого і темного кольорів. Тому скелетні м'язи називаються поперечносмугастими.

Скелетні м'язи складаються з окремих волокон. Таке забарвлення можливе через те, що світлі і темні ділянки м'язові тканини по-різному переломлюють світло, яке падає на них.

ЗАВДАННЯ 19. Запишіть назви м'язів, що утворені від словосполучень:

Має вигляд ромба

має дві голови

має три голови

має чотири голови

має вигляд трапеції

подібний до соска

має вигляд веретена

має вигляд дельти

має вигляд камбали

подібний до груші

має два черева

має багато суглобів

має форму трикутника

має форму квадрата.

ЖУВАЛЬНІ М'ЯЗИ

СЛОВНИК УРОКУ

Відрóсток – частина чого-небудь, що відходить убік, відгалуження якогось органу в організмі.

Відростки шийних хребців.

Віяло – предмет, яким навівають прохолоду в спеку.

У спеку тільки віяло й допомагало.

Гóрб – округле підвищення на площині. Випуклість на спині, грудях тощо.

По дорозі до міста було кілька горбів, і автобус то піднімався вгору, то спускався вниз.

Горбі́стий – нерівний. **Горбі́стість** – нерівність.

Горбистість щелепи.

Гре́бінь – верхня частина чогось.

Підскроневий гребінь кістки.

Сухожілля, сухожилок – частина м'яза, сполучна тканина.

За допомогою сухожилля м'яз прикріплюється до кістки.

Куса́ти – здавлювати зубами.

Людина може кусати за допомогою зубів.

Луска́ – тверді щільні пластинки, що утворюють захисну функцію.

Луска риби. Луска кістки.

ЗАВДАННЯ 1. До прикметників доберіть іменники, від яких вони утворені.

Виділіть суфікси у прикметниках.

Венозний, скроневий, суглобний, сухожилльний, поверхневий, жувальний, нижній, верхній, передній.

ЗАВДАННЯ 2. Від поданих дієслів утворіть віддієслівні іменники за допомогою суфіксів -анн-, -енн-, -янн-.

Ковтати, кусати, жувати, спрямовувати, говорити, скорочувати, піднімати, рухати.

ЗАВДАННЯ 3. Трансформуйте вислови.

Зразок: м'яз, що подібний до клина – клиноподібний м'яз;

поверхня верхньої щелепи – верхньощелепна поверхня.

М'яз, що має форму чотирикутника

М'яз, що подібний до крила

М'яз, що подібний до віяла

Поверхня нижньої щелепи

Суглоб нижньої щелепи.

ЗАВДАННЯ 4. Складіть речення з дієприслівником. Одне з дієслів має виконувати додаткову дію.

Зразок:

Скелетні м'язи прикріплюються до кісток і призводять їх до руху.

Скелетні м'язи прикріплюються до кісток, призводячи їх до руху.

1. Жувальні м'язи починаються від кісток черепа і прикріплюються до нижньої щелепи.
2. Жувальний м'яз піднімає нижню щелепу і розвиває велику силу.
3. Скроневий м'яз виконує функцію підняття нижньої щелепи і притискає в нижні передні зуби до верхніх.
4. Присередній крилоподібний м'яз піднімає нижню щелепу й висуває її вперед.
5. Пучки м'яза проходять зверху вниз, вбік, назад та прикріплюються до крилоподібної горбистості на внутрішній поверхні кута нижньої щелепи.

ЗАВДАННЯ 5. Прочитайте мікротексти. Доберіть до них назви із запропонованих: *Функції м'язів. Будова м'язів. Вигляд м'язів. Розташування м'язів.*

А. **Жувальний** м'яз піднімає нижню щелепу, розвиваючи велику силу. Поверхнева частина жувального м'яза також бере участь у русі щелепи вперед.

Скроневий м'яз виконує функцію підняття нижньої щелепи, притискаючи нижні передні зуби до верхніх (кусання). Задні пучки м'яза тягнуть назад висунуту вперед нижню щелепу.

Присередній крилоподібний м'яз піднімає нижню щелепу й висуває її вперед.

Функція **бічного (латерального)** крилоподібного м'яза полягає в тому, що при односторонньому скороченні зміщає нижню щелепу в протилежний бік. При двобічному скороченні цей м'яз висуває щелепу вперед. Одночасно відтягається вперед суглобова капсула й суглобовий диск скронево-нижньощелепного суглоба.

Б **Жувальний** м'яз має вигляд товстої чотирикутної пластинки. **Скроневий** м'яз віялоподібної форми. **Присередній (медіальний)** крилоподібний м'яз має вигляд товстої чотирикутної пластинки. **Бічний (латеральний) крилоподібний** м'яз товстий і короткий.

В **Жувальний** м'яз розділений на дві частини: поверхневу (більшу) та глибоку (меншу). **Скроневий** м'яз займає всю скроневу ямку, а знизу переходить у вузький потужний сухожилок. **Присередній (медіальний)** розташований у підскроневій і крилоподібній ямках, прилягає до внутрішньої поверхні гілки нижньої щелепи. **Бічний (латеральний) крилоподібний** м'яз розміщений у підскроневій і крилоподібній ямках. Волокна м'яза орієнтовані горизонтально.

ЯК ПОВІДОМИТИ ПРО ФУНКЦІЇ ЧОГОСЬ (ОРГАНІВ, ЧАСТИН ТІЛА)

Щоб повідомити про функції чогось, використовують моделі:

Що робить що.

Жувальний м'яз піднімає нижню щелепу.

Що виконує функцію чого.

Жувальний м'яз виконує функцію підняття щелепи.

Функція чого полягає в чому.

Функція жувального м'яза полягає в піднятті нижньої щелепи.

Функція чого полягає в тому, що...

Функція жувального м'яза полягає в тому, що піднімає нижню щелепу.

Бере участь у чому

Жувальний м'яз бере участь у піднятті нижньої щелепи.

ЗАВДАННЯ 6. Трансформуйте речення, в яких повідомляється про функції м'язів. Використовуйте різні моделі такого повідомлення.

1. Поверхнева частина м'яза висуває нижню щелепу вперед.
2. Бічний (латеральний) крилоподібний м'яз зміщує нижню щелепу в протилежний бік.

ЯК ПОВІДОМИТИ ПРО РОЗТАШУВАННЯ ЧОГОСЬ (ОРГАНІВ, ЧАСТИН ТІЛА)

Щоб повідомити про розташування чогось, використовують моделі:

Що розташоване де. Що розміщене де

Широкі м'язи розташовані на тулубі.

Що починається звідки

М'язи голови починаються від різних кісток черепа.

Що прикріплюється до чого

Жувальні м'язи прикріплюються до нижньої щелепи.

Що переходить у що

М'язові пучки переходять у центр сухожилля.

ЗАВДАННЯ 7. У подані речення впишіть потрібні дієслова, що вказують на розташування.

Бічний м'яз _____ у підскроневій і крилоподібній ямках.

Знизу скроневий м'яз _____ у короткий товстий і вузький сухожилок

Поверхнева частина м'яза _____ до жувальної горбистості нижньої щелепи.

Скроневий м'яз _____ від зовнішньої поверхні тім'яної кістки

ЗАВДАННЯ 8. Прочитайте текст. Виділіть моделі, що повідомляють про зовнішній вигляд жувальних м'язів, їхні функції і розташування.

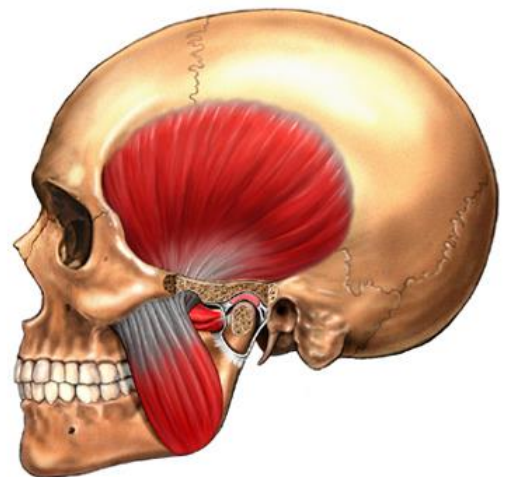
ЖУВАЛЬНІ М'ЯЗИ

Жувальні м'язи відносяться до м'язів голови. До жувальних м'язів належать власне жувальний м'яз, скроневий м'яз, присередній (медіальний) крилоподібний м'яз і бічний (латеральний) крилоподібний м'яз.

Жувальний м'яз має вигляд товстої чотирикутної пластинки, розділений на дві частини: поверхневу (більшу) та глибоку (меншу). Поверхнева частина починається широким товстим сухожилком від нижнього краю виличної кістки й передніх двох третин виличної дуги, м'язові пучки прямують вниз і назад. Поверхнева частина м'яза прикріплюється до жувальної горбистості нижньої щелепи.

Глибока частина м'яза частково прикрита поверхневою частиною. Ця частина починається від нижнього краю задньої третини виличної дуги й від усієї внутрішньої поверхні виличної дуги, м'язові пучки прямують вертикально згори вниз.

Жувальний м'яз піднімає нижню щелепу, притискаючи з великою силою нижні кутні зуби до верхніх кутніх зубів. Поверхнева частина м'яза бере участь у

висуванні нижньої щелепи вперед.

Скроневий м'яз віялоподібної форми займає всю скроневу ямку, а знизу переходить у вузький потужний сухожилок. Цей м'яз починається від зовнішньої поверхні тім'яної кістки нижче від нижньої скроневої лінії, скроневої поверхні лобової кістки, великого крила клиноподібної кістки й луски скроневої кістки, а також від внутрішньої поверхні скроневої фасції. Передні пучки скроневого м'яза розташовані вертикально, а задні – майже горизонтально. Знизу ці пучки переходять у короткий товстий і вузький сухожилок, що прикріплюється до вінцевого відростка нижньої щелепи.

Присередній (медіальний) крилоподібний м'яз має вигляд товстої чотирикутної пластинки, розташований у підскроневій і крилоподібній ямках, прилягає до внутрішньої поверхні гілки нижньої щелепи. Починається від стінок крилоподібної ямки і крилоподібного відростка клиноподібної кістки. Пучки м'яза проходять зверху вниз, вбік і назад та прикріплюються до крилоподібної горбистості на внутрішній поверхні кута нижньої щелепи. Цей м'яз піднімає нижню щелепу й висуває її вперед.

Бічний (латеральний) крилоподібний м'яз товстий і короткий, розташований у підскроневій і крилоподібній ямках. Волокна м'яза орієнтовані горизонтально. М'яз має дві головки – верхню головку й нижню головку. Верхня головка починається від верхньощелепної поверхні й підскроневого гребня великого крила клиноподібної кістки. Нижня головка починається від зовнішньої поверхні бічної пластинки крилоподібного відростка клиноподібної кістки. Обидві головки бічного (латерального) крилоподібного м'яза об'єднуються, пучки м'яза направляються назад і вбік, прикріплюються до крилоподібної ямки й передньої поверхні шийки нижньої щелепи, суглобової капсули й суглобового диска скронево-нижньощелепного суглоба.

Функція бічного (латерального) крилоподібного м'яза полягає в тому, що під час однобічного скорочення зміщує нижню щелепу в протилежний бік.

ЗАВДАННЯ 9. Дайте відповіді на запитання.

1. Які м'язи належать до жувальних?
2. Які м'язи мають форму товстої чотирикутної пластинки?
3. До чого прикріплюється поверхнева частина жувального м'яза?
4. Яку функцію виконує жувальний м'яз?
5. Від чого починається скроневий м'яз?
6. Від чого починається присередній (медіальний) крилоподібний крилоподібний м'яз?
7. Яка функція присереднього м'яза?
8. Де розташований бічний (латеральний) крилоподібний м'яз?
9. Де починається верхня головка бічного (латерального) крилоподібного м'яза?
10. У чому полягає функція бічного (латерального) крилоподібного м'яза?

Вправи на закріплення вивченого

ЗАВДАННЯ 10. Установіть відповідність між назвою м'яза і його зовнішньою характеристикою.

А	Скроневий м'яз	1	товста чотирикутна пластинка
Б	Бічний (латеральний) крилоподібний м'яз	2	має форму віяла
В	Жувальний м'яз	3	короткий і товстий
Г	Присередній (медіальний) крилоподібний м'яз	4	має вигляд товстої чотирикутної пластинки, розділений на дві частини

ЗАВДАННЯ 11. У подані речення впишіть потрібні дієслова, що вказують на розташування м'язів.

Глибока частина _____ до бічної поверхні вінцевого відростка нижньої щелепи. Знизу ці пучки _____ у короткий товстий і вузький сухожилок, що прикріплюється до вінцевого відростка нижньої щелепи.

_____ присередній крилоподібний м'яз від стінок крилоподібної ямки і крилоподібного відростка клиноподібної кістки. Нижня головка _____

від зовнішньої поверхні бічної пластинки крилоподібного відростка клиноподібної кістки.

Довідка: починатися, прикріплюватися, переходити.

ЗАВДАННЯ 12. У поданому тексті виділені слова замініть мовними моделями, що повідомляють про функції і розташування м'язів:

Жувальний м'яз має поверхневу та глибоку частину. Початок: вилична дуга, вилична кістка. Прикріплення: жувальна горбистість нижньої щелепи, кут нижньої щелепи. Функція: піднімає нижню щелепу, поверхнева частина бере участь у висуванні її вперед.

Скроневий м'яз Початок: скронева ямка, нижня скронева лінія, скронева фасція. Прикріплення: вінцевий відросток нижньої щелепи. Функція: піднімає нижню щелепу, задніми пучками тягне її назад.

Бічний крилоподібний м'яз. Має дві головки – верхню та нижню. Початок: верхня головка – підскроневий гребінь, підскронева поверхня великого крила клиноподібної кістки; нижня головка – зовнішня поверхня бічної пластинки крилоподібного відростка клиноподібної кістки, горб верхньої щелепи. Прикріплення: крилоподібна ямка виросткового відростка нижньої щелепи, капсула та диск скронево-нижньощелепного суглоба. Функція: Під час однобічного скорочення висуває нижню щелепу в бік, протилежний скорочуваному м'язу. Під час двобічного скорочення висуває нижню щелепу вперед.

Присередній крилоподібний м'яз Початок: крилоподібна ямка крилоподібного відростка клиноподібної кістки. Прикріплення: крилоподібна горбистість нижньої щелепи. Функція: під час однобічного скорочення висуває нижню щелепу в протилежний бік, а під двобічного – висуває її вперед.

ЗМІСТОВИЙ БЛОК 8

ОПИС ЛЮДИНИ ТА ПРИРОДИ

ТЕМА 8: СВІТ ЛЮДИНИ. СВІТ ПРИРОДИ.

Комунікативний рівень

- Як прокоментувати вчинок людини або подію.
- Як пояснити події, вчинки людини.
- Як описати зовнішність людини та її характер, поведінку.
- Як створити словесний художній портрет людини.
- Називання інформаційних блоків.

Граматика

- Використання порівняння.
- Використання синонімів і антонімів.
- Вживання фразеологізмів.
- Використання слів з експресивними суфіксами прикметників: *-еньк-, -есеньк-*; та іменників: *-ик-, -ечк-, -еньк-, -есеньк-, -ат-, -ят-*.
- Творення назв відтінків кольорів.

ТИ І ТВІЙ ХАРАКТЕР

СЛОВНИК УРОКУ

Вольовий – який має твердий характер.

Вольовим людям притаманні цілеспрямованість і дисциплінованість.

Вчинки – дія людини у певні ситуації.

Вчинки людини говорять про її характер.

Якості – специфіка предмета, особи.

Якості характеру – чесність, доброта, працелюбність.

Цінувати – визнавати щось, надавати пріоритет чомусь.

Ми всі цінуємо доброту в людях.

Рівновага – душевний спокій людини.

Рівновага допомагає в екстремальних ситуаціях.

Суперечка – опозиційне обговорення якоїсь проблеми, часто різке.

Сперечальник – той, хто веде суперечку.

Гнів, роздратування – стан нервового збудження.

Коли хтось говорить неправду, у мене це викликає гнів.

Байдужий – людина, яка не реагує ні на погане, ні на хороше.

Байдужість – риса характеру.

Мій брат байдужий до футболу. Він ніколи не дивиться матчів.

Невезіння – нещасливий збіг обставин.

У Максима невезіння – він не склав екзамен.

Наполєгливість – риса характеру людини, яка все робить для здійснення мети.

Наполєгливість допомагає здійснити мрію.

Метушливий – той, хто щось робить швидко, але без порядку і без результату. Метушливість – риса характеру.

Метушливість не допоможе в серйозній ситуації.

Тривігга – стан, коли людина відчуває страх, неспокій.

Ірина відчуває тривогу, коли підходить до кабінету стоматолога.

Сором – 1) неприємні почуття через свою поведінку чи поведінку близької людини. 2) неприємне самопочуття в незнайомій ситуації з незнайомими людьми.

Сором'язливість – риса характеру.

Хлопцю стало соромно, бо сказав неправду дівчині. І тому він вимовив: «Вибач!».

Оленка дуже сором'язлива. Вона не любить знайомитися з новими людьми.

ЗАВДАННЯ 1. Запишіть подані іменники під ілюстраціями, що їм відповідають. Складіть речення з цими іменниками за моделлю

Оптиміст – це той, хто...

Оптиміст, песиміст, романтик, ледар, альтруїст, педант, мрійник.

_____

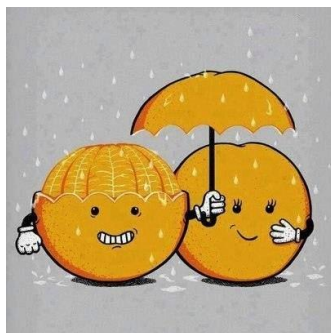
_____

_____

_____

_____

_____

_____

ЗАВДАННЯ 2. Запишіть складні слова і скажіть, від яких слів вони утворені. Які риси характеру з названих притаманні вам?

Працелюбний, правдолюбний, дружелюбний, життєлюбний, життєрадісний, самокритичний, цілеспрямований, щиросердний, людинолюбний, добropорядний, доброзичливий, злопам'ятний, холоднокривний, далекоглядний, милосердний, великодушний, малодушний, слабохарактерний, добросовісний.

ЗАВДАННЯ 3. До прикметників доберіть іменники, від яких вони утворені. Скажіть, які названі риси характеру є позитивними, а які негативними.

Працьовитий, ініціативний, скромний, принциповий, обмежений, ревнивий, іронічний, заздрісний, акуратний, вірний, надійний.

Довідки: ревності, надія, іронія, ініціатива, принцип, праця, заздрість, скромність, акуратність, віра, обмеженість.

РИСА ХАРАКТЕРУ Іменник із суфіксом -ість-	ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЮДИНИ Прикметник
<i>вірність</i> <i>акуратність</i> <i>рішучість</i> <i>активність</i>	<i>вірний</i> <i>акуратний</i> <i>рішучий</i> <i>активний</i>

ЗАВДАННЯ 4. Поєднайте слова-антоніми.

Товариський

метушливий

Працьовитий

грубий

Активний
Акуратний
Лагідний
Чуйний
Сміливий
Щирий
Щедрий
Розумний
Скромний
Врівноважений

неохайний
черствий
замкнутий
боязкий
ледачий
нелюдимий
дурний
пасивний
жадібний
хвалькуватий

СИНОНІМИ

Ввічливий, чемний, люб'язний, галантний

Рішучий, вольовий, цілеспрямований, наполегливий.

Гнівний, роздратований.

ЗАВДАННЯ 5. Запишіть речення, додаючи відповідні слова, що характеризують людину.

1. З дівчиною завжди приємно спілкуватися. Вона _____.
2. Мій брат ніколи не відступає від задуманого. Він _____.
3. Хлопчик маленький, але дуже поважає дорослих. Він _____.

4. Іноземний студент Ашраф не знає української мови, але намагається її вивчити. Він _____.
5. Кожен спортсмен має бути _____. Це допоможе йому бути сильним.
6. Кожен _____ чоловік не забуває дарувати дружині квіти.
7. Наші студенти _____. Їх добре виховали батьки.
8. Яссін _____. Він усе робить для того, щоб стати хорошим лікарем.

ЗАВДАННЯ 6. Прочитайте текст. Випишіть слова на позначення характеру вольової людини.

ЯК ВОЛЯ ВПЛИВАЄ НА ФОРМУВАННЯ ХАРАКТЕРУ ЛЮДИНИ

Вольові якості людини є важливою складовою характеру. Вольовим людям притаманні цілеспрямованість, наполегливість, рішучість, стриманість, дисциплінованість, надійність. У праці, навчанні та спорті воля – необхідна умова для досягнення поставленої мети.

Прояв тих чи інших рис характеру залежить також від здоров'я людини. Заняття спортом, загартовування організму сприяють розвиткові вольових якостей, які дають змогу людям краще пристосовуватися (адаптуватися) до соціальних умов, переборювати різні труднощі, жити повноцінно.

ЗАВДАННЯ 7. Висловіть думку, відповідаючи на запитання.

- Чи зустрічали ви вольових людей?
- Чи доводилося проявляти волю самим?

ЗАВДАННЯ 8. Визначте свій характер за тестом. Під час читання тесту звертайте увагу на назви рис характеру.

ТЕСТ ВИЗНАЧЕННЯ ХАРАКТЕРУ

Прочитайте запитання. Відповіді звірте за таблицею оцінки відповідей, запишіть бали і підрахуйте їх. За сумою набраних балів дізнаєтеся, до якої з чотирьох груп характеру ви можете себе віднести

1. Чи часто задумуєтеся над тим, як впливають ваші вчинки на інших?

- а) дуже рідко
- б) рідко
- в) достатньо часто
- г) дуже часто.

2. Чи трапляється вам говорити щось таке, в що самі не вірите?

(Так, ні)

3. Які з нижче названих якостей понад усе цінуєте ви в людях?

- а) наполегливість
- б) компетентність у багатьох темах
- в) ефективність, вміння «показати себе».

4. Чи маєте схильність до педантизму?

(Так, ні)

5. Чи швидко забуваєте про неприємності, які трапляються з вами?

(Так, ні)

6. Чи любите аналізувати свої вчинки?

(Так, ні)

7. Знаходячись поряд із знайомими вам людям:

- а) хочете бути схожими на усіх
- б) залишаєтеся самим собою?

8. Приступаючи до важкого завдання, чи прагнете не думати про проблеми, які вас очікують?

(Так, ні)

9. Яке з названих визначень понад усе підходить вам?

- а) мрійник
- б) дружелюбний
- в) працелюбний
- г) пунктуальний
- д) «філософ» в широкому сенсі цього слова
- е) метушлива людина.

10. При обговоренні якоїсь проблеми

- а) чи висловлюєте свою точку зору, якщо вона відрізняється від думки більшості
- б) чи вважаєте, що в конкретній ситуації краще промовчати, хоч і маєте іншу точку зору
- в) чи підтримуєте більшість, залишаючись при своїй думці
- г) приймаєте точку зору більшості людей?

11. Яке відчуття викликає у вас несподіваний виклик до декана чи контрактера?

- а) роздратування
- б) тривогу
- в) заклопотаність
- г) байдужість.

12. Якщо під час полеміки опонент буде агресивним, що ви зробите?

- а) відповісте йому в тому ж тоні
- б) проігноруєте цей факт

в) образитесь

г) запропонуйте зробити перерву.

13. Якщо те, що ви робите, комусь не сподобається, ви відчуєте

а) сум

б) сором

в) гнів

14. Якщо вам не вдалося зробити якусь справу, кого ви будете, звинувачувати?

а) себе самого

б) «фатальне невезіння»

в) інші «об'єктивні обставини».

15. Чи не здається вам, що навколишні люди (викладачі, друзі, батьки) недооцінюють ваші здібності і знання?

(Так, ні)

16. Якщо друзі починають над вами насміхатися, то ви:

а) на них злитеся

б) прагнете ретируватися

в) починаєте підігравати їм

г) відповідаєте сміхом і не звертаєте уваги

д) робите байдужий вигляд і навіть посміхаєтесь, але в душі ображаєтесь.

17. Якщо поспішаєте і на звичному місці не знаходите свою сумку, то ви:

а) мовчки продовжуватимете пошук

б) звинувачуючи інших, шукатимете

в) підете без потрібної речі?

18. Що швидше за все виведе вас з рівноваги?

а) довга черга в приймальні

б) штовханина в транспорті

в) прихід в певне місце кілька разів з одного ж і того питання.

19. Закінчивши суперечку, чи продовжуєте вести її в думках, приводячи все нові і нові аргументи в захист своєї точки зору?

(Так, ні)

20. Якщо для виконання термінової роботи потрібно вибрати собі помічника, кого з кандидатів ви виберете?

а) старанного, але безініціативного

б) того, що знає, але сперечальника

в) обдарованого, але лінивого.

Таблиця оцінки відповідей

Номер питання	Бали	Номер питання	Бали	Номер питання	Бали
1	а-0	9	а-0	14.	а-2
	б-1		б-1		а-0

	в-2		в-3		а-0
	г-3		г-2	15.	Так-0
2	Так-0		д-2		Ні-2
	Ні-1		е-0	16.	а-0
3	а-1	10	а-2		б-1
	б-1		б-0		в-2
	в-0		в-0		г-0
4	Так-2		г-0		д-0
	Ні-0	11.	а-0	17.	а-2
5	Так-0		б-1		б-0
	Ні-2		в-2		в-1
6	Так-2		г-0 »	18.	а-1
	Ні-0	12.	а-0		б-0
7	а-2		б-2		в-2
	б-0		в-1	19.	Так-0
8	Так-0		г-3		Ні-2
	Ні-2	13.	а-2	20.	а-0
			б-1		б-1
			в-0		в-2

Якщо ви набрали:

менше 15 балів, то ви людина слабохарактерна, нерівноважена і безтурботна. У ваших неприємностях готові винити кого завгодно, окрім себе. І у дружбі, і в роботі важко на вас покладатися (задумайтеся над цим!);

від 15 до 25 балів. У вас достатньо твердий характер. Володієте реалістичними поглядами на життя, але не всі ваші вчинки рівноцінні. Бувають і зриви, і помилки. Ви добросовісні і приємні в колективі. Та все ж є ще над чим подумати, щоб позбутися деяких недоліків (можна не сумніватися, що це вам під силу!);

від 26 до 38 балів. Ви належите до людей наполегливих і таких, що володіють достатнім відчуттям відповідальності. Цінують свої думки, але поважають і думки інших людей. Правильно орієнтується у складних ситуаціях і в більшості випадків уміє вибрати правильне рішення. Це говорить про наявність у вас сильного характеру. Уникайте тільки самообожнювання і завжди пам'ятаєте: сильний – це не означає жорстокий;

понад 38 балів. Ви людина з ідеальним характером. А може бути, така сума балів – це результат не зовсім об'єктивної оцінки своїх вчинків і поведінки.

<https://studfiles.net/preview/5394265/page:12/>

РОБОТА З ХУДОЖНІМ ТЕКСТОМ

ЗАВДАННЯ 10. Прочитайте лексичний мінімум до тексту. Запишіть і запам'ятайте слова і словосполучення.

Воля – функція людської психіки, яка полягає в керуванні своїми діями й свідомому регулюванні своєї поведінки.

Мати волю до життя.

Осколок – дрібна частина міни, бомби, снаряда, що відколює під час вибуху.

Кілька осколків потрапили в руку.

Велетень – дуже великий чоловік.

Іван був велетнем.

Натхнення – психічний стан людини, для якого характерне зростання внутрішньої активності особи, високий емоційний підйом, напруга духовних і фізичних сил.

Лікар працював із натхненням.

Знекровлений – без крові

Знекровлене тіло.

Смердючий – той, який має дуже неприємний запах.

Смердюча рана.

Зачепити (що) – торкнутися чогось випадково або навмисне; ранили.

Руку зачепило осколком.

Скалічити – завдати фізичної шкоди людині чи тварині, зробити калікою (інвалідом).

Скалічення (іменник), **скалічений** (дієприкметник).

Зі скаліченого плеча текла кров.

Затужити, заридати – заплакати
Ранений заридав.

Втрачати – залишитися без чогось
Втратити лють, втратити багато крові, втратити свідомість.

Відтинати – відрізати, ампутувати
Відтинати руку .

Тямити – розуміти.
Що ви тямите?

Генеральна битва – основна справа.
Виграти основну битву.

Лічені хвилини – дуже мало часу, хвилини, які можна порахувати, полічити.
Залишилось жити лічені хвилини

Фразеологізми, що означають «втрачати кров»:

Кров била фонтаном.
Зійти кров'ю.
Ні кровинки.
Спорожніли кровоносні судини.

ЗАВДАННЯ 11. Прочитайте оповідання О. Довженка «Воля до життя»

ВОЛЯ ДО ЖИТТЯ

Оповідання

Ах, як не хотілось йому падати, як не хотілось кидати автомата! Та автомат уже випав з рук. Праву руку, правда, тільки злегка зачепило мінним осколком. А ліва висіла, і кров била фонтаном з жахливо скаліченого плеча.

Тоді розвідник Іван Карналюк кинувся бігти. Мозок його запрацював.

– Побіжу, – думає, – поки не зійшов кров'ю.

Вибігши з небезпечної зони, він якось зразу втратив лють і спинився. Спинився, затужив і розтанув, мов той віск на сонці. І упав.

– Втрачаю свідомість, – прошепотів він і злякався.

Іван Карналюк був звичайним рядовим бійцем. На зовнішній вигляд в Івані теж не було нічого героїчного.

Середній на зріст, стрункий, сіроокий юнак, родом з прекрасного Поділля, літ йому двадцять п'ять. Він був одним із багатьох мільйонів юнаків, що до початку війни належали мирній праці.

Карналюк підповз до дерева і щільно притулився раною до стовбура. Затиснувши таким чином розірвану артерію, він так зціпив зуби, і так широко розплющив очі, що санітари, підбираючи ранком загиблих бійців, подумали, ніби перед ними труп з розкритими очима.

– Живу... – прошепотів Карналюк.

В обличчі його не було вже ні кровинки.

У сільській хаті хірург працював без перерви оце вже кілька днів.

Вже винесли двох сестер в безтямі від багатьох безсонних ночей. Вже інші сестри й санітари клали на стіл ранених. Хата тремтіла від гуркоту й вибухів бомб. Надворі лежали просто на землі бійці. Їх покладено в три черги, за характером поранення — головні, порожнинні й інші.

Хірург стомився. Щоб підтримати сили й заощадити час, йому подавали їсти сюди ж, до операційного столу. Він був дуже здоровий з природи, але і в нього вже не вистачало сил.

– Наступний!

Перед хірургом лежав Карналюк.

Відколи його поранило, минуло три дні. І йому все гіршало. Жар в його знекровленому тілі перевалив давно вже за сорок перший градус. Страшна газова гангрена вразила його. Рука лежала біля нього, роздута до величезних розмірів, темна, в багрово-синіх плямах та пухирях і нестерпно смердюча.

Хірург чудово лікував газову гангрену новим своїм методом, але руку Карналюка врятувати було вже неможливо.

– Пізно,– сказав він безсило своєму помічникові,– Доведеться відтяти руку.

– Відтинайте! Ріжте швидше! рішуче й хутко сказав раптом Карналюк.

Здивований хірург повернув голову. На нього дивились широко розплющені сірі Карналюкові очі.

– Ріжте швидше! – наказав він ще раз.

Та не допомогла Карналюкові ампутація руки. Не допомогла і протигангренозна сироватка, введена в його організм за особливим методом хірурга. Спроба перелити кров також не допомогла йому. Спорожніли його кровоносні судини.

Газова гангрена росла. Від плечового суглоба вона поповзла вже через надпліччя до шиї.

Коли його перевезли до шпиталю, він був уже без пульсу. Життя покидало його. Але він не здавався. Свідомість не залишала його ні на хвилину.

– Як почуваєш себе? – запитав його хірург під час обходу палат і взяв за руку. Пульсу майже не було.

– Нічого... Добре... Скажіть, докторе, жити буду? – прошепотів Карналюк, вдивляючись докторові, здавалось, в самісіньку душу.

– Жити? Обов'язково, аякже! — вдався хірург, як завжди, до своєї рятівної неправди і, помічаючи, що Карналюк уже вмирає, що жити йому зосталось лічені хвилини, одійшов до іншого пораненого, не призначивши ні перев'язки вже, ні процедур.

Карналюк зрозумів, що позбувся надії назавжди.

– Чекайте... Докторе!

Хірург ніяково озирнувся. Карналюк угадав всі його думки.

– А перев'язки вже не треба? Га? – запитав він, палаючи у вогні гангрені.

А що сказати хірургові? Що говорити хірургам щодня коло ліжка вмираючих? Що?

– Ні, ні... Житимеш...

І пішов хірург до перев'язочної, а Карналюк відкинувся на подушку й заривався.

Згадав він своє Поділля – золоту свою країну і Галину – любу свою, з якою він мріяв прожити життя. Жити! Застогнав воїн.

Після обходу палат хірург пішов до перев'язочної і присів біля вікна.

Раптом сильний грюкіт у двері змусив його здригнутись. Хірург глянув – Карналюк! Він стояв у дверях у самій білизні, в мокрих од крові та гною бинтах і весь у холодному поту.

– Перев'язку!..– застогнав Карналюк і, простягнувши вперед праву руку, пішов до операційного столу.

Карналюк ішов, розхитуючись, немов на палубі корабля в ураганному морі. Страшний був Карналюк і прекрасний.

– Ви думаєте, я вже помер?.. Перев'язку! Дайте!.. Жити хочу!.. Чого ж ви стоїте?!

І Карналюк упав на руки лікарів.

Схвильований хірург підняв його, як хлоп'я, і поклав на стіл.

– Ви думаєте, вам пощастить його врятувати? – спитав у нього асистент, вбігаючи в перев'язочну.

– Він уже сам себе врятував,— проказав хірург. – Тримайте... Так... Асистент подавав йому потрібні інструменти.

З хірургом сталось щось дивне. Він ніби весь перетворився. Він почав працювати весело, з надзвичайною енергією.

– Ах! Ви гляньте, який велетень! Яка грудна клітка! А плече яке! – говорив захоплено хірург, обробляючи рану Карналюка перекисом водню і накладаючи на неї асептичну пов'язку.

– А ноги які! А шия! А хода ж! Ви бачили, як він ввійшов? Стрункий, як Бог. Камфору!.. Кофеїн!.. Так. Чудово... Оце юнак! Ви подивіться, які м'язи.

– І як це він ввійшов! – дивувалась сестра.

– Що ви в цьому тямите?

– Але ж у нього не було пульсу, – говорила друга.

– У нього була воля...

Хірург працював з надзвичайним натхненням і любов'ю. Ніколи ще не хотілось йому так врятувати життя людини, як зараз. Він забув свою втому, свої безсонні ночі і працював. Так сила опору смерті помножила силу лікаря, і цю силу лікар вертав хворому. Вливши йому ще раз протигангренозної сироватки і півлітра крові, хірург велів дати оперованому теплого вина й гарячого чаю і довго зогрівати його в ліжку. Згодом у того почав помічатися пульс, порожевіли щоки, і Карналюк відкрив очі.

У сірих очах, як і перше, горіло те ж саме питання.

Всі четверо – хірург, і асистент, і сестри – ствердливо хитнули йому головами і одвернулись, схвильовані. Карналюк глянув на хірурга і усміхнувся.

– Ви виграли генеральну битву майже без всяких засобів до перемоги, – сказав хірург. Дякую вам. Ви навчили мене жити.

Коли Карналюка виносили з операційної на ліжку, йому аплодувала вся палата. Поранені з гордістю дивились на свого товариша і радісно дякували йому. Їм також передавалась його воля до життя.

ЗАВДАННЯ 12. Дайте відповіді на запитання до тексту.

1. Прочитайте опис зовнішності Івана Карналюка у тексті.
2. Назвіть риси характеру Івана.
3. Яким ви уявляєте зовнішність лікаря?
4. Назвіть риси характеру лікаря.
5. Яке поранення отримав Іван? Які були наслідки такого поранення?
6. Як Івана лікували спочатку?
7. Як проходила друга операція?
8. Які риси характеру можуть проявлятися в людини в екстремальних умовах?
9. Що дає людині сили жити?
10. Чи змінило оповідання вашу думку про можливості людини.

Вправи на закріплення вивченого

ЗАВДАННЯ 13. Утворіть іменники-назви рис характеру від слів словосполучень:

Любити працю, любити волю, любити дружбу, щире серце, велика душа, мала душа, холодна кров, слабкий характер, пам'ятати зло, радіти життю.

ЗАВДАННЯ 14. Розкажіть про характер своїх знайомих, друзів чи родичів, конструюючи складні речення з підрядним причини.

Зразок: *Мій брат іронічний, тому що він завжди любить посміятися з когось.*

ЗАВДАННЯ 15. Поєднайте назви характеру і їхнє пояснення.

1	Нічим не цікавиться і ні на що не реагує	А	Життєрадісний
2	Часто брудний, не турбується про чистоту.	Б	Пунктуальний
3	Не забуває зло і нічого не пробачає.	В	Охайний
4	Має ціль та йде до неї.	Г	Байдужий
5	Ніколи не запізнюється	Д	Цілеспрямований
6	Дуже любить чистоту	Е	Злопам'ятний
7	Веселий, завжди в гарному настрої, дарує радість іншим.	Є	Сміливий
8	Нічого не боїться.	Ж	Неохайний

	А	Б	В	Г	Д	Е	Є	Ж
1								
2								
3								
4								
5								
6								
7								
8								

ЗАВДАННЯ 16. Прочитайте українські прислів'я. Про які риси характеру в них ідеться?

1. Давали, та з рук не пускали.
2. Хто спішить, той двічі робить.
3. Кожна лисиця свій хвостик хвалить.
4. Не клади в рот руки без рукавиці, бо відкусить.
5. Акуратність прикрашає людину.
6. Гарно того вчити, хто хоче все знати.
7. Не той молодець, що за водою пливе, а той що проти води.

Довідка: рішучість, розум, охайність, хвалькуватість, жадібність, метушливість, злість.

ЗОВНІШНІСТЬ ЛЮДИНИ І ХАРАКТЕР

СЛОВНИК УРОКУ

Вда́ча – природна поведінка, характер людини.

Кожна людина має індивідуальну вдачу.

Вуста́ – губи

У дівчини уста червоні.

Чоло́ – лоб.

Брови красиво згинаються на високому чолі.

Вітончений – делікатний, особливо досконалий.

Витончений ніс, витончена фігура.

Блакитний – колір очей. Синонім прикметника *голубий*.

У дівчинки очі блакитні, як небо.

Ка́рий – колір очей. Синонім прикметника *коричневий*.

У мого тата очі карі.

Ру́сий – світло-коричневий колір волосся.

Руся́вий – світло-русий колір волосся.

Руса коса. Русява дівчинка.

Рум'я́нець – природний рожевий колір шкіри обличчя.

Почервоніння обличчя від приливу крові.

Рум'янець на обличчі – ознака хорошої циркуляції крові.

Прива́бливий – має гарну зовнішність.

У дівчини дуже привабливе обличчя, тож на неї дивляться всі хлопці.

Улю́блений – пріоритетний. Те, що найбільше люблять.

Улюблений одяг мого брата – сині джинси.

ЗАВДАННЯ 1. До виділених слів у словосполученнях доберіть антоніми.

Підпишіть фото.

Хвилясте волосся, **темне** обличчя, **великий** ніс, **високий** чоловік, **тонка** талія, **короткі** вії.

ЗАВДАННЯ 2. Утворіть форму вищого ступеня порівняння від слів:

Зразок: світлий – світліший, більш світлий.

Високий, короткий, широкий, довгий, вузький, стрункий, голубий, твердий.

ЗАВДАННЯ 3. Запишіть словосполучення, від яких утворилися подані складні іменники, що характеризують зовнішність людини.

Зразок: світлошкірий – світла шкіра.

Синьоокий, чорнобровий, темношкірий, широкоплечий, довгоносий, кароокий, довгоногий, білозубий, червонощокый.

ЗАВДАННЯ 4. Прочитайте речення. Відповідно до їхньої структури складіть речення про особливості зовнішності людей вашої національності.

Українці мають деякі особливості зовнішності. Колір шкіри в них світлий. Очі голубі, зелені або карі. Волосся пряме чи хвилясте, темне та світле.

В українській мові для опису зовнішності використовуються порівняння.

Дівчина, як квітка

Хлопець, як вогонь

Порівняння – пояснення одного предмета через інший, подібний до нього, за допомогою компаративної зв'язки: *сполучників як, мов, немов, наче, неначе.*

ЗАВДАННЯ 5. Прочитайте мікротекст. Назвіть порівняння.

У неділю вранці Оленка вибігла з будинку в біленькій сукенці, легка і світла, мов метелик. Засміялася до всього, переповнена щастям. Її блакитні оченята світяться, мов чисте небо. Дівчинка побігла до квітника з трояндами. Серед червоних квітів і сама як велика біла квітка.

При описі зовнішності дитини використовуються експресивні суфікси

іменників: -ик-, -ечк-, -еньк-, -есеньк-, -ат-, -ят-.

Ніс – носик, рука – ручка, ручечка, рот – ротик, зуб – зубик, язык – язичок, ноги – ніжки, ноженята, очі – оченята.

прикметників: -еньк-, -есеньк-:

синій – синенький, синесенький; гарний – гарненький, гарнесенький.

ЗАВДАННЯ 6. У поданому діалозі виділені слова замініть словами з експресивними суфіксами.

О! Моя пацієнтка – **гарна мала дівчина!** Як тебе звати?

Іринка.

Сідай у крісло, Іринко. Свої **ноги** постав так, щоб тобі було зручно.

Дякую.

Відкрий рот, я подивлюся твої зуби. Їх треба полікувати, щоб були білі і красиві.

ЗАВДАННЯ 7. Впишіть закінчення слів, утворюючи відповідні граматичні форми.

Я маю дуже гарн_____ подругу. Це дівчина струнк____, висок_____ на зріст, з красив_____ фігурою. У неї гарн_____ русяве волосся, велик_____ очі голуб_____ кольору з довг_____ віями. Обличчя світл_____, щічки рожев_____. Ніс витончен_____, прям_____. Вуста яскраво-червон_____. І всю зовнішність подруги доповнюють брови темн_____ кольору, які красиво згинаються на висок_____ чолі. Моя подруга дуже гарн_____!

Для позначення кольору в зовнішності використовуються такі варіанти:

Очі сині – очі синього кольору

Волосся чорне – волосся чорного кольору.

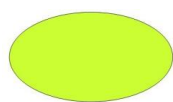
ТВОРЕННЯ НАЗВ ВІДТІНКІВ КОЛЬОРІВ

Назви відтінків кольорів утворюються такими способами

Складання слів: *світло+прикметник, темно+прикметник яскраво+прикметник світло-синій, темно-зелений, яскраво-червоний.*

Суфіксальний: суфікси *-уват-, -юват-, -ист-, яст- сіруватий, синюватий, золотистий, сріблястий.*

ЗАВДАННЯ 7. Прочитайте назви типів обличчя. Зверніть увагу на способи творення прикметників.

овал

коло

прямокутник

квадрат

трикутник

груша

ромб

ТВОРЕННЯ СЛІВ-ХАРАКТЕРИСТИК ЧАСТИН ТІЛА ТА ОРГАНІВ ЛЮДИНИ

Деякі частини тіла та органи людини порівнюються з предметами чи геометричними формами. Такі назви утворюються різними способами.

Суфіксальний. Використовується суфікси прикметників: **-н-, -л-, -льн-**
Овальне обличчя, кругле підборіддя, пірамідальна фігура.

Складання слів. Основне слово + прикметники **подібний, видний.**
*Грушоподібна фігура, дельтоподібний м'яз, стрілоподібна кістка.
Трапецевидний м'яз, грушевидний м'яз.*

ЗАВДАННЯ 8. Прочитайте текст. Випишіть 8-10 ключових слів.

ЗОВНІШНІСТЬ, ХАРАКТЕР, ЗДОРОВ'Я

Кожна людина має індивідуальні риси зовнішності та характеру. Кажуть, що за рисами обличчя можна визначити вдачу кожного з нас. Розглянемо це на прикладах. Біологічні особливості організму – гени та рівень гормонів – впливають на формування нашої зовнішності під час росту. Ці ж механізми визначають і наш характер.

Кісткова форма обличчя – овальна, квадратна, кругла, прямокутна, трикутна, грушоподібна, ромбоподібна – залежить від рівня тестостерону. Чим він вищий, тим ширше обличчя у людини. Як правило, люди з великими вилицями, мають твердий характер. Люди, в яких обличчя більш витончене, рідше хворіють інфекційними захворюваннями. Вони також менш схильні до депресії та тривоги.

Відомо, що існують такі типи фігур як «груша» (в плечах стрункіші, а в стегнах ширші) і «яблуко» (з накопиченим жиром навколо живота). З грушоподібними фігурами люди здоровіші, ніж з яблукоподібними. Це пояснюється тим, що підшкірна жирова тканина біля грудей виробляє запальні молекули, які завдають шкоди внутрішнім органам.

Крім цих рис, відмінності в кольорі шкіри також можуть свідчити про секрети нашого здоров'я. Мова йде не про расові відмінності в кольорі, а про ледь помітні відтінки, які можуть відображати різний спосіб життя. Ті, в кого шкіра обличчя ледь жовтуватого, золотистого тону, зазвичай мають міцніше здоров'я і вольовий характер. Рум'янець на щоках вказує на те, що людина вразлива й емоційна. Треба пам'ятати, що рум'янець є ознакою хорошої циркуляції крові, якій сприяє активний спосіб життя.

Наша зовнішність – це значно більше, ніж структура кісток і тон шкіри. Як нещодавно довело одне цікаве дослідження. Учені попросили учасників експерименту одягти свій улюблений одяг і сфотографувати своє обличчя. І хоча одяг не попав у кадр, експерти визнали учасників в улюбленому вбранні більш привабливими, ніж інших.

Наші обличчя не є простим результатом біології. Звісно, ми не можемо змінити наші гени або гормони, але завдяки розвитку особистості і почуття власної гідності, наше обличчя починає випромінювати дещо більш важливе.

ЗАВДАННЯ 9. До поданих тез тексту наведіть аргументи на їх підтвердження.

1. Форма обличчя впливає на характер і здоров'я.
2. Від типу фігури людини залежить її здоров'я.
3. Колір обличчя пов'язаний з особливостями характеру і станом здоров'я.

ЗАВДАННЯ 10. Дискусія. Обговоріть проблему. Використовуйте слова для оформлення думки, джерело повідомлення, впевненості, переконання (додаток ТМК 5, 6, 7).

Проблема для обговорення. *Якщо людина буде вдосконалювати свою зовнішність, то може покращитися і її характер.*

Вправи на закріплення вивченого

ЗАВДАННЯ 10. Доповніть репліку в діалозі, використовуючи слова для переконання (додаток ТМК 5, 6, 7).

Чи впливають риси зовнішності на характер?

_____

Кажуть, що форма люди з широким обличчям говорить про характер людини? Я в це не вірю.

_____

Це не правда, що від кольору обличчя залежить здоров'я й характер.

Я не погоджуюся з тим, що одяг робить обличчя привабливим.

ЗАВДАННЯ 11. До назив частини обличчя, доберіть прикметники з довідки.

Очі, вії, волосся, обличчя.

Довідка: овальний, короткий, синій, хвилястий, карий, русий, ромбовидний, чорний, блакитний, довгий, русявий, гарний, круглий, привабливий.

ЗАВДАННЯ 12. Гра «Мої позитивні якості».

На аркуші паперу обведіть свою долоню і в середині малюнка напишіть ім'я. Потім передайте аркуш по колу наступному учасникові, який на одному з пальців пише вашу позитивну якість. Так робить кожен студент, поки аркуш не повернеться до власника. Викладач збирає всі малюнки і зачитує по черзі написані риси, не називаючи імена. Ви повинні вгадати, про кого йде мова.

Колись українці вигадували прізвища за специфікою вдачі чи зовнішності людини. Це могли бути й позитивні, й негативні характеристики. Такі прізвища існують і зараз.

ЗАВДАННЯ 13. Прочитайте українські прізвища. Скажіть, які з них розкривають особливості характеру, а які особливості зовнішності.

Синьоок, Перебийніс, Хитренко, Головатий, Довгий, Малий, Добриця, Чорноволосий, Білозубий, Біленький, Самохвал, Броватий, Носенко, Губенко, Тонконіг, Веселун.

СВІТ ПРИРОДИ

СЛОВНИК УРОКУ

Дах – верхня частина будинку.
На даху будинку багато птахів.

Дзьоб – подовжена ротова частина у птахів.
Дзьоб у лелеки довгий і червоний.

Гніздó – місце, в якому живуть птахи. **Віти** гніздо – робити гніздо.
Птахи в'ють гнізда весною.

Журі́тися – сумувати.
Нахилила дівчина голову і жури́тся чомусь.

Пові́р'я – легенди, фантазії, в які вірили люди.
В українського народу є дуже багато повір'їв про зв'язок людини з природою.

Прові́сник – той, хто повідомляє про щось.
Птахи оповісниками весни.

Самогубство – суїцид.
Птах міг вчинити самогубство.

Сваркі́ – гострий конфлікт, суперечка.
Сварки в родині – велика біда.

Святі́й – наділений божественною силою.
Святі слова. Святі люди.

Ревно́щі – сумнів у вірності й коханні.
Через ревнощі бувають сварки між чоловіком і дружиною.

Шаноблі́во – з повагою.
До батьків потрібно ставитися шанобливо.

ЗАВДАННЯ 1. У репліки діалогу вставте потрібні мовні конструкції, що виражають згоду, незгоду, часткову згоду, впевненість, невпевненість: *Мабуть. Це правда. Як ти гадаєш? Ти згоден із цим? Я так не думаю. Може бути так, але...*

У кожного народу є символ-птах або символ-тварина. _____

Так. _____

_____ Чи є в українців символ-птах?

_____ є.

Я знаю, що це лелека?

Що це за птах?

За легендою, лелека колись був людиною. І зараз живе біля людей.

_____. Це якась фантазія.

Але ж красива фантазія?

_____ я в це не вірю.

Але, повір, що лелеку в Україні дуже люблять.

ЗАВДАННЯ 2. Запишіть відповідні граматичні форми прикметників.

Лелека – (великий) _____ (білий) _____ птах розміром від 80 до 100 (см.) сантиметрів. Крила його (білий) _____, а краї крил мають (чорний) _____ забарвлення. Дзьоб лелеки (червонястий) _____ і (довгий) _____. Ноги теж (довгий) _____ і (червоний) _____.

ЗАВДАННЯ 3. Прочитайте речення, потім вставте слова, що вказують на джерело повідомлення: *за легендами; за повір'ям; кажуть; вважають*. Яке значення мають вставні слова?

_____, лелека колись був людиною. Лелека в українців – святий птах, який, _____, має риси і звички, що притаманні людям. _____, лелеки розуміють людську мову. _____, коли дівчина вперше весною побачить лелеку високо в небі, то того ж року обов'язково вийде заміж, а якщо вже в гнізді – то ще на рік залишиться в батьківському домі.

ЗАВДАННЯ 4. Прочитайте текст. Випишіть ключові слова. Складіть план тексту.

ЛЕЛЕКА – СИМВОЛ УКАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Лелека є оберегом України. Це символ любові до рідної землі та сімейного щастя.

До лелек український народ завжди ставився шанобливо. Оскільки від кохання народжуються діти, не дивно, що в Україні говорять: «Дітей приносить лелека». У

народному уявленні птах є символом родини і поваги до батьків.

За легендами, лелека колись був людиною. Тому, мабуть, і гніздо в'є на дахах і живе коло людей. Де він зробить гніздо, у тій хаті і щастя буде. А якщо лелеку образити, він і хату може спалити.

Лелека в українців – святий птах, який, за повір'ям, має риси і звички, що притаманні людям. Кажуть, лелеки розуміють людську мову. Як і люди, шукають собі пару, турбуються про дітей і через ревності можуть покінчити життя самогубством.

Як і людина, лелека може плакати. Часто здається, що птах журиється. Стоїть годинами на одному місці з опущеним дзьобом – плаче й думає про своє людське життя. Лелека сумує, коли бачить сварки поміж людьми. А як бачить добро, то стукає дзьобом, наче радіє.

А скільки пісень, казок і повір'їв в Україні пов'язано з цим білим птахом з чорною позначкою! А скільки він має назв – бусол, боціон, бузько, гайстер, черногуз, лелека!

Лелеки з давніх часів перебувають під охороною українців. Їх вважали провісниками весни, птахами Сонця. Ці птахи давно занесені в Червону книгу, у них заборонено стріляти. Та, на жаль, у зв'язку з кліматичними та екологічними умовами їхня кількість постійно зменшується.

ЗАВДАННЯ 5. Охарактеризуйте лелеку.

1. Опишіть зовнішній вигляд птаха: розмір, крила, дзьоб, ноги. Використовуйте конструкції: *що якого кольору? що має який розмір?*
2. Назвіть риси характеру лелеки. Які риси птаха подібні до людських?

ЗАВДАННЯ 6. Прочитайте текст. Речення з кількома присудками трансформуйте у речення з дієприслівниковим зворотом.

Зразок: Птах плаче й думає про своє людське життя. Птах плаче, думаючи про своє людське життя.

Лелеки – перелітні птахи. Вони мігрують з України в теплі країни. Восени керуються інстинктом і *прямують* на південь. *Пролітають* над Балканами, Туреччиною, Босфором, Близьким Сходом, Синайським півостровом, над річкою Ніл і *роблять* зупинку в Східному Судані. *Долають* шлях 10000 кілометрів і *зимують* біля річок Сенегал і Нігер та біля озера Чад. Навесні знову повертаються в Україну. Тут *в'ють* гнізда, *шукають* пару і *розмножуються*.

ЗАВДАННЯ 7. Прочитайте легенду. Скажіть, що в ній правда, а що неправда. Висловлюючи свою позицію, використовуйте фрази: *Я вважаю. Я думаю. Моя позиція така. Я впевнений, я впевнена. Мені здається. Чому я так думаю? Тому що...*

ЛЕГЕНДА ПРО ЛЕЛЕКУ

Якось у хатині, де мешкала сім'я з двома немовлятами, сталася пожежа. Лелеки, що жили на даху будинку, заметушилися, почали кликати на допомогу.

Батьки працювали в полі, тож не могли побачити, що сталося.

Тоді чорногузи кинулися до будинку і винесли дітей з полум'я. Відтоді у лелек червоні ноги та дзьоб і чорні, кінчики крил чорні, бо обпечені в пожежі.

ЗАВДАННЯ 8. Подані слова розподіліть у дві групи: позитивне значення (добро) і негативне значення (зло). Додайте свої приклади слів.

Любов, щастя, шанобливо, плакати, кохання, родина, повага, журиться, життя, образити, спалити, святий, турбуються, ревності, самогубство, сварки, радіє, Сонце, стріляти, немовлята, пожежа.

Позитивне значення добро	Негативне значення зло

ЗАВДАННЯ 9. Дискусія.

Обговоріть проблему: У житті людини добро завжди супроводжується злом.

Це закономірність і її треба прийняти? Чи це парадокс і з ним треба боротися?

Дотримуйтеся структури висловлювання: **теза (ваша позиція), аргументи, приклади із життя, висновок.**

Завдання на закріплення вивченого

ЗАВДАННЯ 10. Утворіть синонімічні синтаксичні моделі речень:

Що – це що // Що є чим.

Лелека – оберіг України. Бусол – це символ любові до рідної землі і сімейного щастя. Гайстер в українців – святий птах. Черногузи – перелітні птахи.

ЗАВДАННЯ 11. Розкажіть про пташиний чи тваринний символ вашого народу. Використовуйте моделі:

Що – символ чого. Що є символом чого.

Що якого кольору? Що має які розміри?

ЗАВДАННЯ 12. Відгадайте загадки. На які риси зовнішності, характеру і поведінки акцентована увага у загадках?

1. У червоних чоботях, в білому халаті,
він весною прилетів і сидить на хаті.

2. Він приносить дітей.
І не просить грошей.

3. Відлітають за моря у краї далекі,
На будинках гнізда в'ють. Звати їх...

ЗМІСТОВИЙ БЛОК 9

ОПИС ПРОЦЕСУ, РОЗТАШУВАННЯ ПРЕДМЕТА, ОБ'ЄКТА

ТЕМА 9: РОТОВА ПОРОЖНИНА.

Комунікативний мінімум:

- Як описати процес, розташування предметів, об'єктів, переміщення предмета.
- Як висловити неточність, неоднозначність, непереконливість
- Як узагальнити перелік процесів, об'єктів, предметів при класифікації
- Як пояснити зв'язок явища з наслідковим процесом: *є ознакою, свідчить про, є свідченням, вказує на, повідомляє про;*
- Як повідомити про функції чогось (продовження)
- Як повідомити про призначення чогось

Грамматика:

- Типова структура термінологічних словосполучень.
- Використання префіксів дієслів: *з-, зне-, про-, по-, пере-*
- Вживання іменників у родовому відмінку з прийменниками на позначення простору *при-, під-, перед-, за-*.
- Синонімічні конструкції.

РОТОВА ПОРОЖНИНА

СЛОВНИКУРОКУ

Зво́ложення – процес надання чомусь певної кількості вологи.

Зво́ложеність – стан чогось за достатньої кількості води.

Зволоження шкіри кремом, зволоження волосся водою.

Зволоженість ясен.

Знешко́дження – ліквідація чогось небезпечного.

Знешкодження бомби.

Знеза́раження – 1) процес знищення збудників інфекційних хвороб.

2) знезараження води, хірургічних інструментів, ротової порожнини.

Прошто́вхування – процес переміщення чогось через перепони (бар'єри).

Проштовхування банкнот у термінал, проштовхування їжі з ротової порожнини до гортані.

Прокóвтування – рефлекторне переміщення слини чи їжі по травній системі.

Подрі́бнення – процес переробки чогось великого на дрібні, маленькі частинки.

Подрібнення каменю, їжі, листків чаю.

Перемі́шування – поєднання чогось різного.

Перемішування фруктів міксером.

Чужорі́дний – несумісний з чим-небудь.

Чужорідні предмети в роті, як от: гудзик чи вишнева кісточка.

ЗАВДАННЯ 1. Прочитайте пари дієслів, виділіть префікси. Зверніть увагу, що вживання префіксів вказує на зміну процесу.

Шкодити – знешкодити, заражати – знезаражувати, штовхати – проштовхнути,

ковтати – проковтнути, дрібнити – подрібнювати, читати – прочитати.

ВЖИВАННЯ ПРЕФІКСІВ (ВКАЗІВКА НА РОЗТАШУВАННЯ)

Префікси *з-, зне-, про-, по-, пере-* вказують на дію об'єкта в різних напрямках, вплив процесу на стан об'єкт.

Такі префікси використовують для вказівки на інтенсивність процесу, його завершеність

ЗАВДАННЯ 2. Від поданих дієслівних словосполучень утворіть дієслова за допомогою префіксів:

З-

Закінчити варіння

Закінчити будувати

Зне –

Зробити нешкідливим

Зняти біль

Про-

Пустити попереду

Штовхнути попереду

По-

Дати в певному напрямку

Зменшити на дрібні частини

Пере-

Повторити читання

Повторити миття

ЗАВДАННЯ 3. Запишіть дієслова, від яких утворилися іменники.

Зволоженість, знешкодження, проштовхування, проковтування, подрібнення, перемішування, визначення, полегшення, порушення, спостереження, оцінювання, загоювання.

ВЖИВАННЯ ІМЕННИКІВ У РОДОВОМУ ВІДМІНКУ З ПРИЙМЕННИКАМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПРОСТОРУ

Слова на позначення простору:

попереду, спереду, позаду, праворуч, ліворуч, зверху, знизу, по боках, навколо, посеред, біля чого? кого?

Чоловічий рід

Назви осіб, предметів, механізмів, частин організму.

Однина: **-а, -я**

Попереду лікаря, праворуч брата, зверху носа, праворуч лоба

Множина: **-ів**

Попереду лікарів, праворуч братів, верху носів, праворуч лобів.

Назви речовин, будівель, почуттів (неконкретні назви)

Однина: **-у, -ю**

Позаду університету, праворуч банку.

Множина: **-ів.**

Позаду університетів, праворуч банків.

Жіночий рід

Однина: **-и, -і**

Праворуч кімнати, навколо голови, біля залози, по боках гортані.

Множина: **□, -ей**

Праворуч кімнат, навколо голів, біля залоз, по боках гортаней

Середній рід

Однина: **-а, -я**

Посеред вікна, ліворуч серця.

Множина: **□**

Посеред вікон, ліворуч сердець.

ЗАВДАННЯ 4. Опишіть кімнату на фото, використовуючи моделі:

*спереду чого розташоване що
по боках чого міститься що
зверху чого розміщене що
знизу чого що
позаду чого що
ближче до чого що
посеред чого що?*

Зразок: посеред стіни розміщені фото. Попереду балкона квіти.

ЗАВДАННЯ 5. Опишіть будову ротової порожнини за малюнком. Використовуйте моделі: що розташоване де; що міститься де (спереду чого, по боках чого, зверху чого, знизу чого, позаду чого, посеред чого):

ЗАВДАННЯ 6. Прочитайте текст. Назвіть частини, в яких повідомляється 1) про склад ротової порожнини; 3) про розташування органів ротової порожнини; 3) про функції органів ротової порожнини.

РОТОВА ПОРОЖНИНА

Ротова порожнина – це відділ травної системи, яким **починається** травний канал. Ротова порожнина **обмежена** спереду губами, по боках щоками, зверху

піднебінням, знизу язиком та м'язами, які **утворюють** дно порожнини рота, позаду, завдяки зіву, **з'єднується** з глоткою.

До ротової порожнини належать зуби, язик, три пари слинних залоз, щічні залози.

У роті одночасно відбувається кілька процесів: 1) визначення рецепторами язика смаку і температури їжі, рідини, ліків; 2) подрібнення та перемішування їжі зубами і язиком; 3) зволоження слинними залозами складних вуглеводів для полегшення проковтування; 4) проштовхування частинок їжі язиком у напрямку гортані.

Синоніми

Починається – бере початок
Обмежений – окреслений
Утворювати – формувати
З'єднувати – сполучати

ЗАВДАННЯ 7. Запишіть перший абзац тексту «Ротова порожнина» (завдання 4), змінюючи виділені слова синонімами.

ЗАВДАННЯ 8. Прочитайте текст. Про порушенні якої функції ротової порожнини повідомляється в цьому тексті? Доберіть назву тексту.

Різні форми грибкової інфекції, що вражають язик, викликають порушення смаку. Здатність до розрізнення смаку їжі знижується при недотриманні правил гігієни порожнини рота, інфекції зубів і при карієсу.

Лікування антибіотиками може викликати інфекційне захворювання порожнини рота і глотки – глосит. При цьому захворюванні страждають смакові рецептори в ділянці піднебіння.

До порушень смакової чутливості може призвести запальний процес у ділянці язика внаслідок анемії, яка може розвинутися при недостатній кількості заліза в їжі. Учені також встановили, що цей розлад можуть викликати і дефіцит

вітаміну В₁₂, фолієвої кислоти і цинку. Куріння також «спалює» смакові цибулини.

ЗАВДАННЯ 9. З поданих факторів захворювання ротової порожнини виберіть ті, про які йдеться в тексті (завдання 9).

Далекі подорожі, поганий догляд рота, вживання холодної води, незручне взуття, вживання кави, куріння, інфекція зубів, карієс, лікування антибіотиками, анемія язика.

Вправи на закріплення вивченого

ЗАВДАННЯ 10. Трансформуйте подане речення за такими моделями: *що входить до складу чого, що є частиною чого.*

До ротової порожнини належать зуби, язик, три пари слинних залоз, щічні залози.

ЗАВДАННЯ 11. Запишіть функції органів ротової порожнини, використовуючи всі можливі моделі (додаток ТКМ 25)

Зразок: Рецептори язика визначають смак і температуру їжі, рідини, ліків.

Рецептори язика виконують функцію визначення смаку і температури їжі, рідини, ліків.

Функція рецепторів язика полягає у визначенні смаку і температури їжі, рідини, ліків.

Рецептори язика беруть участь у визначенні смаку і температури їжі, рідини, ліків.

ОСОБЛИВОСТІ ІМУНІТЕТУ СЛИЗОВОЇ ОБОЛОНКИ РОТОВОЇ ПОРОЖНИНИ

СЛОВНИК УРОКУ

Еластичний – здатність легко гнутися і повертатися до попередньої форми.

Еластичний бинт, еластична шкіра, еластичні м'язи.

Шершавий – який має нерівну, грубу поверхню.

Шершава кора дерева, шершава шкіра.

Задубіння – затвердіння у м'язовій тканині організму або неможливість рухатися через переохолодження.

Задубіння ніг, задубіння ясен.

Кровоточивість – це систематичне виділення невеликої кількості крові під час їжі або чищенні зубів.

Слиновиділення – процес виділення слини.

По нервових волокнах імпульси надходять до слинних залоз і стимулюють виділення слини – слиновиділення.

Ерозія – поверхневий дефект шкіри, слизової оболонки або червоної облямівки губ, що локалізується в межах епідермісу або епітелію.

Ерозія шкіри, зуба, шлунка.

Мереживна сітка – сітка у вигляді мережива.

На шкірі інколи появляється мереживна сітка.

Рецептори смаку – аналізатори смаку.

Чутливість рецепторів смаку не однакова по всій поверхні язика.

Слинні залози – це травні залози, протоки, які відкриваються у ротову порожнину.

Під'язикова слинна залоза – залоза, як знаходиться під язиком.

Підщелепна слинна залоза – залоза, як знаходиться під щелепою.

Привушна слинна залоза – залоза, що розташована в привушній ділянці обличчя.

Парні під'язикові, підщелепні та привушні слинні залози утворюють слину.

Лужна реакція – розчинення лугів (безбарвних кристалічних речовин).

Білкові і мінеральні компоненти, що створюють її лужну реакцію.

Крохмаль – рослинний високомолекулярний полісахарид амідози і амілопектину, мономером якої є глюкоза (C₆H₁₀O₅)_n.

Під дією ферменту амілази починається розщеплення крохмалю на прості вуглеводи.

Глюкоза – (C₆H₁₂O₆). – важливий моносахарид; безбарвні кристали солодкі на смак, легко розчиняються у воді.

В останній ланці перетворення крохмалю на глюкозу бере участь фермент мальтаза.

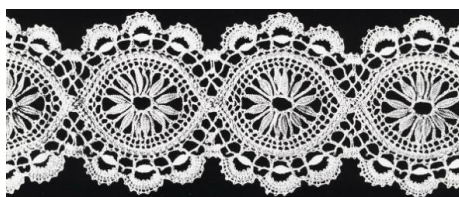
Хвороботворні бактерії – мікроорганізм, які можуть спричинити захворювання людини, тварини чи рослини.

Фермент лізоцим знищує хвороботворні бактерії.

Подумайте

Чому симптоматичне появлення на слизовій ротової порожнини у вигляді білої сітки назвали **мереживною сіткою**.

На фото **мереживо** – декоративний витвір із ниток.

ЗАВДАННЯ 1. Запишіть відповідні форми словосполучень у реченнях.

1. Зміни на слизовій оболонці і рота є проявами хвороб.
2. Тютюнопаління шкодить слизовій оболонці.

3. Ускладнює слизову оболонку ослаблена імунна система.
4. Під час запальних процесів колір слизової оболонки змінюється
5. Недостатній догляд за ротовою порожниною спричиняє хвороби.
6. Догляд за ротовою порожниною забезпечує здоров'я організму.

ЗАВДАННЯ 2. Утворіть віддієслівні іменники від дієслів:

Забарвлювати слизову оболонку, уражати оболонки, порушувати структуру, згортати кров, потовщити оболонку рота, палити тютюн, відкладати камінь.

ЗАВДАННЯ 3. Прочитайте текст. Поясніть його назву. Випишіть ключові слова до тексту.

**РОТОВА ПОРОЖНИНА –
ДЗЕРКАЛО ЗДОРОВ'Я ОРГАНІЗМУ**

Як правило, слизова оболонка має рожеве забарвлення, а в ділянці ясен, ближче до зубів, вона блідо-рожева. Під час запальних процесів колір слизової змінюється до більш яскравого, структура оболонки порушується, з'являються різноманітні ураження.

Зміни на слизовій оболонці рота часто стають першими проявами деяких ендокринних та системних захворювань. Ваша спостережливість може вчасно виявити порушення: вранці на щоках відчувається шершавість і «задубіння», а на слизовій помітна біла мереживна сітка.

Кровоточивість ясен може свідчити про перші ознаки гіпертонічної хвороби, оскільки дрібні судини не витримують тиску крові і розриваються. Також кровоточивість ясен може бути ознакою анемії, лейкозу, гіповітамінозу та порушення згортання крові.

Серед інфекційних захворювань найпоширенішим є стоматит. В основному він виникає через недостатній догляд ротової порожнини. Частіше буває в маленьких дітей, які постійно кладуть до ротика різні речі. Іноді стоматит є наслідком іншої хвороби.

Шкодить слизовій оболонці тютюнопаління, адже їй приходится захищатися. При цьому відбувається потовщення, втрачається еластичність, натуральний блиск і зволоженість. З часом з'являються ерозії, які можуть свідчити про передраковий стан організму.

До найпоширеніших причини ускладнень слизової оболонки відносяться:

- ослаблена імунна система;
- шкідливі звички, зокрема тютюнопаління;
- травми і мікротріщини;
- дефіцит вітамінів та мікроелементів в організмі;
- алергія на протези, їжа чи препарати;
- відкладення зубного каменю;
- невчасна профілактична гігієна.

Догляд за ротовою порожниною, а також регулярні візити до стоматолога забезпечать здоров'я організму в цілому.

ЗАВДАННЯ 4. Прочитайте речення, висловлюючи згоду, незгоду чи часткову згоду щодо думки в них (додаток ТКМ 7, 18, 19).

1. Колір слизової оболонки змінюється залежно від захворювань.
2. Зміни на слизовій оболонці рота є першими проявами деяких ендокринних захворювань.
3. Біла мереживна сітка на слизовій оболонці – це природна особливість людського організму.
4. Кровоточивість ясен не завжди свідчить про гіпертонічної хвороби.
5. Стomatит – це найпоширеніше захворювання серед інших інфекційних.
6. Слизовій оболонці тютюнопаління не шкодить.
7. Найпоширенішою причиною ускладнень слизової оболонки є дефіцит вітамінів та мікроелементів в організм.

Фрази *може, може бути, в основному, як правило, часто, частіше* виражають неточність, неоднозначність, непереконливість.

Порівняйте:

Прийми ліки вранці (обов'язково). Можеш прийняти ліки вранці (можеш прийняти їх і в інший час, або не приймати взагалі).

Студенти приходять вчасно на заняття (усі й завжди). Як правило, студенти приходять вчасно на заняття (не обов'язково всі та завжди).

ЗАВДАННЯ 5. Знайдіть у попередньому тексті (завдання 3) речення, що виражають неточність, неоднозначність чи непереконливість.

ЗАВДАННЯ 6. Трансформуйте подані речення в такі, що виражають неточність, неоднозначність чи непереконливість. Які речення з поданих не можна трансформувати? Чому?

1. Люди, які палять, хворіють. 2. До ротової порожнини належать зуби, язик, три пари слинних залоз, щічні залози. 3. Споживання цукру активує бактерії в роті. 4. Щоб не відчувати втому, дихають свіжим повітрям. 5. При тютюнопалінні втрачається еластичність ясен. 6. Зуби закріплені в зубних альвеолах нижньої та верхньої щелеп і утворюють верхньощелепну та нижньощелепну зубні дуги. 7. Спостереження за ротовою порожниною вчасно виявляє захворювання. 8. Зміни на слизовій оболонці стають першими проявами деяких ендокринних та системних захворювань. 9. Погана гігієна ротової порожнини має довгострокові наслідки не лише для фізичного, але і для психічного стану людини. 10. Ротова порожнина вистелена багат шаровим епітелієм.

**ЯК УЗАГАЛЬНИТИ ПЕРЕЛІК
ПРОЦЕСІВ, ОБ'ЄКТІВ, ПРЕДМЕТІВ ПРИ КЛАСИФІКАЦІЇ**

**Перелік процесів, об'єктів, предметів
може супроводжуватися узагальнюючими словами.**

Узагальнюючі слова – це компоненти речення, які об'єднують те, що буде перераховано.

До складу шлунково-шишкового тракту входять такі органи травлення: ротова порожнина, глотка, стравохід, шлунок, тонкий і товстий кишечник.

Узагальнюючі слова: *такі органи травлення.*

ЗАВДАННЯ 7. Упишіть у речення потрібні слова, що узагальнюють перелік.

1. В організмі людини є такі _____: слинні залози, печінка із жовчним міхуром, підшлункова залоза.
2. Кровоточивість ясен може бути ознакою таких _____: анемії, лейкозу, гіповітамінозу та порушення згортання крові.
3. При тютюнопалінні в організмі відбувається різні _____: потовщення, втрачається еластичність, натуральний блиск і зволоженість.
4. Відомі найпоширеніші _____: ослаблена імунна система, шкідливі звички, зокрема тютюнопаління, відкладення зубного каменю тощо.
5. Популярні _____ такі: догляд за ротовою порожниною, а також регулярні візити до стоматолога.

Довідка: порушення, травні залози, захворювання, профілактичні засоби, причини ускладнень слизової оболонки.

ЯК ПОЯСНИТИ ЗВ'ЯЗОК ЯВИЩА З НАСЛІДКОВИМ ПРОЦЕСОМ

У конструкціях, що пояснюють зв'язок явища з наслідковим процесом (симптом - захворювання) вживаються слова:
є ознакою, свідчить про, є свідченням, вказує на, повідомляє про.

1. Рясне слиновиділення **свідчить про** захворювання на стоматит.
2. Стійкі коричневі відкладення на поверхні зуба, які неможливо зчистити зубною щіткою. **є ознакою** зубного каменю.

ЗАВДАННЯ 8.

А Прочитайте синонімічні речення. Зверніть увагу на зміни граматичних форм слів.

Досвід **є ознакою професійності** лікаря.

Досвід **може бути ознакою професійності** лікаря.

Досвід **є свідченням професійності** лікаря.

Досвід **свідчить про професійність** лікаря.

Досвід **може свідчити про професійність** лікаря.

Досвід **вказує на професійність** лікаря.

Досвід **може вказувати на професійність** лікаря.

Досвід **повідомляє про професійність** лікаря.

Б Трансформуйте речення, використовуючи синонімічні конструкції на позначення зв'язку *симптом – захворювання*.

Симптом	Слово-зв'язок	Захворювання
Кровоточивість ясен	може свідчити	про ...
Кровоточивість ясен також		
Недостатній догляд ротової порожнини		
Ерозії на слизовій оболонці		

ЗАВДАННЯ 9. Відновіть речення, добираючи слова з довідки.

1. Їжа подрібнюється за допомогою _____.
2. Їжа змішується з _____
3. Завдяки _____ шматочки їжі склеюються та перетворюються на харчові грудки.
4. _____ зволожує їжу, полегшуючи її проковтування.
5. Дуже важливою є роль _____ при смоктанні молока матері немовлятами.
6. Достатнє зволоження ротової порожнини необхідне для забезпечення безперешкодного і гнучкого руху _____ і _____, як основного мовленнєтворчого органа.

Довідка: зуби, слина, язик, губи.

ЗАВДАННЯ 10.

А Повторіть інформацію про значення префіксів (таблиця ст.).

Б Від поданих дієслів утворіть нові за допомогою префіксів:

З-: готувати, орієнтувати, їсти.

С-: писати, казати, фотографувати.

Про-: читати, пускати, слухати.

По-: їхати, чистити, клеїти.

Пере-: нести, бігти, класти.

В Доберіть антоніми до поданих словосполучень.

Завдати шкоди, заразити, завдати болю, обезкровити, наводнити.

Довідка: знеболити, знешкодити, знезаразити, зневоднити, знекровити.

ЗНАЧЕННЯ ПРЕФІКСІВ (ВКАЗІВКА НА РОЗТАШУВАННЯ)

Префікси **при-**, **під-**, **перед-**, **за-** вказують на розташування предмета чи об'єкта по відношенню до чогось.

зона біля парку – **припаркова** зона
місто біля моря – **приморське** місто

перехід під землею – **підземний** перехід
гриб, який росте під березою – **підберезник**

територія за містом – **заміська** територія

день перед святом – **передсвятковий** день

ЗАВДАННЯ 11.

A Від поданих сполучень утворіть слова з префіксами **при-**, **під-**, **перед-**, **за-**:

Слинна залоза під язиком

Слинна залоза під щелепою

Залоза під нижньою щелепою

Слинні залози при вухах

Залоза за грудиною

Вена за щелепою

Нерв під язиком

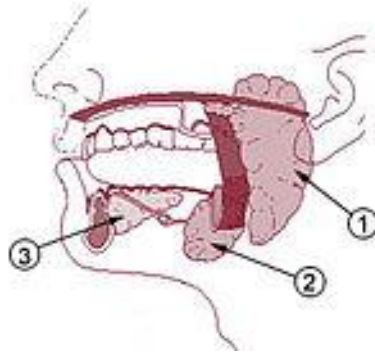
Нерв під м'язами

Залоза перед міхуром

Подумайте! Як утворилося слово **піднебіння**?

Б Позначте на малюнку види слинних залоз

ЗАВДАННЯ 12. Трансформуйте речення в іменні словосполучення.

Зразок: визначається смак – визначення смаку.

Змішується їжа, утворюються слинні залози, створюють лужні реакції, виробляють слину, склеюються шматочки їжі, перетворюються на грудки, проштовхуються в напрямку глотки, зволожує їжу, знищує хвороботворні бактерії.

ЗАВДАННЯ 13. Прочитайте текст. Виділіть у ньому такі частини:

- 1. Будова ротової порожнини.**
- 2. Процеси обробки їжі в ротовій порожнині.**
- 3. Розташування слинних залоз.**
- 4. Склад слини.**
- 5. Функції слини.**
- 6. Роль мелятази.**

СЛИННІ ЗАЛОЗИ І СЛИНА

Система органів травлення людини складається з ротової порожнини, що має губи, зуби, язик з рецепторами смаку та три пари слинних залоз.

У ротовій порожнині починається фізична та хімічна обробка їжі, визначається її смак та інші якості. Механічне подрібнення їжі здійснюється за допомогою зубів та язика.

У роті їжа змішується зі слиною. Її утворюють дрібні слинні залози, розташовані в слизовій оболонці ротової порожнини, а також парні під'язикові, підщелепні та привушні слинні залози. Слина на 98 % складається з води, а решта 2 % – це білкові і мінеральні компоненти, що створюють її лужну реакцію. За день слинні залози виробляють близько 1,5 літра слини.

Завдяки в'язкості слини подрібнені шматочки їжі склеюються та перетворюються на харчові грудки, які проштовхуються в напрямку глотки. Слина зволожує їжу, полегшуючи її проковтування. У слині містяться численні ферменти. Так, під дією ферменту амілази починається розщеплення крохмалю на прості вуглеводи.

В останній ланці перетворення крохмалю на глюкозу бере участь фермент мальтаза. Потримайте деякий час у роті шматочок хліба, і ви відчуєте ефект впливу мальтози – хліб стає солодким. Фермент лізоцим знищує хвороботворні бактерії, які потрапляють з їжею до ротової порожнини.

Ротова порожнина, глотка і стравохід утворюють систему, що відповідає за підготовку їжі до подальшої обробки в шлунку і за процес надходження до нього.

ЗАВДАННЯ 14. Заповніть таблицю. Використовуючи інформацію тексту.

Процеси, що відбуваються в ротовій порожнині	Які органи ротової порожнини беруть участь у процесах життєдіяльності

ЗАВДАННЯ 15. Прочитайте текст. Поділіть його на змістові частини.

Види смакових рецепторів язика бувають:

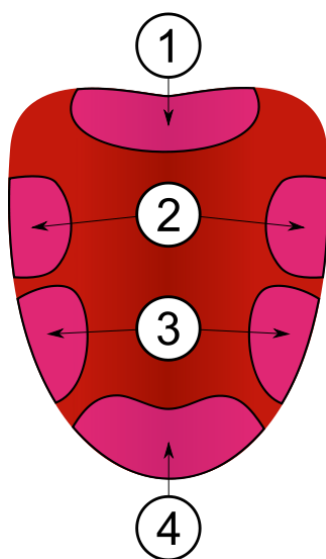
- жолобкові (розташовані на передній частині язика);
- грибоподібні (на кінчику);
- листоподібні (розташовані на бічній поверхні);
- ниткоподібні (сприймають тільки механічний вплив і температуру, а також дають відчуття їдкого, терпкого, в'язкого смаку).

У процесі свого розвитку людина навчилася розрізняти чотири типи смаку: солоний, гіркий, солодкий і кислий.

Чутливість рецепторів смаку не однакова по всій поверхні язика. Смакові рецептори, що сприймають солодкий смак розташовані на кінчику язика. Смакові рецептори, що сприймають гіркий смак розташовані на корені язика. Бічні частини язика реагують на кисле та солоне. У центрі язика смакові рецептори відсутні

У порожнині рота, крім смакових рецепторів, є й інші – дотику, терморекцептори тощо. Їх подразнення посилює смакові відчуття.

ЗАВДАННЯ 16. Позначте на малюнку види смакових рецепторів та вкажіть типи смаків, які вони сприймають.

ЗАВДАННЯ 17. Подані речення запишіть у послідовності, що відповідає процесу слиновиділення та ковтання.

Як відбувається слиновиділення?

1. Слина може також виділятися і тоді, коли людина бачить їжу, відчуває її запах або навіть думає про неї.
2. Нервові імпульси від рецепторів по чутливих нервових волокнах надходять до довгастого мозку, в якому міститься центр слиновиділення.
3. Їжа подразнює рецептори язика і слизової оболонки.
4. Від нього по рухових нервових волокнах імпульси надходять до слинних залоз і стимулюють виділення слини.

Як людина ковтає?

1. Під час ковтання вхід у дихальні шляхи закривається надгортанним хрящем.
2. Пережовану, змочену слиною та частково розщеплену їжу (харчову грудку) язик проштовхує до глотки.
3. Стінки стравоходу хвилеподібно скорочуються, сприяючи просуванню харчової грудки до шлунка.
4. Потім завдяки скороченню м'язів язика і глотки їжа потрапляє до стравоходу, тобто людина ковтає.

Вправи на закріплення вивченого

ЗАВДАННЯ 18. Відновіть текст. Використовуйте дієслова та віддієслівні іменники з довідки, утворюючи відповідну форму.

Язик – це рухливий орган, утворений м'язовою посмугованою скелетною тканиною, на слизовій оболонці якого _____ смакові рецептори. Завдяки цим рецепторам ми _____ кисле, солодке, солоне, гірке і таким чином _____ смак їжі, а також якість речовин, що _____ до

ротової порожнини (нехарчові або шкідливі речовини рефлекторно _____). Язик також _____ у _____ їжі, її _____ та в процесі _____. У людини він є ще й органом _____.

Довідка: дієслова: брати участь, розрізняти, визначати, міститися, викидати, надходити; **віддієслівні іменники:** ковтання, змочування, мовлення, перемішування.

ЗАВДАННЯ 19. У подані українські прислів'я впишіть потрібні форми слів

Рот

- ☺ На чужий коровай _____ не роззявляй!
- ☺ У закритий _____ муха не влетить
- ☺ Наука не вода: у _____ не віллєш!
- ☺ Не клади йому пальці в _____, бо відкусить.

Язик

- ☺ Дурний _____ голові не товариш.
- ☺ _____ до Києва доведе.
- ☺ Чоловік має два вуха, щоб багато слухав, а один _____, щоб менше говорив.

ЗАВДАННЯ 20. Прочитайте речення. Висловіть думку щодо погодження чи заперечення інформації. Використовуйте відповідні фрази:

1. *Це правда. Я погоджуюсь з цим.*
2. *Ні, це не так. Зовсім навпаки. Я маю іншу думку. Хочу заперечити. Заперечую цю думку.*

Травний канал починається з ротової порожнини. У ній визначається смак їжі, її якість. У ротовій порожнині відбувається хімічна обробка (подрібнення, перемішування) та механічна (первинне розщеплення вуглеводів під дією

травних ферментів: амілази і мальтази). Так їжа зволожується, набуває вигляду харчової грудки. Під час ковтання харчова грудка проходить в інший відділ травного каналу – глотку, потім у шлунок і далі у стравохід.

ЗАВДАННЯ 21. На основі тексту «Слинні залози і слина» класифікуйте функції в таблиці.

Функції слини	Функції ферментів		
	амілаза	мальтаза	лізоцим

ЗАВДАННЯ 22. Прочитайте текст. Чи відома вам ця інформація? Чи погоджуєтесь ви з нею?

ЧИ ДІЙСНО НА ЯЗИКУ Є ЗОНИ СМАКІВ?

Сьогодні відомо, що ми розпізнаємо смаки різними ділянками язика, а смакові рецептори розташовані не тільки на язичку, а й на піднебінні та в горлі.

Американський дослідник Медичного центру Колумбійського університету **Чарльз Цукер** довів, що окрім чотирьох основних смаків, кожен смаковий сосочок може розрізнити нещодавно виявлений п'ятий смак, який отримав назву **умамі**. Це смак білкових речовин, наприклад, пармезану, а також м'яса.¹

¹ <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-fut-41665560>

ЗУБИ

СЛОВНИК УРОКУ

Перемелювати – дрібнити, перетворювати на однорідну масу.
Зуби перемелюють їжу.

Плоский – який має рівну поверхню.
Поверхня корінних зубів плоска.

Призначення – значення чогось, функція.
Призначення зубів різців – розрізати їжу.

Дві третини – $2/3$.
Корінь становить приблизно дві третини зуба.

Шар – ряд, пласт однорідної речовини, матеріалу, який розміщується на чомусь або між іншими речовинами, матеріалами.
Емаль, дентин, пульпа зуба розміщені шарами.

ЗАВДАННЯ 1. Як утворилися виділені слова у словосполученнях. Визначте у цих словах афікси та твірну основу.

Долотоподібні зуби, пришийкова частин зуба, кровоносна система, мінералізована тканина.

долотó

ЗАВДАННЯ 2. Утворіть просту і складену форму вищого і найвищого ступенів порівняння прикметників.

Зразок: білий – біліший, більш білий, найбільший, найбільш білий.

Твердий, малий, гострий, міцний, м'який.

ЗАВДАННЯ 3. Утворіть віддієслівні іменники за допомогою суфіксів -анн, -енн.

Перемелювати, ушкоджувати, руйнувати, призначати, розривати, подрібнювати, розрізати, використовувати.

ЗАВДАННЯ 4. Запишіть речення, утворюючи відповідні граматичні форми слів.

Коронка зуба вкрита чим? (тверда емаль) _____.

Корінь зуба вкритий чим? (цемент) _____.

Емаль покриває що? (коронка зуба) _____.

Цемент прилягає до чого? (кісткова альвеола) _____.

Дентин міститься під чим? (емаль) _____.

У чому (пульпа) _____ розміщені нерви і кровоносні судини.

ЗАВДАННЯ 5. Прочитайте текст. Знайдіть інформацію про зовнішній вигляд частин зуба та їхні функції.

З ЯКИХ ЧАСТИН СКЛАДАЄТЬСЯ ЗУБ І НАВІЩО ВОНИ ПОТРІБНІ?

Коронка – верхня частина зуба, звичайно це єдина частина, яку видно. Форма коронки визначена функцією зуба. Наприклад, передні зуби гострі та долотоподібні, щоб різати, у той час як поверхні корінних зубів плоскі – щоб перемелювати. Коронка зуба виконує багато функцій, зокрема відкушування, пережовування, змикання щелеп (оклюзія), творення звуків (дикція). Коронка зуба вкрита дуже твердою емаллю.

Шийка – це лінія навколо зуба, що відповідає переходу емалі в цемент зуба.

Корінь – та частина зуба, що оточена кісткою і вкрита цементом. Він становить приблизно дві третини зуба і утримує зуб у кістці. Різці та ікла мають по одному кореню кожен. Премоляри та моляри – по два корені. А моляри

верхньої щелепи можуть мати і по три корені. Корінь зуба щільно прилягає до кісткової альвеоли і забезпечує зубу надійне кріплення у яснах.

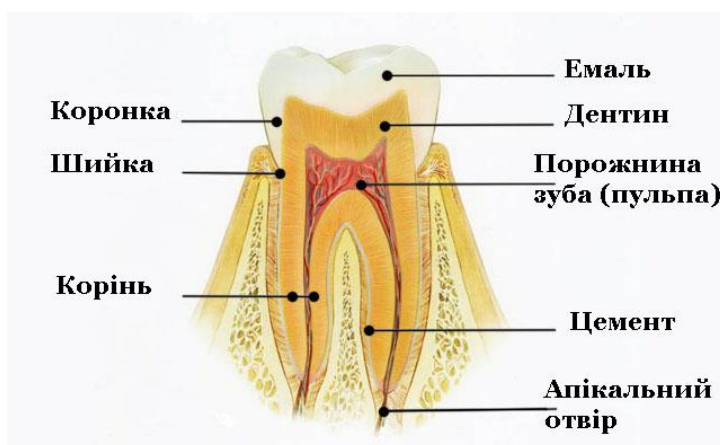
Емаль – шар, що покриває коронку зуба. Вона гладка, майже прозора і не чутлива до болю. Її колір варіює від жовтуватого до сірувато-білого. Емаль зуба – найтвердіша, найбільш мінералізована тканина в організмі людини; проте, вона крихка і може піддаватися карієсу. Емаль виконує функцію перетирання їжі. Також вона має захисну та естетичну функції.

Цемент – шар, який щільно прилягає до кісткової альвеоли, забезпечуючи зубу надійне кріплення у яснах. Він менш м'який за емаль та дентин. Утворюється впродовж усього життя людини. Формування цементу на коренях зубів є неоднорідним.

Дентин – шар зуба, що міститься під емаллю. Він міцніший, ніж кістка і цемент, але в 4-5 разів м'якший за емаль. Дентин пронизують мікроскопічні каналні – дентинні трубочками. Завдяки цьому дентин виконує роль хорошого термічного провідника.

Пульпа – м'яка тканина всередині зуба, у якій розміщені нерви і кровоносні судини. Якщо руйнування зуба зачіпає пульпу, то людина зазнає болю. Пульпа сприяє стимуляції регенеративних процесів, які проявляються в утворенні замісного дентину при каріозному процесі. Крім того, пульпа перешкоджає проникненню мікроорганізмів з каріозної порожнини через канал кореня за межі зуба в періодонт.

Апікальний отвір – це зона, в якій судини та нерви виходять з зубного каналу та з'єднуються з тканинами періодонту і магістральним судинно-нервовим пучком. З його допомогою інформація про стан передається мозку і ми реагуємо на зміну тиску, температуру та біль.

ЗАВДАННЯ 6. Із запропонованих речень виберіть те, що є синонімічним до назви «З яких частин складається зуб і навіщо вони потрібні?»

Будова і функції слизової оболонки ротової порожнини. Будова зуба та його функції. Догляд за зубами. Захворювання і лікування зубів. Анатомія ротової порожнини.

ЗАВДАННЯ 7. Повторіть таблицю «Як повідомити про функції чогось (органів, частин тіла)».

Продовжіть речення, використовуючи моделі:

Що виконує функцію чого.

Коронка зуба виконує функції _____

Функція чого полягає в чому.

Функція емалі полягає в _____

Функція чого полягає в тому, що...

Функція коронки зуба полягає в тому, що _____

Що робить що?

Корінь зуба _____.

Пульпа _____.

ЯК ПОВІДОМИТИ ПРО ФУНКЦІЇ ЧОГОСЬ (ПРОДОВЖЕННЯ)

Щоб повідомити про функції чогось, використовують також моделі:

Виконує роль чого

Дентин виконує роль термічного провідника.

Має функцію чого

Емаль має захисну та естетичну функції.

З (за) його допомогою відбувається що

З допомогою апікального отвору інформація про стан передається мозку.

ЗАВДАННЯ 8. Продовжіть речення. Використовуючи моделі в таблиці.

Коронка зуба має функції _____

З допомогою коронки зуба відбувається _____.

За допомогою емалі _____.

За допомогою пульпи _____.

Дентин виконує роль _____.

ЗАВДАННЯ 9. Прочитайте текст. Знайдіть інформацію про зовнішній вигляд зубів.

ЯКІ ТИПИ ЗУБІВ ІСНУЮТЬ І ЯКЕ ЇХНЄ ПРИЗНАЧЕННЯ?

Кожен зуб має своє призначення або функцію.

Різці – гострі, долотоподібні передні зуби (чотири верхніх, чотири нижніх), вони потрібні, щоб захоплювати і розрізати їжу.

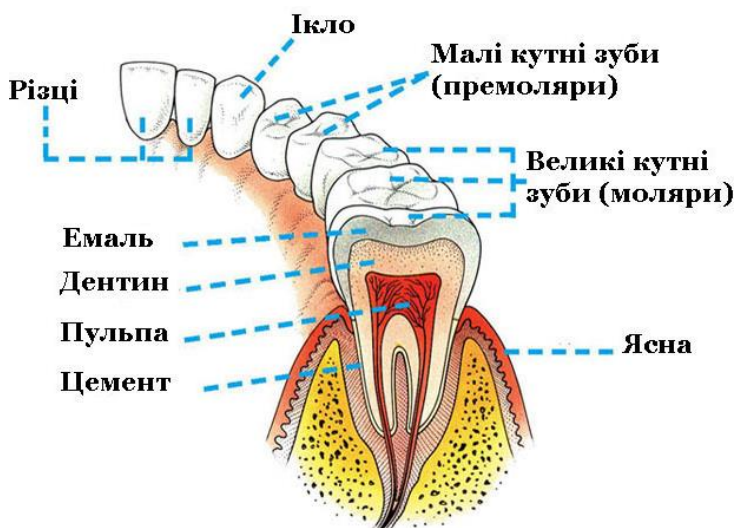
Ікла – зуби гострої форми або у формі горбків. Вони потрібні для утримання і розривання їжі.

Малі корінні зуби – мають два гострі горбки на оклюзійній поверхні, їх також називають премолярами.

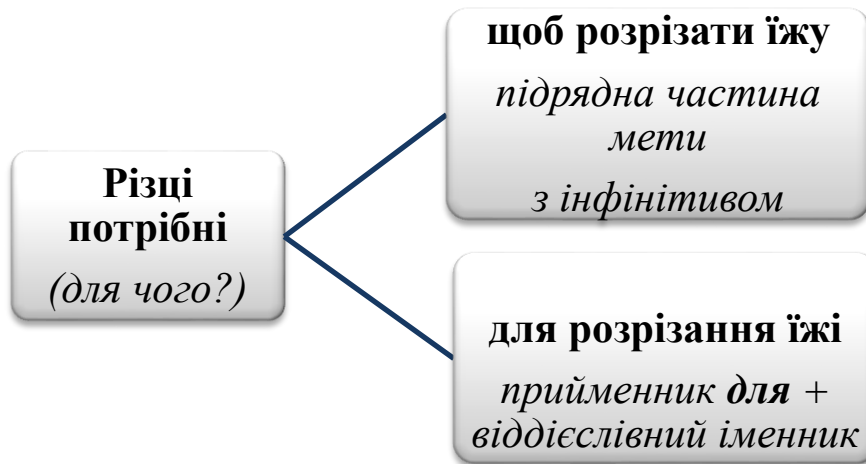
Малі корінні зуби потрібні для роздавлювання, перетирання і подрібнювання їжі.

Моляри – потрібні для перемелювання їжі, вони мають кілька гострих виступів на оклюзійній поверхні.

<https://www.colgate.com.ua/oral-health/articles/tooth-anatomy>

**ЯК ПОВІДОМИТИ ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ ЧОГОСЬ
СИНОНІМІЧНІ КОНСТРУКЦІЇ**

ЗАВДАННЯ 10. Утворіть синонімічні конструкції речень про призначення ікол, малих корінних зубів, молярів.

ЗАВДАННЯ 11. Заповніть таблицю «Зуби».

Зовнішня характеристика зубів	Призначення

Завдання на закріплення вивченого

ЗАВДАННЯ 12. Дайте відповіді на запитання: *Що таке коронка, шийка зуба, корінь, емаль зуба, дентин, пульпа?* Замініть модель що – це що на модель що є чим.

ЗАВДАННЯ 13. У схему будови зуба впишіть відповідні назви: ясна, пульпа, емаль, дентин, цемент, кровonosні судини, кістка щелепи. Складіть речення про розташування частин зуба. Використовуйте моделі:

Що розташоване над чим

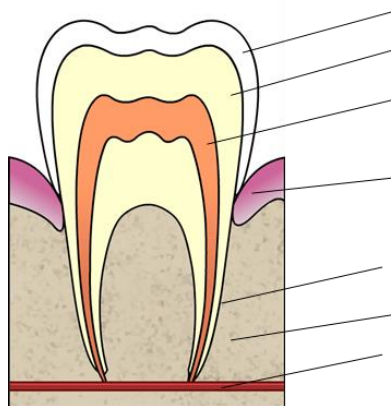
Що міститься всередині чого

Що розміщене під чим

Що розміщується в чому

Що вкрите чим

Що прилягає до чого

ЗАВДАННЯ 14. Повторіть комунікативні моделі «Як висловити сумнів, невпевненість», «Як висловити впевненість і переконати співрозмовника» (таблиця) Кії. Використовуючи ці моделі і подані нижче речення, складіть повідомлення на тему «Цікаві факти про зуби»

1. Людський зуб – це єдина частина організму, яка не може відновлюватися самостійно.

2. Щороку 20 вересня в Китаї відзначається загальнонаціональне свято «День любові до своїх зубів».

3. Вважається, що перша зубна паста з'явилася в Єгипті близько 5000 років тому. У ті часи вона готувалася з вина і пемзи.

4. Стародавні японські стоматологи видаляли зуби голими руками.

Фразеологізм

Голими руками – без нічого, без використання інструментів

ЗАГАЛЬНА МІОЛОГІЯ. М'ЯЗИ, ФАСЦІЇ, ТОПОГРАФІЯ ТА КЛІТКОВИННІ ПРОСТОРИ ГОЛОВИ

СЛОВНИК УРОКУ

Бугóр – підвищення на поверхні, горб.
Бугор було видно далеко на просторі степу.

Грѐбінь – верхній край чого-небудь.
Серфінгіст піднімається високо на гребені хвилі в морі.

Шов – місце скріплення чогось.
Шов після операції заживав.

Щіліна – вузький довгий отвір.
У дверях була невелика щілина і в неї проникало світло.

Орбіта – ямка ока. **Надорбітальний** – який знаходиться над орбітою.
Наорбітальний край лобової кістки.

ЗАВДАННЯ 1. Запишіть складні слова, та слова, від яких вони утворилися.

Соскоподібний відросток, носолобний шов, нижньощелепна ямка, клиновидний відросток, клиновидно-виличний шов, задньозовнішній край, лобово-тім'яно-потилична ділянка, надочноямковий край, лобово-носовий шов. носощічна складка, носогубна складка, привушно-жувальна ділянка.

ЗАВДАННЯ 2. Погрупуйте спільнокоренві слова.

Бічна, задній, зовні, нижній, верхній, позаду, зовнішній, край, попереду, середній, уверх, спереду, ззаду, знизу, зверху, збоку, внизу, передній, середина.

ЗАВДАННЯ 3. Утворіть прикметники від іменників.

Потилиця, вилиця, мозок, скроня, рот, ніс, лоб, вухо, слух, лице.

ЗАВДАННЯ 4. Подані слова розподіліть за значенням на групи.

Голова, отвір, шия, щелепа, відросток, горб, ніс, ямка, край, рот, шов, дуга, бугор, гребінь, підборіддя, щілина, складка.

Органи та частини тіла:

Рельєф:

ЗАВДАННЯ 5.

A Прочитайте мінітекст. Скажіть, що спільного в топографії й анатомічній топографії.

Топографія детально вивчає місцевість, створює топографічні карти й плани. Слово *топографія* грецького походження й складається з двох частин. Слово *топос* – місцевість і *графо* – писати. Тож топографія означає – *описувати місцевість*.

Анатомічна топографія – розділ анатомії, що вивчає розташування частин тіла й органів на окремих топографо-анатомічних ділянках.

B Розгляньте карту острова Хортиці і Дніпра у Запоріжжі. Прочитайте міні текст. Виділіть дієслова, які вкзують на розташування та переміщення об'єктів.

Дніпро відокремлює острів Хортицю від міста. Острів розмежовує залізниця, яке йде від лівого берега на правий. По Хортиці проходить дорога від Арочного мосту до зупинки «Турбаза». По східному краю острова йде автобусний маршрут через зупинки «Водна станція», «Магазин», «Профілакторій».

ЗАВДАННЯ 6. Запишіть речення, утворюючи відповідні граматичні форми слів.

Межа відокремлює голову від (шия) _____.

Межа проходить по (нижній край) _____.

Межа проходить по (верхня потилична лінія) _____.

Лінія йде до (зовнішній потиличний горб) _____.

Лінія йде від (носолобний шов) _____.

Лінія йде (клиновидно-випинчастий шов) _____.

Лінія йде (зовнішній слуховий прохід) _____.

Складається з (мозковий і лицьовий відділ) _____.

Випинчаста дуга розмежує (скронева ділянка) _____.

Мозковий відділ ділиться на (склепіння та основа) _____.

Повторіть комунікативні таблиці

Як повідомити про розташування чогось (органів, частин тіла);

Як описати явище чи предмет за його зовнішніми ознаками, складом та властивостями.

ЗАВДАННЯ 7. Прочитайте текст. Виділіть у ньому опис ділянок голови і опис переміщення ліній по просторах голови.

ТОПОГРАФІЯ ГОЛОВИ, ФАСЦІЇ ТА КЛІТКОВИННІ ПРОСТОРИ ГОЛОВИ

Межа, яка відокремлює голову від шиї, проходить по нижньому краю нижньої щелепи, задньому краю її гілки, по нижньому краю зовнішнього слухового проходу та соскоподібному відростку, по верхній потиличній лінії до зовнішнього потиличного горба.

Голова складається з мозкового і лицьового відділів. Їх розмежує лінія, що йде від носолобного шва, по надорбітальному краю, задньому краю лобового відростка, випинчастій кістці і випинчастій дузі до зовнішнього слухового проходу. У

свою чергу, мозковий відділ ділиться на склепіння та основу за допомогою лінії, що йде від зовнішнього потиличного бугра по верхній потиличній лінії, основі соскоподібного відростка, верхньому краю зовнішнього слухового отвору, по латеральному краю нижньощелепової ямки і підскроневого гребеню до клиновидно-вличного шва, потім по задньозовнішньому краю нижньої очної щілини, попереду основи клиновидного відростка до *rostrum sphenoidale*.

Склепіння складається з лобової, тім'яної і потиличної ділянок та із скроневої ділянки. Лобово-тім'яно-потиличну ділянку розділяють такі межі: спереду – лобово-носовий шов і надочномковий край лобової кістки, ззаду – зовнішній потиличний виступ і верхня каркова лінія, латерально – верхня скронева лінія тім'яної кістки. Скроневу ділянку знизу розмежовує вилична дуга, зверху і ззаду – верхня скронева лінія тім'яної кістки, спереду – лобовий відросток виличної кістки і виличний відросток лобової кістки. Лицевий відділ голови складається з двох бічних ділянок, двох очномкових ділянок, ділянки носа, ділянки рота і підборіддя.

Бічну ділянку лица зверху розмежовують вилична дуга і нижній край очниці; спереду – носощічна і носогубна складки, кут ротової щілини і умовна вертикальна лінія, проведена від нього вниз; знизу – нижній край тіла нижньої щелепи; ззаду – задній край гілки нижньої щелепи.

Лінією, що проходить по передньому краю жувального м'яза, бічна ділянка лица ділиться на щічну і привушно-жувальну ділянки. У межах останньої до середини гілки нижньої щелепи виділяють глибоку ділянку лица.

ЗАВДАННЯ 8. Дайте відповіді на запитання.

1. По чому проходить межа, яка відокремлює голову від шиї?
2. З яких відділів складається голова?
3. Що розмежовує межа, яка йде від носолобного шва, по надорбітальному краю, задньому краю лобового відростка, виличній кістці і виличній дузі до зовнішнього слухового проходу?
4. Які межі розділяють лобово-тім'яно-потиличну ділянку?

5. Опишіть переміщення лінії, яка розділяє мозковий відділ на склепіння та основу?
6. З чого складається склепіння?
7. Які межі розділяють лобово-тім'яно-потиличну ділянку?
8. Що розмежовує скронеvu ділянку знизу, зверху і заду та спереду?
9. Що розмежовує бічну ділянку лица зверху спереду знизу ззаду?
10. На які частини і чим ділиться бічна ділянка лица?

ЗАВДАННЯ 9. Від поданих формулювань утворіть анатомічні назви.

Зразок: дуга вилиці – вилична дуга

Відділ лица, складка носа і щік, складка носа і губ, щілина рота, дялянки щік, м'яз жування, лінія потилиці, відділ мозку, відділ лица, ділянка лоба, тім'я і потилиці, кістки вилиць.

ЗАВДАННЯ 10. Прочитайте текст. Складіть план до нього.

АНАТОМІЧНА МІНЛИВІСТЬ ОБЛИЧЧЯ

Форма обличчя досить різноманітна і залежить від віку, статі та індивідуальних особливостей. На основі вивчення анатомічних особливостей виділяють дві крайні форми його мінливості: широке низьке обличчя, вузьке і довге обличчя.

Перша форма мінливості в більшості випадків збігається з брахіморфним типом будови тіла. Її характеризують великі чотирикутної форми щоки, виступаючі виличні кістки і виличні дуги, широкий ніс, широке коротке тверде піднебіння і загальне вкорочення обличчя по вертикалі.

Друга форма (вузьке, довге) збігається з доліхоморфним типом будови тіла. Очні ямки круглої форми. Виличні кістки та виличні дуги малопомітні, вони особливо не виділяються. Характерними при цьому є довгий і вузький скелет носа, високе піднебіння.

У новонароджених та дітей раннього віку обличчя має округлу форму. Це залежить від слабкого розвитку кісток лицевого скелета, жувальних та мімічних

м'язів, великої кількості підшкірної клітковини і наявності добре вираженого жирового тіла щоки. Починаючи з півтора років життя, відносні розміри обличчя збільшуються і обличчя дитини поступово видовжується. Після прорізування молочних зубів змінюється нижня половина обличчя.

Остаточне формування обличчя завершується до 20-23 років у чоловіків та до 16-18 років у жінок. Після 40 років еластичність шкіри знижується, з'являються зморшки, складки, западають щоки і губи, і форма обличчя поступово змінюється.

ЗАВДАННЯ 11. Опишіть обличчя на фото. Охарактеризуйте форму частин лиця. Використовуйте моделі: що яке, що якої форми.

ЗАВДАННЯ 12. Розкажіть про процес зміни форми обличчя. Використовуйте подані речення у потрібній часовій послідовності. Відповідно вживайте словосполучення, що вкзують на часові межі.

Западають щоки і губи, обличчя видовжується, змінюється нижня половина обличчя, формування обличчя завершується, еластичність шкіри знижуються, з'являються зморшки, форма обличчя поступово змінюється, розміри обличчя збільшуються.

Завдання для закріплення вивченого

ЗАВДАННЯ 13. Утворіть граматичні форми слів у словосполученнях.

по нижньому краю (чого?) нижн___ щелеп___
до (чого?) зовнішн___ слухов___ проход___
по (чому?) верхн___ потиличн___ ліні___
по (чому?) задн___ кра__ (чого?) лобов___ відростк___
до (чого?) зовнішнь___ слухов___ проход___
від (чого?) зовнішн___ потиличн___ бугр___
по (чому?) верхн___ потиличн___ ліні___
попереду (чого?) основ___ клиновидн___ відростк___
по (чому?) переднь___ кра___ (чого?) жувальн___ м'яз___
до (чого?) середин___ гілк___ (чого?) нижн___ щелеп___

ЗАВДАННЯ 14. Використовуючи інформацію таблиці, складіть опис меж щічної ділянки за поданим початком.

Щічна ділянка зверху обмежена (чим?) ...

МЕЖІ ЩІЧНОЇ ДІЛЯНКИ

Розташування меж	Назви меж
зверху	нижній край очної ямки
знизу	нижній край тіла нижньої щелепи
спереду	носо-губна і носо-щічна складки
позаду	передній край жувального м'яза

ЗАВДАННЯ 15. Прочитайте речення. За його змістом складіть таблицю «Межі привушно-жувальної ділянки».

Привушно-жувальна ділянка зверху обмежена виличною дугою, знизу – нижнім краєм нижньої щелепи, спереду – переднім краєм жувального м'яза, ззаду – заднім краєм гілки нижньої щелепи.

ЗМІСТОВИЙ БЛОК 10

ХАРАКТЕРИСТИКА ФАХІВЦЯ. ВИРАЖЕННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ- РЕКЛАМИ, ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДОВІДКИ

ТЕМА 10: ПРОФЕСІЯ СТОМАТОЛОГА

Комунікативний мінімум:

Характеристика фахівця.
Складання інформаційної довідки.
Рекламування об'єкта, предмета.
Приєднання до думки.
Вираження поради.

Грамматика:

Використання прикметників і дієприкметників.
Власні назви (назви установ)
Трансформація односкладних речень у двоскладні.

ТВОЯ ПРОФЕСІЯ

СЛОВНИК УРОКУ

Стереотип – шаблон мислення, яке не відповідає реальності. Ставлення до подій і людей, вироблене в суспільстві на основі певного досвіду протягом багатьох років.

Обладнання – механізми, прилади, інструменти для якоїсь діяльності.

Висококваліфікований – професіонал, спеціаліст, який має високу кваліфікацію.

ЗАВДАННЯ 1. Від поданих іменників утворіть прикметники – назви рис людини. Поясніть, це позитивні чи негативні риси. Яка людина за професією може бути такою?

Професіоналізм, освіченість, добropорядність, привітність, охайність, співчутливість, задоволення.

ЗАВДАННЯ 2. Упишіть у речення прикметники (який?) та прислівники (як?) за смислом.

Болючий – боляче

Укол буде _____? Яне хочу до лікаря, бо мені буде _____!

Привітний – привітно

Наш лікар-стоматолог дуже _____. Лікар завжди зустрічає нас _____

Охайний – охайно. Свіжий – свіжо.

У стоматології _____ і _____. У нашої лікарки завжди _____ і _____ - одяг.

Чистий – чисто. Світлий – світло.

Кабінет лікаря _____ і _____. У кабінеті лікаря _____ і _____.

Добрий – добре.

Хірург дуже _____. Хірург _____ виділяє зуб.

Страшний – страшно.

Мені _____ йти до лікаря, бо боюся болю. У руках лікаря _____ шприц!

ЗАВДАННЯ 3. Прочитайте текст. Дайте йому назву. Випишіть ключові слова.

Про лікаря-стоматолога знають усі: і діти, і дорослі. Кожен, хто має проблеми з зубами, обов'язково відвідував стоматологію.

Існує стереотип, що лікувати зуби страшно і боляче. Так було в минулому, коли лише вигляд інструментів викликав переляк у пацієнта. Але зараз рівень стоматологічних послуг дуже високий. У клініках використовується нове обладнання для діагностики, лікування і профілактики зубів, щелеп, м'яких тканин ротової порожнини.

Сучасні лікарі висококваліфіковані. Вони постійно вивчають нові методи лікування, вдосконалюють свій професіоналізм.

Стоматологи – це освічені, добропорядні люди, завжди привітні і охайні. Вони співчутливі до пацієнтів. Завжди уважно вислухають скарги, заспокоють, доберуть найкращі способи лікування. Вони створюють гарну атмосферу в стоматологічному кабінеті, щоб лікування проходило добре, щоб пацієнт наступного разу приходив із задоволенням.

ЗАВДАННЯ 4. Запишіть потрібні репліки діалогу. Використовуйте слова, щоб переконати співрозмовника (додаток ТКМ 7)

Я дуже боюся лікувати зуби! Це так страшно і боляче!

_____

Мама каже, що зараз рівень стоматологічних послуг дуже високий. Чи так це?

_____

В одній телепрограмі говорили, що сучасні лікарі висококваліфіковані. Я не дуже вірю. Що ти думаєш про це?

_____

Які ж вони, лікарі-стоматологи? Як ти гадаєш?

_____

ЗАВДАННЯ 5. Розгляньте фото. Опишіть стан пацієнтів, обравши потрібні слова з довідки. Що впливає на їхні емоції?

Довідка: засмучена, весела, зла, спокійна, знервована, перелякана, задумана, сонна, здивована, задоволена.

ЗАВДАННЯ 6. Прочитайте мікротексти. Розмістіть їх послідовно, об'єднавши в текст. Дайте назву тексту.

А Заняття для студентів молодших курсів проводяться на теоретичних кафедрах у навчальних корпусах на території студентського містечка. Студенти старших курсів навчаються на кафедрах лікувального профілю в клініках.

Б У Запорізькому державному медичному університеті іноземні студенти, які навчаються за спеціальністю «стоматологія», отримують кваліфікацію «лікар-стоматолог». Вони навчаються 5 років.

В Кожен лікар повинен підвищувати свій рівень кваліфікації. Тому після отримання диплома навчання не припиняється. Існують курси підвищення кваліфікації, різноманітні семінари. Технології й методики лікування зубів і ротової порожнини розвиваються, тож кожен стоматолог прагне вчитися новому.

Г Після закінчення п'ятого курсу майбутні лікарі-стоматологи проходять стажування, навчання в інтернатурі, магістратурі, клінічній ординатурі і аспірантурі.

ЗАВДАННЯ 7. Напишіть висновок до відновленого тексту. Використовуйте слова для оформлення висновку (таблиця ст.)

Вправа на закріплення вивченого

ЗАВДАННЯ 9. Складіть висловлювання на тему «Яким повинен бути сучасний лікар-стоматолог». Дотримуйтесь таких пунктів: 1) характер, 2) освіта і кваліфікація, 3) зовнішній вигляд.

ТЕМА 11: ЗВИЧАЇ Й ТРАДИЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Комунікативний мінімум

- Як написати привітання зі святом.
- Як висловити думку.

Граматика

- Спільнокореневі слова.
- Використання складних речень.

РІЗДВЯНІ СВЯТА

СЛОВНИК УРОКУ

Святвечір – християнське свято, що відзначається увечері перед Різдом.

Святвечір – одне з найбільших і найцікавіших свят християн.

Благодать – любов, як подарунок, від таємних сил.

Напередодні Різдва потрібно попросити вибачення у тих, кого ви образили, щоб залучити Божу благодать.

Віншування – урочисте побажання добра.

Кожна колядка має завершуватися віншуванням – побажанням родині достатку.

Величальні пісні – пісні, в яких співається про хороші риси і добрі справи людей.

Величальними піснями вітають господарів будинку.

Злагода – теплі дружні стосунки, мир.

Кожна родина повинна жити в добрі і злагоді.

Пісна вечєря – вечеря без м'ясних та молочних продуктів.

Увечері перед Різдом на столі стоїть тільки пісна вечеря.

Свічка – трибут релігійних обрядів. Паличка з воску, яку запалюють для освітлення.

На столі ставлять запалену свічку.

Лихословити – говорити погані слова.

У Святвечір не можна лихословити.

Колядування – давня традиція привітання всіх з Різдом Христовим.

На колядування хлопці і дівчата (колядники) заходять у хати і вітють господарів з Різдом.

Коля́дка – пісня, яка виконується під час колядування.

Українські діти вчать колядки змалечку.

Частува́ння – пригощання, дарування чогось смачного.

Господрі віддячують колядникам частувнням – дають їм цукерки та печиво.

Худо́ба – свійські тварини.

У колядках бажали, щоб родина була здоровою, щоб родили добрі врожаї, велася худоба.

Слова, подані в словнику, мають дуже давнє походження.

ЗАВДАННЯ 1. Згрупуйте спільнокореневі слова.

Різдво, святкується, одяг, напередодні, Святвечір, родина, одягнені, вечерея, світлий, добро, свічки, день, святковий, народився, колядування, свято, колядки, різдвяний, родили, одягти, колядники, святково, добрі.

ЗАВДАННЯ 2. Прочитайте текст. Виділять у ньому смислові центри.

СВЯТВЕЧІР ТА РІЗДВО

Різдво Христове – одне з найбільших урочистостей, що відзначається усіма християнськими церквами (католицькими, православними і протестантами). У цей день у Вифліємі від Діви Марії народився Ісус Христос. За григоріанським календарем Різдво святкується 25 грудня, а за юліанським – 7 січня.

6 січня традиційно православні християни відзначають Святвечір.

Напередодні Різдва обов'язково потрібно попросити вибачення у тих, кого ви образили, приготувати пісню вечерю, а також одягти світлий одяг і запалити в будинку свічки, щоб залучити Божу благодать.

Уже 6 січня ввечері не можна робити жодних хатньої роботи. На Святвечір не можна лихословити та сваритися. Не можна вживати алкоголь. Не можна сідати за святковий стіл у старому або брудному одязі.

Зранку у Різдво починається колядування. Це давній звичай, під час якого святково одягнені діти і деякі дорослі заходять у будинки до людей і вітають їх зі святами та виконують величальні пісні (колядки). Для цього часто створюється вертеп – прославлення Бога через театральне дійство. Традиційним атрибутом різдвяного обряду колядування є зірка.

Колядування має завершуватися віншуванням – побажанням родині достатку, щоб родина була здоровою, щоб родили добрі врожаї, велася худоба, були мир, добро і злагода. Суть колядки – у добрих побажаннях, святковому настрої. А господарі в подяку обдаровують колядників частуваннями: цукерками, яблуками, горіхами, а також грошима.

ЗАВДАННЯ 3. Продовжіть речення, використовуючи слова з довідки.

На Святвечір потрібно

На Святвечір не можна

Довідка: попросити вибачення у тих, кого ви образили; лихословити та сваритися; приготувати пісну вечерю; вживати алкоголь; сідати за святковий стіл у старому або брудному одязі, їсти м'ясну їжу.

ЗАВДАННЯ 4. Прочитайте мікротекст. Дайте йому назву.

Зірка є символом обряду колядування. Вона має парну кількість кутів, найчастіше вісім. Прикрашають зірку різнокольоровими стрічками, ангелами, квітами. Обов'язково на зірці мають бути дзвоники. Зірка повинна дзвеніти, щоб її далеко було чути.

ЗАВДАННЯ 5. Прочитайте колядку. Виділіть у ній речення-побажання.

Чого люди бажають один одному?

Коляда моя лунає,
Увесь світ з Різдвом вітає.
Зараз хочу привітати
Вас усіх з веселим святом,
Я вам хочу побажати,
Щоб добро прийшло до хати,
Щоби жити і радіти,
Щоб росли здорові діти,
Щоби сонечко веселе
Вашу тішило оселю!

Речення «**Я вам хочу побажати, щоб добро прийшло до хати**» – складне.

Перша частина:

Я вам хочу побажати: підмет (суб'єкт) **я**; присудок **хочу побажати**.

Друга частина:

Щоб добро прийшло до хати: підмет **добро**, присудок **прийшло**.

ЗАВДАННЯ 6. Складіть побажання для рідних чи друзів, використовуючи модель складного речення «я бажаю тобі, щоб...».

ЯК НАПИСАТИ ПРИВІТАННЯ ЗІ СВЯТОМ

Для трдиційного привітання використовуютьтаку модель:

*Вітаю тебе (вас) зі святом _____
З Новим роком!
З Днем народження!*

*Бажаю (чого?)щастя,здоров'я, любові, кохання, благодаті, злагоди у родині.
Бажаю бути щасливим, здоровим, коханим...
Бажаю, щоб було щастя, кохання, здоров'я.
щоб родина була щаслива...*

Нехай буде щастя,кохання, здоров'я.

ЗАВДАННЯ 7. Нпишіть привітання з Новим роком другу чи подрузі.

ДОДАТОК

ТАБЛИЦІ КОМУНІКАТИВНОГО МІНІМУМУ - ТКМ

ТКМ 1. ЯК СКЛАСТИ ПОВІДОМЛЕННЯ

Повідомлення має таку структуру:

1. Теза – основна думка, яка виражає позицію автора.
2. Аргументи на доведення цієї думки.
3. Висновок.

ТКМ 2. ЯК СФОРМУЛЮВАТИ ТЕЗУ І ВИСЛОВИТИ СВОЮ ПОЗИЦІЮ

Теза має відповідати темі і виражати проблему.

Позиція автора оформлюється такими словами.

На мою думку.

Я вважаю. Я думаю.

Моя позиція така.

Я впевнений, я впевнена.

Мені здається.

Я погоджуюся з думкою

Я не погоджуюся з тим, що...

ТКМ 3. ЯК АРГУМЕНТУВАТИ ДУМКУ

**Щоб аргументувати думку,
потрібно навести приклади і факти на її підтвердження.**

Починати аргумент варто з таких слів:

По-перше, по-друге

Доказом цього може бути такий факт.

Як аргумент наведу такий приклад.

Чому я так думаю? Тому що...

ТКМ 4. ЯК ЗРОБИТИ ВИСНОВОК

Висновок має відповідати темі, бути пов'язаним з тезою і аргументами.

Починається словами:

Отже

Тож

Як висновок

Можна зробити висновок

ТКМ 5. ЯК ПОВІДОМИТИ ПРО ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ

Інколи для підтвердження думки посилаються на джерело інформації (хто про це говорив). При цьому використовують слова і словосполучення:

як кажуть, говорять, за словами, за повідомленням, на думку, як відомо

ТКМ 6. ЯК ВИСЛОВИТИ СУМНІВ, НЕВПЕВНЕНІСТЬ

Для висловлення невпевненості використовують слова:

я невпевнений, я не впевнена;

я сумніваюся;

навряд чи;

мабуть;

може;

можливо;

я не знаю точно, це не точно.

ТКМ 7. ЯК ВИСЛОВИТИ ВПЕВНЕНІСТЬ І ПЕРЕКОНАТИ СПІВРОЗМОВНИКА

Щоб переконати співрозмовника, потрібно бути впевненим у тому, що говориш. Для цього використовуються слова:

я переконаний, я переконана;

безперечно;

я впевнений, я впевнена;

я знаю, я знаю точно;

це правда;

не має сумніву, без сумніву;

так і є;

можеш мені вірити;

повір мені

ТКМ 8. ЯК ЗАПИТАТИ ДУМКУ ПРО ЩОСЬ

Щоб поцікавитися чиеюсь думкою використовують запитання:

Як ти гадаєш?

Що ти думаєш про це?

Ти згоден із цим? Ти згодна з цим?

Тобі це подобається?

Тобі це цікаво?

ТКМ 9. ЯК ОПИСАТИ ЯВИЩЕ ЧИ ПРЕДМЕТ ЗА ЙОГО ЗОВНІШНІМИ ОЗНАКАМИ, СКЛАДОМ ТА ВЛАСТИВОСТЯМИ

Для характеристики явища використовують моделі:

Що являє собою що

Книга являє собою зшиті паперові аркуші.

У чому розміщено (розташовується) що

У книзі розміщені тексти, фото, таблиці.

У книзі розташовуються тексти, фото, таблиці.

Що поділяють на що

Тексти поділяють на параграфи.

До складу чого входить що

До складу книги входять палітурка, титульна сторінка, форзац і сторінки.

Що складається з чого

Книга складається з палітурки, титульної сторінки, форзацу і сторіноки

До чого належить що.

До книги належать палітурка, титульна сторінка, форзац і сторінки.

Що утворює (складає) що

Палітурка, титульна сторінка, форзац і сторінки утворюють книгу.

Палітурка, титульна сторінка, форзац і сторінки складають книгу

У чому (на чому) видно (помітно) що

На книзі видно фото автора.

У книзі помітно красиві фото.

Можна побачити (помітити) що

У книзі можна побачити таблиці.

Що демонструє (показує) що

Глянцеві аркуші демонструють нову цікаву книгу.

ТКМ 10. ЯК УТОЧНИТИ ІНФОРМАЦІЮ

Для уточнення інформації (факту) використовують такі вирази:

Уточніть, будь ласка... Уточни, будь ласка...
Дозвольте уточнити .... Дозволь уточнити....
Давайте уточнимо ... Давай уточнимо...
Чи не могли б Ви (чи не міг би ти уточнити (казане про)...
Скажіть (скажи), будь ласка, якщо я Вас (тебе) правильно зрозумів
(зрозуміла), то...
Чи так це? Хіба...
А як Ви тоді поясните (як ти тоді поясниш), що...
Це ... чи ....? Як, як? (перепитування)

ТКМ 11. ВИКОРИСТАННЯ ЗАГАЛЬНИХ І СПЕЦІАЛЬНИХ ПИТАНЬ

В українській мові використовуються

I) загальні питання, які висловлюють запит інформації про ситуацію в цілому. Вони формулюються без питального слова за допомогою часток: **чи**, **хіба**, **невже** та ін. та **інтонації**.

1. *Чи вірите ви, що людина може прожити без води?*
2. *Хіба буває у людини 33 зуба?*
3. *Невже череп людини змінюється протягом життя?*
4. *Носова частина розташована посередині лобової кістки?*
5. *Бічна норма – це вид черепа збоку?*

II) питальне речення містить у собі **конкретне питання**, **питальне слово**; воно покликане отримати інформацію, про щось дізнатися.

Спеціальні питання.

1. *З чого складається череп?*
2. *Яким чином відбувається зрощення швів?*
3. *Що оточує потиличний отвір?*

ТКМ 12. ЯК ПОЯСНИТИ СУТНІСТЬ ПРЕДМЕТА, ЯВИЩА, ПРОЦЕСУ

Для пояснення сутності явища, предмета, процесу використовуються модель:
(що) *полягає в (в чому?)*.

Наприклад: *Процес випаровування полягає у відриві від поверхні рідини найшвидших молекул.*

ТКМ 13. ЯК ДОПОВНИТИ ДУМКУ

Щоб доповнити думку, використовують конструкцію
не тільки..., а ще й;
не тільки..., а й;
а також.

З появою нервової системи виникає не тільки нервовий, а ще й гуморальний зв'язок.

З появою нервової системи виникає гуморальний, а також нервовий зв'язок.

Для організму людини важливо не тільки тілесне здоров'я, а й психічне.

ТКМ 14. ЯК ПОВІДОМИТИ ПРО НАЯВНІСТЬ АБО ВІДСУТНІСТЬ ВЛАСТИВОСТЕЙ ЧИ ОЗНАК

Щоб повідомити про наявність чи відсутність якихось властивостей або ознак використовується моделі:

Чому притаманне що

Що має що

Що може що

Що має здатність до чого

Організму притаманна певна самостійність.

Організм має певну самостійність.

Організм може бути самостійним.

Організм має здатність до самостійності.

Ізольованим органам не притаманне виконання усіх функцій.

Ізольовані органи не мають самостійності.

Ізольовані органи не можуть виконувати усі функції.

Ізольовані органи не мають здатності до самостійності.

ТКМ 15. ЯК СКАЗАТИ ПРО ПРИЧИНУ, ЧЕРЕЗ ЯКУ РЕЗУЛЬТАТ МОЖЛИВИЙ

Для пояснення причини,
через яку можливе здійснення дії,
використовують моделі.

Варіант 1.

Складне речення причини і наслідку.

У першій частині вказується причина, у другій наслідок. Використовуються слова *завдяки тому що; унаслідок того що*.

Варіант 2. Просте речення зі словами *завдяки, унаслідок*.

ТКМ 16. ЯК СКАЗАТИ ПРО ПРИЧИНУ, ЧЕРЕЗ ЯКУ РЕЗУЛЬТАТ НЕМОЖЛИВИЙ

Для пояснення причини небажаної дії або причини, через яку виконання дії стає неможливим, використовують такі моделі.

Варіант 1. Прості речення зі словами *унаслідок, через* + дієслово з часткою *не-*

ТКМ 17. ЯК АРГУМЕНТУВАТИ ТВЕРДЖЕННЯ

Для аргументації твердження використовують такі моделі:

Варіант 1. Складне речення.

Використовують слова *тому, через те, в результаті чого, завдяки цьому*.

Варіант 2. Два прості речення.

У першому вказується теза, у другому аргумент зі словами:
цим пояснюється, це підтверджується, це пояснює, це підтверджує, унаслідок цього

Варіант 3. Складне речення.

В одній частині – умова, в іншій – наслідок.

Використовуються слова: *тому що, через те що, в результаті того що, завдяки тому що, унаслідок того що*

ТКМ 18. ЯК ВИСЛОВИТИ ЗГОДУ

Щоб висловити згоду з якоюсь інформацією, використовують фрази:

Так, я погоджуюсь.

Я теж так думаю.

Це правда.

Безперечно, це так.

Саме так.

Гаразд.

ТКМ 19. ЯК ВИСЛОВИТИ НЕЗГОДУ

Щоб висловити незгоду, використовують фрази:

Ні, я не погоджуюсь.

Я так не думаю.

Це неправда.

Це зовсім не так.

ТКМ 20. ЯК ВИСЛОВИТИ ЧАСТКОВУ ЗГОДУ

Щоб висловити часткову згоду, використовують фрази:

Це не завжди так

Частково це так, але...

Може бути так, але....

Зовсім не обов'язково

ТКМ 21. ЯК ХАРАКТЕРИЗУВАТИ ПРЕДМЕТ ЗА ОЗНАКАМИ

Для характеристики найважливіших ознак предмета використовують такі моделі:

що має форму чого;

що якої форми;

що має яку форму;

що якого кольору;

що має які розміри;

розмір чого відповідає розміру чого;

що схоже на що;

- що має вигляд чого.

ТКМ 22. ЯК ПОВІДОМИТИ ПРО ФУНКЦІЇ ЧОГОСЬ (ОРГАНІВ, ЧАСТИН ТІЛА)

Щоб повідомити про функції чогось, використовують моделі:

Що робить що.

Жувальний м'яз піднімає нижню щелепу.

Що виконує функцію чого.

Жувальний м'яз виконує функцію підняття щелепи.

Функція чого полягає в чому.

Функція жувального м'яза полягає в піднятті нижньої щелепи.

Функція чого полягає в тому, що...

Функція жувального м'яза полягає в тому, що піднімає нижню щелепу.

Бере участь у чому

Жувальний м'яз бере участь у піднятті нижньої щелепи.

ТКМ 23. ЯК ПОВІДОМИТИ ПРО РОЗТАШУВАННЯ ОРГАНІВ, ЧАСТИН ТІЛА

Щоб повідомити про розташування чогось, використовують моделі:

Що розташоване де. Що розміщене де

Широкі м'язи розташовані на тулубі.

Що починається звідки

М'язи голови починаються від різних кісток черепа.

Що прикріплюється до чого

Жувальні м'язи прикріплюються до нижньої щелепи.

Що переходить у що

М'язові пучки переходять у центр сухожилля.

ТКМ 24. ЯК УЗАГАЛЬНИТИ ПЕРЕЛІК ПРОЦЕСІВ, ОБ'ЄКТІВ, ПРЕДМЕТІВ ПРИ КЛАСИФІКАЦІЇ

**Перелік процесів, об'єктів, предметів
може супроводжуватися узагальнюючими словами.**

Узагальнюючі слова – це компоненти речення, які об'єднують те, що буде перераховано.4

До складу шлунково-шишкового тракту входять такі органи травлення: ротова порожнина, глотка, стравохід, шлунок, тонкий і товстий кишечник.

Узагальнюючі слова: *такі органи травлення.*

ТКМ 25. ЯК ПОЯСНИТИ ЗВ'ЯЗОК ЯВИЩА З НАСЛІДКОВИМ ПРОЦЕСОМ

**У конструкціях, що пояснюють зв'язок явища з наслідковим процесом (симптом - захворювання) вживаються слова:
є ознакою, свідчить про, є свідченням, вказує на, повідомляє про.**

1. Рясне слиновиділення **свідчить про** захворювання на стоматит.
2. Стійкі коричневі відкладення на поверхні зуба, які неможливо зчистити зубною щіткою. **є ознакою** зубного каменю.

ТКМ 26.ЯК ПОВІДОМИТИ ПРО ФУНКЦІЇ ЧОГОСЬ (ПРОДОВЖЕННЯ)

Щоб повідомити про функції чогось, використовують також моделі:

Виконує роль чого

Дентин виконує роль термічного провідника.

Має функцію чого

Емаль має захисну та естетичну функції.

З (за) його допомогою відбувається що

З допомогою апікального отвору інформація про стан передається мозку.

ТКМ 27. ЯК НАПИСАТИ ПРИВІТАННЯ ЗІ СВЯТОМ

Для традиційного привітання використовують таку модель:

Вітаю тебе (вас) зі святом _____

З Новим роком! З Днем народження!

Бажаю (чого?) щастя, здоров'я, любові, кохання, благодаті, злагоди у родині.

Бажаю бути щасливим, здоровим, коханим...

Бажаю, щоб було щастя, кохання, здоров'я. щоб родина була щаслива...

Нехай буде щастя, кохання, здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Базова література

1. Гейченко К.І, Гриценко О.В., Даниленко Л.В. , Якутіна Т.Г. Перші кроки у професію : практикум для іноземних студентів І курсу вищих навчальних медичних закладів Запоріжжя, ЗДМУ, 2018. 148 с.

2. Гейченко К. І, Гриценко О.В., Даниленко Л.В. , Якутіна Т.Г. Професійна мова : практикум для іноземних студентів І курсу вищих навчальних медичних закладів. Запоріжжя, ЗДМУ, 2018. 273 с.

3. Мельник В. С. Профілактика стоматологічних захворювань: навчальний посібник / В. С. Мельник, Л. Ф. Горзов, Л. М. Білищук. Ужгород: Видавництво ФОП Данило С. І., 2019. 136 с.

4. «Українська мова як іноземна для англомовних студентів-медиків: підруч. з електрон. аудіод. у 2 кн. Кн. 2. Основи професійного мовлення / за ред.. Луцак С.М. – К.: ВСВ «Медицина», 2019. – 456 с.

Додаткова література

1. Афонська Т., Яковлева А. Сучасний тлумачний словник української мови. 55 000 слів Харків, Торсінг2017. 672 с.

2. Вусик О. Словник українських синонімів Харків, Талант. 2016. 416 с.

3. Зубков М. Норми й культура української мови фахової спрямованости. Київ, Арій, 2019. 697 с.

4. Полякова Л. Український орфографічний словник. 80000 слів. Рекомендовано МОН. Харків, Торсінг, 2017. 496 с.